

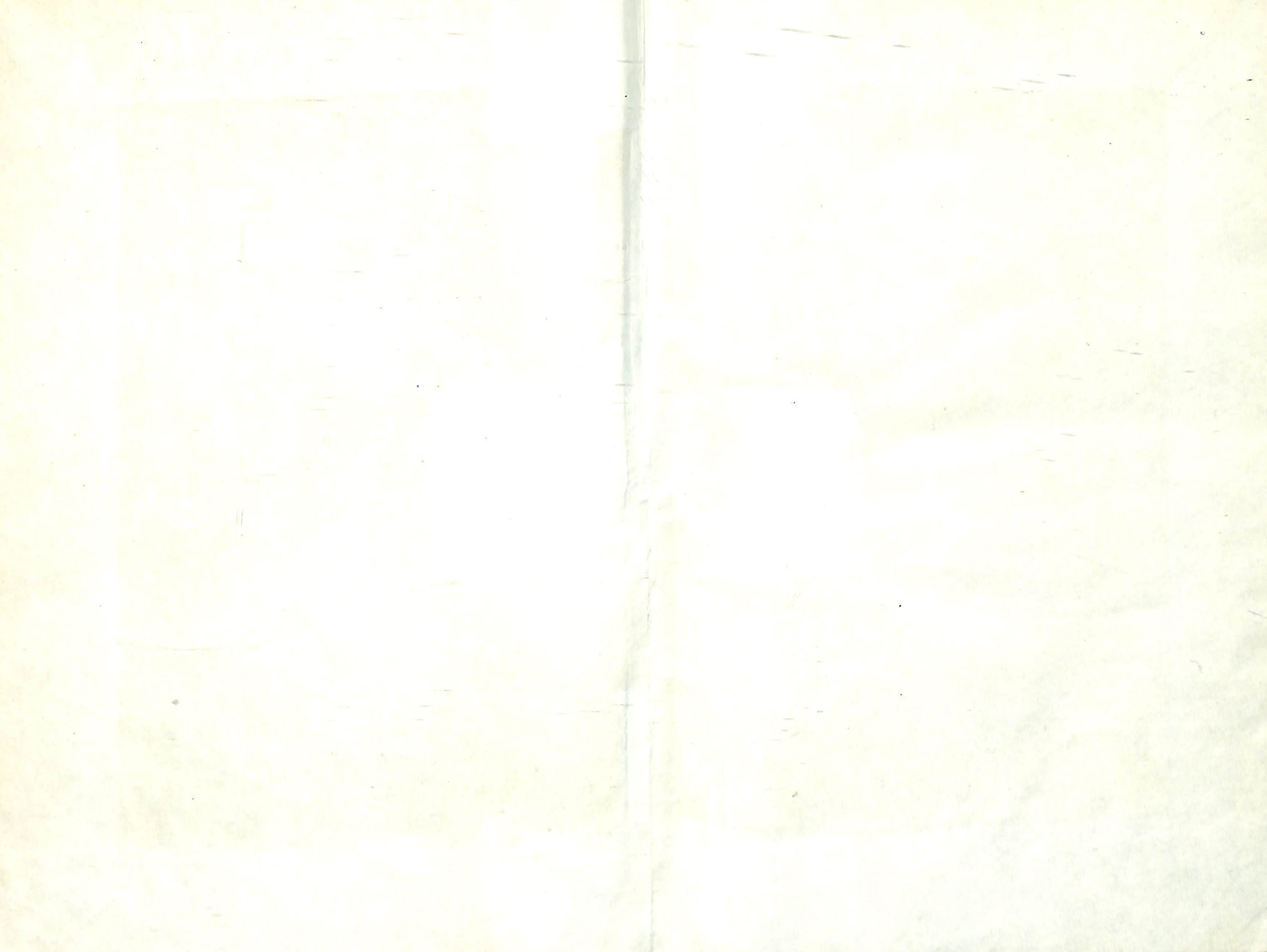
G. S. natural history

principles of nature

1920

059

m-33

ՍՈՒՐԷՆ ՊԱՐԹԵԻԱՆ

ԶՄԻՌՆԱԿԱՅ

ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

Ա. ՏԱՐԻ

1920

Ի Ջ Մ Ի Ի

✦ Տպագր. ՄԱՇՈՒՐԱՆ ✦

059

7-33

06 JUN 2009

Հանդիսարանի Մասնագիտացված Արհեստագործական

Մասնագիտացված, 25-4-1972

Գրադրամատեր

ՀԱՅԻՈՒՆԱԶԱՅ ՏՆՐԵՑՈՅՑԸ

ԵՅԳ

052
7-33

ETOS . TO . 81

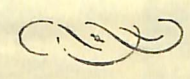
ՍՈՒՐԷՆ ՊԱՐԹԵԻԵԱՆ

ԶՄԻՌՆԱՀԱՅ

ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ

Ք Ա Տ Ա Ր Ե Ն

1920

Ի Ջ Մ Ի Ր

© Sapiroq. Մ. Ա. Մ. ՈՐԵՐԵԱՆ. ©

Faint handwritten text in Armenian script, likely bleed-through from the reverse side of the page.

18.07.2013

14213

”ԶՄԻՒՌՆԱ ՀԱՅ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ“

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Իր սեսակին մէջ նորութիւն մըն է այս հրատարակութիւնը Զմիւռնահայ Դաղուծին համար՝ որուն մօտ փորձուած չէ ցարդ ընդերայն գր սկսն նեանդիտակ ձեռնարկ մը:

Դաղութային «Տարեցոյց» ները շահեկան ընթերցում մը կ'ըն ծայնն, երբ կազմուած ըլլան տեղալուս իրերու եւ դէմքերու բաւարար գիտակցութեամբ մը եւ այժմէական սեսակէտներու նպատակայարմար դասաւորումով մը:

Հայութիւնը ամէն ժամանակէ աւելի պէտք ունի ինքզինք փնտռելու, իր ցիրուցան ուժերը ճանչնալու, ժողովելու, կշռելու: «Տարեցոյց» ները չափով մը կը համապատասխանեն ազգային ինքնամփոփման ու ինքնամանաչումի ներկայ ընդհանուր պահանջին:

Անոնք սեսակ մը հաշուեցուցակը կը ներկայացնեն Հայրենիքէն դուրս մեր ունեցած պիտանի տարբերուն, ընտիր անհասակներութիւններուն, գերազանց արժէքներուն, որոնցմէ պատահականօրէն թէ անդիւրէպ բան մը ունի տեղեկութիւն մեր հայրենի վերականգնումի աշխատանքը:

Զմիւռնահայն իր անցեալով պարուարեւ, նոյնիսկ երբեմն աւելի քան արժանաւոր էջեր կը գրաւէ հայկական տարեգրութեանց մէջ: Հայ մտքին վերածնունդը կարեւոր վաւարան մը ունեցած է յոնիական այս ափերուն վրայ:

Զմիւռնահայ ներկան այ դատարի չէ ամէն ընկերային, մըտաւորական ու հասարակական հմայքէ ու շահադրգութեանէ:

Մամուլի առօրեայ կամ պարբերական արտայայտութիւնները կը վերաբերին յաճախ այս վերջին պարագան ի վեր հանելէ: Հրատարակութիւնները, ինչպէս ամէն գաղափարական հետապնդում, գերծ չի կրնար մնալ կիրքերէ ու խտրականութիւններէ: Տեսակէտի ու համոզումի տարբերութիւններ, դասակարգային ու մտայնութեան կարգիլն մեզ, շատ անգամ, իրար ճանչնալէ ու գիտատեսելէ:

«Տարեցոյց» ները պայքարածեմ այն միակ հրատարակութիւններն են՝ որոնք բամբէլէ ներու դաման բնոյթը չունին, եւ օրուած հաւարականութեան մը բոլոր անհասակէն ազնիւ երեւոյթները համադրելու ձեռնառ կը հանդիսանան:

Անոնք հատկապէս ու համարաշխուհեան բարեբար ազգայններ կը գառնան այդպէսով:

1140-72

Գարեթային «Տարեցայց» ներք հայ ազգագրութեան հում նիւթ հայկայնոյ հրատարակութիւններ ալ կրնան նկատուիլ:

Զի բաւեր ցեղը իր բնագաւառին մէջ միայն ուսումնասիրել կամ անոր անցեալին ու ներկան պրպտել հայրենի սահմաններէն ներս: Պէ՛տ է որ Տարաշխարհի հանգրուաններուն վրայ ալ հայկական ամէն խմբաւորում, հայ կեանքի ամէն քանակ կամ խը ստղով մեր խորունկ ուշադրութեան առարկայ ըլլայ:

Մայր - Հայրենիքը կենսականօրէն շահագրգռուած է հայկական գաղութներով ստոյր իր շարունակութիւնն ու յենասանները պիտի մնան, շնորհիւ անդրժեղի ու անխղիչի կապերու զորոնք անընդհատ հետամտելու ենք ամբարանդիկ ամէն եղանակներով:

«Զօրեւնահայ Տարեցայց» ը՛ր իր այս առաջին հասորին մէջ՝ անշուշտ հեւի է կատարեալ գործ մը ըլլալէ վիճակագրական եւ այլ տեսակէտներով, Նախափորձ մըն է ասիկա: Բայց կը սիրեմ յուսալ թէ այս մեռնարկը բաւական հատկիւր սիրելութեամբ մը պիտի ընդունուի գիւղականայ լայն շրջաններէ, յառաջիկային՝ մեր կամ ուրիշ մեռքերու տակ՝ տեղի մոյս ու բերնաւոր կատարելութեան մը շանք երով բաղդատուելու համար:

Այս մեռնարկիս մէջ երջանիկ, գրեթէ հպարտ կը զգամ վայելելով ինքնամատոյց ու մասնագին աշխատակցութիւնը գիւղահայ մտաւորական ընտանիքին, գրական կրտսեր եղբայրակիցներու, ինչպէս նաեւ Չիլիմիլիեանի ու Նուպարեանի պէս հոյակապ ու ծերունագարգ վիժլեաներու:

Այս պարագան երաշխիք մը կը նկատեմ ներկայ հրատարակութեան գծնիլի անվերապան համակրանքին, եւ ասով իսկ ինքզինքս կանխաւ վարձատրուած կը զգամ բարոյապէս:

Ս. Պ.

ՉԱՐԻԻՒՆ Ա Ա Ն Յ Ե

ՆՈՐ ԿԵԱՆՔԻ ՍԵՄԻՆ ՎՐԱՅ

1919 - 1920

— 103 —

Թ րեւհին շեշտակի նայող ժողովուրդի մը ինքնավստահ ու տիրական կեցուածքը անս' ինչ որ կ'ակընկալուէր Հայութիւնէն, դերագոյն յանձնառութիւններու ընդունակ հանդիսանալէն յետոյ:

Զինազագարէն ասդին մեր ազգովին պարզած կերպարանքը չարդարացուց այս ակնկալութիւնը, չի համարատաստանեց մեր դերմարդկային զոհողութիւններուն:

Հնգամեայ մ'զձաւանջին ետեւէն ծայր տուող խելայեղ խանդավառութիւն մը, որուն պակտեցաւ բեղմնաւոր, կանխանող, հայրենաշէն նկարագիրը. մէկ - երկու ամիսէն նուազեցաւ, ամբեցաւ հեղձեղէն՝ տեղի տալով ամենուրեք լճացումի, յուլացման, հեղգութեան տնայն ու ողորմելի վիճակի մը:

Հայ հողին անլուր ու անաւոր փորձութեանց քուրայէն դուրս պիտի գար. կը կարծէինք, մարքրագործըւած թրծուած, գեղեցկացած և պողովատիկ զօրութիւն մը ստացած՝ որով անվիանդ պիտի մնար հիասթափութեան ու յուսալքման բոլոր թեւադրանքներուն դէմ, մինչդեռ տեսարանը զոր ան պարզից քիչ մը ամէն տեղ ողբալի հիւժման, սարսաձակորոյս խարխափումի խոստովանութիւն մըն էր պարզապէս:

Փարիզի մէջ գումարուած Արեւմտահայ Համաժողովը, իր կազմովն իսկ անհարազատ ու յերիւրածոյ, փոխանակ արժէքներու համագրութիւն մը, ստեղծագործ ուժերու համագործակցութիւն մը իրականա յնելու, էնթրիկներու և պատակտումի առիթ մը եղաւ:

Մարդու պակասը պիտի բազատուէր, անշուշտ, հայ մտաւորականութեան արձանագրած անփոխարինելի

կորուստներէն ետքը, բայց այդ պակասը չի զգառու անհասկնալի հակութիւնը, այլանդակ մտայնութիւնը, որով գործի - վրայ - գտնուողները յատկանշուեցան, արեւմտահայ իրականութեան մէջ ապահովեց, քաջալերեց անհանդուրժելի միջակալատութեան մը բարոյական նախնիները :

Ազգեցումեան սլայքաբը, որ արդէն դադրած էր համեմատելիական կարգապահութեան դիմակին տակ, աւելի բուն թափով շարունակուեցաւ :

Փարիզը, որ հայ գասին արտաքին պաշտպանութեան կեդրոնը կը կարծուէր, զլիսաւոր թասերարեմե եղաւ ազգային ներքին զգուշութիւն, ծնունդ տալով կէս - երկուսասանեակ մը հաշմարտ օրկաններու և ամբողջ լործնուտ գրականութեան մը :

Հայկական Հանրապետութիւնը, որ իրրե կորիզ վաղուան հայրենի նարաւոր տիրացումին, իրրե կատարուած իրողութիւն, իրրե խարխալ մեր քաղաքական յոյսերուն ու յաւակնութիւններուն, պէտք էր միակ աւարկան ըլլար մեր բոլորանուէր ազգայատանքին, իրերամերժ հետապնդումներու պատրուակ դարձաւ :

Արտասահմանեան մեր գաղութները, որոնք այնքան կենսական օժանդակութիւններ ունէին բերելիք հայրենաշինութեան աւագ գործին, շուարած, անդամալոյժ դիրք մը բռնեցին, անձկապին նայուածքներն դարձնելով յառելով հեզ մը Փարիզ, հեզ մըն ալ երեւան, կարծես թէ այդ երկու կէտերը զիրար ամբողջացնել կոչուած չլլային :

Պոլիսը, որ արեւմտահայ մտաւորական, վարչական ու տնտեսական վերայարժան իրրե մեծագոյն կրուտան հակայ լեր ունէր ստանձնելիք ներգաղթի ու զէպի Հայրենիք մեր լատաղոյն կորուստներուն ու ստեղծագործ տարրերուն փոխանցման գործին մէջ, ասիկարութեան, անձրումի ու քառասային անպարակցութեան ամենէն յուսահատեցուցիչ տեսարանը ցուցադրեց : Պատրիարք, ժողովականութիւն և ինչ որ կը մնար սլոյսահայ մտաւորական ընտրանիէն անկարող գտնուեցան ըմբռնելու նոր ու բազմաթիւ ջրջնի մը պահանջները, չուզիցին գոհել իրենց ունայնապիտ ու կասկան տեսա-

կէտները, և յամառօրէն կառուեցան ձթոած ու ամուլ աւանդապաշտութեան մը : Ազատական փօքրամանութիւնն ալ, կուսակցական նկատումներէ տարուած, չի դիտցաւ զգատութեան շերել ազգային միջակորեալը՝ միջկուսակցական անկեղծիկ մերձեցումով մը ու սրտոտ հակազդեցութեամբ մը : Այս ուզողութեամբ Մէթըր Հմայեակ Սոսրովեանի և մէկ քանի սրտցաւ կուսակցական գործիչներու թափած արժանաւոր ջանքերը ապարդիւն մնացին դժբաղդարար : Զուտ Պոլսահայ նախաձեռնութեան իրրե ամենաուշագրաւ փաստ կարելի է միայն արձանագրել հիմնարկութիւնը “ Renaissance ”, փրանսերէն օրակերթին որուն մեծատաղանդ խմբագրապետը՝ Պ. Տիգրան Չայեան օխրալի յայտնութիւնն մը եղաւ, և կը շարունակէ ցեղին հոգարութեան տիտղոսներէն մին հանդիսանալ իր հոյակապ հրատարակագրութեամբը :

*
*
*

Երբ Պոլսահայը այս տոնոյն երեւոյթին տակ լը ներկայանար նոր կեանքի սեմին վրայ, Զմիւռնահայէն կարելի էր սպասել քաղաքայական զիտակցութեան և ազգային - քաղաքական հասունութեան աւելի փայլուն ապացոյցներ :

Այսուհանդերձ այս պատուական գաղութն ալ ունեցաւ արաակարդ ոգևորութեան ջրջան մը՝ Զինազագարին յաջորդող մէկ - քանի ամիսներուն, ջրջան՝ որ կրնար ներուժօրէն բեղմնաւորուիլ թերես եթէ տեղական ընկերային հասանքներն աւելի բարեխիղճ ու ձեռնհաս զեկավարներու մղումին ենթարկուած ըլլային :

Մզձաւանջի հինգ տարիներէն գրեթէ անթիար վերապրած և նիւթազէս բարգաւաճած ըլլալու ներքին գոհունակութիւնը զմիւռնահայ խղճմտանքը թուող պիտի հանէր այլասիրական արգաւանդ խռովքով մը : Կը մնար, որ օրուան վարիչները ձե ու թափ տային հանրային խանդաղատօ զին տրամադրութիւններուն ու հոգերանական բուզէն օգտուէին՝ ամուր հիմերու վրայ կողմակերպելու համար զմիւռնահայ հայրենասնուէր համագործակցութիւնը :

Յետադարձ ջգադրգիտ մտահոգութիւններ, կամ

րեապիլիթաւիօնի ու պատասխանատուութենէ թեթեւա-
լու տարապայման աճապարանք մը Առօջնորդ Ինձէեան
Սրբազանը մզեց անկապակից ժէսթերու , յախուռն
կեցուածքներու և գահալէժ քայլերու որոնք այլապէս
պիտի չի նպաստէին զմիւռնահայ համերաշխութիւնը
պահելու կամ ստեղծելու անհրաժեշտ ու անմիջական
գործին :

Առաջին մեծ հանդանակութեան մը առթիւ նախ
զեղեկելով և ապա իր գործակիցներէն ու համակիրնե-
րէն մէկ կարևոր մասին հետ աղմկայողորէն գծուելով՝
Ինձէեան յոռաջ կը բերէր կացութիւն մը որուն մէջ
վա բկեանին պատկառանքը կը չքանար, մոռցուելիք
խնդիրներ խառնշտկելու ակտորժակ և զաւալի քաշքը-
չուքներու զուտ կը բացուէր :

Միւս կողմէն՝ ազգային վարչական վերակազմու-
թեան ու գաղութային նոր ու նպատակայարմար գոր-
ծունէութեան անունով հրապարակ իջած անհատներն
ալ հազիւ ինքզինքնին ընդունակ ապացուցին հասարա-
կական չնչատ տիլէթանթիզմի մը : Սօսքէն գործի ա նց-
նելու կամքն ու վճռականութիւնը, ինչպէս նաև ժո-
ղովրդային շարժում յոռաջ բերելու կորովի ջանադու-
թիւնը պակսեցան իրենց : Ոմանք նո՛յնիակ իրենց բազ-
ձանքներուն կատարեալ պատկումին հասած ըլլալ կար-
ծեցին ու թուեցան՝ Առօջնորդ Ինձէեան Եպիսկոպոսի
վերջնական հրաժարումովը :

Ու զմիւռնահայ ազգային կեանքը բնականոն իր
ընթացքին մէջ մտաւ վերստին : Ոչի՛նչ արտասովոր :
Հանդանակութիւն մը : Եկեղեցիները, դպրոցները աա-
րագրելոյցը, որբախնամները, հիւանդանոցը, և ին . : Այս
բոլորին բարւօք յանձանձումն ալ պզտիկ բան չէ ինք-
նին, պէ՛տք է ընդունիլ անկեղծօրէն :

Թէ Զմիւռնահայը աւելի՛ն կրնայ ու պարտի ընել
վերածնող Հայկենիքին ի նպաստ, այդ մասին երկու
կարծիք չիկայ : Բայց էապէս առևտրական այս դազու-
թէն պէտք չէ՛ սպասել ինքնամատոյց գոհողութեան
հակայական ու գահալէժ խոյանքներ : Աւելի խմատուն
պիտի ըլլար զայն նկատել իրրև հայկական դրամազու-
խին մէկ պահեստի կարևոր մասը : Եթէ հայրենաշինու-
թեան հաւասակամ մեծ ճիգեր չեն երկնուիր զմիւռնա

հայ համայնքին մէջ, անհասական հայրենաչէն նախա-
ձեռնութիւններ միշտ կրնան բղխիլ անկէ : Հայկական
ձեռնբէցութիւնը յոնիական այս ակերէն Հայրենիքին
կը վերապահէ, անկասկած, բազում շինարար հնարաւո-
րութիւններ : Զմիւռնահայ մը, համիտեան չըջանին,
գնաց Սերաստիա՝ հայ գեղջուկ գորգաշինութեան խո-
չոր զարկ ու ճարտարագործական համեմատութիւններ
տալու : Վազը, ի նչքան զմիւռնահայ ձեռնարկութիւններ
հայրենի նիւթական բարգաւաճումին հզորապէս պիտի
նպաստեն :

Անա՛ Զմիւռնահայուն խոստումը՝ ազգային նոր
կեանքի սեմին վրայ :

ՀԻՆ ԻԶՄԻՐՑԻ ՀԱՅԵՐԸ

ՈՒ

ԻՐԵՆՑ ՓԱՌՔԸ

ԱՆՅԵԱՆ զարու կեսէն ասդին ու անկէ շատ յառաջ Իզմիրի հայութիւնը Թուրքիոյ ազգայնոց մէջ լուսաւորութեան պերճ ուսման մը հանդիսացած՝ դէպի յառաջդիմութիւն նշանաւոր քայլեր կ'առնէր իր մամուլով, իր ազգայն հիմնադրութիւններով ու ազգօգուտ ձեռնարկներով: Պօլսոյ հայութիւնը ետ մնացած՝ համեմատական քունի մէջ կը գտնուէր նոյն ընդարձակ ժամանակամիջոցին:

Արդէն 1839 ին Ղուկաս Պալթազարեան կը հիմնէր Թուրքիոյ առաջին հայ լրագիրը Արշալոյս Արարատեան: Որ քանի մը տարի ետք իրեն մրցորդ պիտի ունենար ուրիշ հայ թերթ մը՝ Մելիք Սեփմովի Հայրենասերը որու տնօրէութիւնը երկար չեղաւ: Իւթիւճեանի Մասիսը 12 տարի ետք կը հրատարակուէր՝ քիչ ժամանակէն նոյն իսկ Պօլսոյ մէջ իրեն մրցակից ունենալով Գրիգոր Մարկոսեանի և Սահակ Ապրոյի՝ Մեսրոպեանի վաղեմի իզմիրցի աշակերտներ, հիմնած Նոյեան Աղաւնին՝ որու հետ կռիւի կը բռնուէր շարունակ:

Նոյնիսկ Պալթազարեանի թերթին հրատարակումէն յառաջ Իզմիրի շրջանակներուն մէջ լոյս և ուսում ծաւալելու նպատակով կը հիմնուէր Սիւնեաց հոգևաւոր ընկերութիւնը՝ որ յիսուն տարի ետք Պօլսոյ Միացեալ Ընկերութեան ծրագրով, խիստ արդիւնաւոր ընթացք մ'ունեցած է, գտնելով բազմաթիւ բաժանորդներ նոյնիսկ Եւրոպիոյ մէջ ու Եւրոպացիներէ: Այդ ընկերութեան ֆրանսերէն շարագրուած ընդարձակ ծրագիր - յայտագիրը տեսած ենք մասնաւոր տեսարակի ձեռով:

Միւս կողմէ Իզմիրի Մեսրոպեան վարժարանը Անդրէաս Փափաղեանի մը եռանդուն զեկավարութեան

տակ երկար և խիստ փայլուն շրջան մը կը բոլորէր՝ հանդիսանալով լուսաւորութեան կեդրոն մը՝ վառարան մը բովանդակ Թուրքիոյ հայութեան համար: Չէ թէ միայն մօտակայ շրջանակներէ՝ այլ նոյն իսկ կեդրոնէն՝ Պօլիսէն՝ ծանօթ ընտանիքներու զաւակներ կուգային բնակութիւն կը հաստատէին մեր քաղաքին մէջ՝ վարժարան առնելու համար Մեսրոպեան «Մայր վարժարան»էն: Իլիաս էֆէնտի Չայեան, Կարապետ Պապայեան, Յովսէփ Չայեան ևն. աշակերտած են մեր Իզմիրի ազգային վարժարանին:

ՄԱՏԹԷՅՈՍ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

Եւ ստուգիւ այդ ժամանակները խիստ յոռաջադէմ վիճակ մ'ունէր ընդհանուր հոգակ ստացած այդ հաստատութիւնը՝ հին պատուելի մը՝ ժիր դաստիարակի մ'առաջնորդութեան տակ բնականապէս հին կարգերով ու մէթոտներով քայլելով, երբ Բարիզի Մուրատեան վարժարանէն այն ինչ հայրենիք վերադարձած Մատթէոս Մամուրեան և Մարկոս Աղաբէգեան բոլորովին

նոր կարգերու ու լուսաւոր մէթոտներու վրայ կը հիմնէին Աղաբէգեան վարժարանը 1851 ին: Նորահաստատ այդ դպրոցը իր բոլոր ոյժը կուտար՝ իրը ուսուցութեան աւելի հեշտ ու օգտակար գործի՝ տակաւին անարգ ու խոտան համարուած հայ աշխարհիկ լեզուին՝ որու ի՛զմիրի մտաւորականութիւնը առջի օրէն այլա՝ մերժօրէն յարած էր առանց բացառութեա՛ն, և զոր զարգացնելու համար տարին և, ետք ֆրանսերէնէ հայ — աշխարհիկ բառարան՝ մը առաջին անգամ կը հրատարակուէր մեր քաղաքէն այնպիսի ժամանակներու մէջ ուր ֆրանսահայ բազմքի մը հեղինակ Նորայր Բիւզանդացի՝ վաղեմի Մխիթարեան՝ անկարելի ձեռնարկ մը կը համարէր սպառնալով «քանդել» զայն եթէ լոյս տեսնէր երբէք: Աղաբէգեան՝ լուսաւոր մտքի տէր՝ աշխարհիկ լեզուի ուսումը յառաջացնելու ու միեւնոյ՛ն ժամանակ ընթերցասիրութիւնը ընդհանուր կերպով գրգռելու համար՝ պարասպոյ ժամերու մէջ Մասիս կամ Արշալոյս թերթերը բարձրօ՛ճայն կարգալ կուտար աշակերտի մը՝ ի լուր բոլոր սրահին: Կը վիշտ թէ ընթերցման մը միջոցին Բ. Դուռը (Բարձրագոյն Դուռ) երկրորդ Դուռ կարգալու սխալը՝ բրած եմ, ինչ որ բնականապէս ուղղած է Աղաբէգեան:

Իզմիրի նորահաստատ այս դպրոցին մէջ կ'սկսէին աւանդուել երկրաչափութեան և Գծագրութեան դասեր՝ տակաւին անգոյ Մեսրոպեանի մէջ, ինչպէս նաև հին Հայաստանի աշխարհագրութիւն վեճակի տրպուռա՛ն մանրամասն գեղեցիկ քարտէսի մը վրայ, և Հայոց Պատմութիւն՝ այլ ոչ մեքենական հարց — ստատիստիկով՝ ինչպէս կ'աւանդուէր բոլոր հայ դպրոցներու մէջ, աշակերտը նոյն օրուան սերտած դասը կը խօսէր բերնուց: Գրիտոնէականի դասը կը տրուէր մասնաւոր հմուտ քահանայէ մը: Թուրքիոյ հայ դաստիարակութեան մէջ տակաւին մուտք չգտած առողջապահիկ հրահանգներ և մարմնակրթական մարզանքներ առաջին անգամ կ'աւանդուէին այդ հաստատութեան մէջ, և՛ մինչև այն ժամանակ ու թերևս ցայսօր չտեսնուած բան մեր մէջ՝ Աղաբէգեան և Մամուրեան անձամբ կը մասնակցէին աշակերտներու

մարզանքին ու խաղերուն: Վարժապետը հին ժամանակներու ա՛ն ազդող բռնաւոր մը չէր այլևս տղայոց համար՝ այլ անոնց ընկերը, բարեկամը: Աւանդական ֆիլախան Աղաբէգեանի սեամէն ներս մտած չէ՛ ընաւին: Շարաթական առողջապահիկ շրջագայութիւն քաղաքէն դուրս, աշակերտներու մաքրութեան մասնաւոր հոգ և խնամք, Աղաբէգեան իր իսկ ձեռքով կը սանտրէր երբեմն աշակերտներու գլուխը, և ո՛րքան ամօթահար կը մնար պատանին՝ եթէ առջևը տարածուած սպիտակ թուղթին վրայ գարշ կիսաթե (hémip-tère) մ'իյնար, մաքրութեան այնչափ կարեորութիւն չէր տրուէր այդ ժամանակները: Հարցաքննութիւնները տեղի կ'ունենային՝ այլևս նորօրինակ երևոյթ՝ նա՛և տիկիներու ներկայութեան՝ որք հիմայ էրիկ մարդու հաւասար իրաւունքով պարգևարաչիսի հանդէսներու ալ կը գտնուէին, և որոնց նաև ուղղուած կ'ըլլար Աղաբէգեանի տարեկան համարատուութեան բանախօսութիւնը. «Տիկնայք և Տես՛րք»: Ի՛նչ գայթակղութիւն այդօրինակ յիշատակութիւնը ևս, ճառը տիկնանց ևս ուղղուէ՛ր և անոնց անունը էրիկ մարդոց անունէն յառա՛ջ յիշատակուէր: Մինչև անգամ ամերիկեան խառն դրութեամբ քանի մը նորահաս աղջիկներ աշակերտակից կ'ըլլային մանչերու, այդ ևս ի՛նչ գայթակղութիւն այդ հին բարի օրերուն մէջ: Թատերական ներկայացումներ կը տրուէին, նոյնպէս նորութիւն մ'այդ ժամանակները:

Մեսրոպեանի այդ տարիներու հողաբարձութիւնը՝ ինչպէս նաև Անդրէասի բազմաթիւ բարեկամները «Մայր վարժարան»ի վտանգուած պատիւը միշտ գեթիկեր պահելու համար, Աղաբէգեան հաստատութեան խափանման աշխատել հարկ դատեցին հոն յաճախող աշակերտներու ծնողները յատկապէս համոզելով ետ քաշել իրենց զաւակները, և յաջողեցան: Ի՛նչ քաջագործութիւն: Նախապաշարուած տխուր յաղթանակ կը կանգնէր լուսաւորութեան վրայ:

Որպէսզի յառաջդիմութեան որե՛է միջոց պակաս չմնար՝ այդ հին ժամանակներու Մեսրոպեան վարժարանը իր յատուկ տպարանն ալ ունեցած է՝ ուրի՛շ լոյս տեսած են բազմաթիւ օգտակար

զրգեր «ի գործարանի Սրբոյն Մեսրոպայ» յիշատա-
 ութեամբ որոնց մէջ կը յիշենք Սաւալանեանի
 թարգմանած Շաթոպրիանի Աքալան, Գրիգոր Կոս-
 տանդեանի (հայր սօքթէօր Կոստանդեանի) թարգմա-
 նած Ֆինեկոնի «Արիածք Արիատնութի» ն, և ժամատու-
 րապէս նարեկացիի գործը՝ որու մէջ վրիպօրէն գոր-
 ծածուած մէջ բուժը՝ իրր կաթալիլութեան նպատա-
 ւոր ամբաստանուած՝ այդ մոլեռանդօրէն ջերմեանդ
 բարեմիտ ժամանակներուն մէջ ա՛յնքան մեծ ազմուկ
 ու խոսովութիւն յարուցած է. հետաքրքրական յատ-
 կանիչն պարագաներ՝ զորս մանրամասնօրէն պատմած
 ենք մեր «Մանկական Յիշատակներու» մէջ՝ հրատա-
 րակուած Արեւելեան Մանուկ է :

Մեսրոպեան վարժարանը «Մայր-Վարժարան» ը,
 ինչպէս իր ստացած կարեօրութեանը պատճառաւ
 կանուանուէր այդ ժամանակները, հասուցած էր բոլր
 մը փայլուն գրականներու: Հոն աշակերտած են Ստե-
 փան Ոսկանեան, քաջ լեզուագէտ, խմբագիր Բարիզի
 մէջ իրմէ հիմնուած Արեւելի և Արեւմուտք հանդէսնե-
 րու, անկէ ետք Իզմիրի մէջ խմբագրած է «Reforme»
 թերթը՝ որ շարունակուեցաւ մինչև իր մահը: Ոսկանե-
 ան թերևս առաջին հիմնադիրն է կոկուած աշխար-
 հաբառի՝ զոր անոր անհարթ ու անտաշ ժամանակնե-
 րուն մէջ կը գրէր ա՛յնքան սահուն ու գեղեցիկ
 նոյնպէս Մեսրոպեանի աշակերտած են պօրպարնակ
 Գրիգոր Մարկոսեան և Սահակ Ապրօ՝ որոնք Ազգային
 Սահմանադրութիւնը խմբագրող մասնախումբին ան-
 դամ էին՝ նոյնպէս Իզմիրցի Մինաս Էփէնափ Մինասեա-
 նի հետ: Հոն աշակերտած են եզիազար (Ելիաս) Չայ-
 եան, այն ևս քաջ լեզուագէտ և տէրութեան պաշտօ-
 նատար, Յարութիւն Տէտեան, բազմաբղիւն հեղինակ,
 տպագրատպ և հրատարակիչ անոր եզրայր Կարա-
 պետ Տէտեան խմբագիր Դիմակի, Գրիգոր Զիլինկիր-
 եան, Գրիգոր Պարտիզպանեան խմբագիր Գարուն
 Հայաստանի, Սարգիս Պարսպանեան ուսուցիչ և Առաջ-
 նորգարանի զիւանապետ մինչև իրր ծերութիւն,
 Ստեփան Չաքրեան ուսուցիչ, Դարեկին Փափազեան

Օրելլի և Համլիթի թարգմանիչը, Սարգիս Գասպար-
 եան՝ Կիլիկիոյի թարգմանիչը, և սաուար խուժը
 մ'ուսուցիչներու թէ՛ Մեսրոպեանի մէջ և թէ՛ դուրսը՝
 թեմերը: Չժողնա՛ք յիշել Սարգսեան կրիտասարդ մը՝
 բանաստեղծական փայլուն հանճարի տէր՝ որ երկրորդ
 Դուրեան մը կրնար ըլլալ պօլսեցի երիտասարդ բա-
 նաստեղծին պէս և որ թոխախտե մնաւ ծաղիկ հասակի
 մէջ անոր նման:

Այս խոնարհ սողերու հեղինակը ևս Ազարէզ-
 եան վարժարանէ Մեսրոպեան փոխադրուած և աչա-
 կերտած բազմաբղիւն Ննդրէասի՝ կը պատկանի Իզմիրի
 փայլուն այդ շրջանին:

Սառնց Անդրէասի աշակերտած ըլլալու նոյն ծաղ-
 կեայ շրջանին կը վերաբերին նաև Գալուստ Կո տանդ-
 եան՝ եղբայր բժիշկ Կոստանդեանի, գիտութեան սիրա-
 հար՝ որ պատանի հասակին մէջ «Հասարակաց Բան-
 գարան» վերնօգրին տակ կարևոր գիտելիքներ աւանդող
 ութ - տաս տեսարակներ հրատարակած է՝ ճրիարար
 ցրուելով զանոնք ժողովրդեան մէջ, և տարիներ ետք
 իր հռչակաւոր «Մէթոսի վրայ» երկը՝ որ իր յայտնած
 յանդուզն կարծիքներով այնքան մեծ ազմուկ հանեց
 հրատարակուած ժամանակ: Կոստանդեանի ժամանա-
 կակից կարող գրագէտ մ'էր նաև Գրիգոր Մսերեան՝
 որ գրական փայլուն գործունէութիւն մ'ունեցաւ, և
 որ իրեն յատուկ տպարան մը հիմնած էր՝ զոր բարե-
 խնամ կառավարութիւնը փոյթ տարաւ խափանելու:
 Հոն կը տպուէր իր և մեր խմբագրութեամբ Մեհօրա
 հանդէսը՝ ամենէ ընդ սրճակը որ տեսնուած ըլլայ երբէք
 Թուրքիոյ Հայոց մէջ:

Մեսրոպեանի առնասարակ բոլոր աշակերտք վառ-
 ուած էին հայրենասէր ջերմ զգացումներով՝ զոր անոնց
 մատաղ սրտերուն մէջ պատուաստած էր Անդրէաս՝
 ինք արդէն եռանդուն հայրենասէր մը՝ որ Ազգային
 Պատմութեան իր սիրական գաօը աւանդած միջոցին
 յորդանոս արցունքներ կը թափէր: Նա իրեն համար
 կ'ընդունէր և իր աշակերտներուն ալ ընդունել կուտար
 մէյմէկ հայ զիւցացիներ անոնց՝ զոր ջերմեանդօրէն

1140-72

կը յարէին իրենց անուան՝ անոր շինիչ զեղեցիկ շրնա-
կը միշտ իրենց աչքին զիմաց ունենալու համար: Սո-
վորաբար ընդունուած ժականուէններն էին Հայկ, Ա-
բամ, Տիգրան, Արմենակ, Արապէս, Գալեղին, Ռու-
բէն ևն: Այս վերջին անունը որդեգրած էր Անդրէաս:
Մենք ևս նոյնը ըրած էինք հետեւելով մեր սիրելի դաս-
տիարակին:

Տրուած նպատակը դաստիարակութեան շնորհիւ
և բարքերու շատ աւելի պարկեշտ շրջանի մը մէջ
ազգասէր և ուսումնասէր ոգի մ'ընդհանուր կերպիւ
կը տիրէր այն ժամանակ Բզմիրի հայ ժողովրդեան մէջ:
Երիտասարդութիւնը հիմնական պէս վատասկրած և
աշխարհաքաղաքացի սոցալիստ հոյեր չէր առած տա-
կաւին: Ինչ որ անշուշտ սրտիւ չըրեր արդի սերուն-
դին: Անդրէասի հասոյցած աշակերտներու ձեռքով քա-
նի քանի՛ գրական հանգէս՝ եր ու բողիքներ կը հրա-
տարակուէին հոչակ ստացած մեր քաղաքին մէջ: Յա-
րութիւն Տէտէեան իր նորահաստատ սոցարանէն ի լոյս
կ'ընծայէր Արփի Արարատները, Չիլիսիլեան իր Ծաղիկը
Արմենակ Հայկունիի ու յետոյ Մամուրեանի հետ, Գրի-
գոր Պարտիզպանեան իր Գարուն Հայաստանին, Կարա-
պետ Տէտէեան իր Գիւմակ ծագրաթերթը ու յետոյ
Յաւերժահարսը Սարգիս փափագեանի հետ (կըրայր
Գարեգին Փափագեանի):

Հրատարակութեան փափաքով վառուած էին նոյն
խոյն դպրոցական աշակերտներ: Այս սողերը գրողը քա-
նի մ'ընկերակիցներու հետ կը խմբագրէր ու կը սպազ-
րէր վաճառատուններու մէջ գործածուած մամլակով մը
- և այն ալ փայտաչէն - իր մանրադիտակեան երկաները,
սպազրական սարաքը կատարելէ ետք ընկերներուն
հետ պարտէզ իջնալով՝ եթէ ժամանակը ներքէր ընկող
խաղալու համար: Ընկող խաղացող խմբագիր՝ եր՝ ո-
րոնց սպարանը իրենցմէ մէկուն տանը մէկ մասնաւոր
սենեակն էր: Ուրիշ խումբ մը ուրիշ տան մը մէջ,
նոյնպէս փայտէ ժամակով կը սպէր իր Թուրակ Հայ-
կազեանը՝ մրցակիցը Երկաներին: Ուրիշ խումբ մ'ալ
աւելի զեռասի կը հրատարակէր իր Քողորջը՝ ձևադիր:
Եւ Անդրէաս բարի վարժապետը կը քաջայերէր այդ
նորահասակ խմբագիրները՝ որք դպրոցական պարտա-

կանութեան կը միացնէին խմբագրական և սպազրու-
կան կրկնակ պարտաւորութիւնները՝ զոնկով իրենց
արձակուրդի օրերու հանդիստն ու ազատութիւնը:

Այդ փայլուն եռանդուն շրջանին կը վերաբերէր
նաև «Հայտնից Ընկերութեան» Միտքիւն Սահեանա-
դրականը (Սահմանադրութիւնը նոր հաստատուած էր
ազգին մէջ), խմբագրութեամբ նոյն ընկերութեան ան-
դամ Սարգիս Միրզայի՝ որ ետքէն իր հաշուոյն Իրա-
ւունք անունով քաղաքական թերթ մ'ի լոյս կ'ընծայէր՝
խիստ կարճ տևողութեամբ:

Այդ հին սերունդի իգական սեռն ալ՝ հաւասարապէս
եռանդուն՝ մասնակից կը գտնուէր գրական այս վառ
չարժման: Տիկին Մատթէոս Մամուրեան, Օրիորդ Սօֆի
Մարգարե ն (Տիկին Թ. Սպարդալի), Օր. Լուսի Պա-
լասան (Տիկին Շապուրով), Օր. Պաղտասար Պաղտա-
սարեան և Օր. Մարիամ Ճերմակեան իրենց թարգմա-
նածոյ արտագրութիւնները կը նուիրէին ազգին միշտ
Տէտէեան տարբանին միջոցաւ: Ասիկէ տարիներ ետք
կը հիմնուէր նշանաւոր Արեւելեան Մամուրը՝ որ այն-
քան երկար և արդիւնաւոր կեանք մ'ունենցաւ մինչև
իր հիմնադրին ժամը և որ բաւական երկար տարիներ
չարունակուեցաւ իր որդւոյն՝ Հրանտ Մամուրեանի
կողմէ: Այս վերջինը այսօր վերածած է գայն քաղա-
քական օրաթերթի:

Ինչ մեծ՝ ինչ հզոր թուի էր այն՝ գոր սպազրա-
պետ - հրատարակիչ Տէտէեան՝ ինքն իսկ բաղմարդուն
մշակ հայ գրականութեան՝ տուաւ գրական երկերու
հրատարակութեան համար՝ զորս կը խրախուսէր, կը
վարձատրէր՝ սպազրական վհատիչ տաղտուկ հոգը՝ որ
այնքան զմեղակ կիպով կը ծանրանայ անոնց վրայ,
խապառ վերջնելով, երկու հարիւրի չափ հատորներ
սպած է - մեծ մասամբ Ֆրանսերէնէ թարգմանուած
չահեկան վէպեր՝ որ ընթերցանութիւնը ժողովրդեան
մէջ տարածելու այնչափ նպաստեցին: Տէտէեան Յա-
րութիւն՝ այդ անխոնջ զրազէտն ու սպազրապետը,
ինք ևս կ'ունենար իր յատուկ երկասիրութիւնները՝
թէ՛ իբր գասագիրքեր և թէ՛ իբր վէպերու և թատեր-

գութիւններու բազմաթիւ թարգմանութիւններ :

Ըսինք թէ վաստակաւոր անմասնակից Տէտէեան տպագրական հոգը կը վերցնէր երկասիրողներու վրայէն, երանելին ոչ միայն կը վերցնէր ամեն հոգ՝ այլ նաև գրաւորները կը վարձատրէր նշխարաբար՝ գործին մէջ ինքն ալ իր շահը գանկով : Ատէպ վճարումներ ըրած է Մամուրեանի՝ դնելով անոր բազմաթիւ ու բազմատեսակ երկասիրութիւնները ու թարգմանութիւնները, Չիլիկիբեանի՝ որ նոյնպէս ոչ սակաւ թարգմանութիւններ ըրած է Տէտէեանի հաշույն, վճարած է 100 օսմ. ոսկի տաս հատոր Թշուառնեւորեն համար, և մեր եռահատոր Նօրր - Տամի թարգմանութեան՝ որու գաղափարը ինք ներշնչած է, 30 ոսկի. երջանիկ ժամանակներ Իզմիրի հայ գրագէտ դասուն համար, որ քաջաբերուած կ'արտադրէր շարունակ, կ'արտադրէր անվարան սոսանց բնաւ տպագրական սրտաշուք ունենալու : Եւ զրամագլխի աէր գործնականն Տէտէեան՝ որ այս գրական ձեռնարկները կ'ընէր վրայէ վրայ, կը շահէր, կը շահէր միշտ ըրած հրատարակութիւններէն՝ զորս շարունակից անգուց մինչև իր մահը՝ զժրագլարար խիստ առողջ հասակի մէջ : Կը յիշենք թէ իր կենաց վերջին օրերուն այցելած իրեն -- պատուական անգործապետը մեր մօրեղբոր որդին էր -- մահուան տխուր ստուերը արդէն տարածուած իր վրայ. կոթնած բարձին վրայ շարուած ունէր երկու սիւնակ (pile) օսմ. ոսկի՝ զոր նոյն օրն իսկ ստացած էր : «Կը տեսնու, ըսու, սո ոսկիները, ամեն շարաթ կը հասնին ինձ այնչափ և աւելի գումարներ Պօլսէն, Երուսաղէմէն, Կարփնէն, Վաննէն, ամեն կողմէ : Կը ցաւիմ որ կը կնքեմ կեանքս անպարանիս այս բարգաւաճ վիճակին մէջ՝ զոր պիտի կրնայի հետգհեռէ աւելի ևս բարգաւաճ ընծայել :» Տարբարող օրհասականին հոգին մարմինը իր տպարանին հետ կապուած էր իր կեանքին մինչև վերջին օրը, մինչև վերջին ժամը . . .

Նոյն միջոցին գրաշարը կը բերէր մահամերձ տպագրատեխնիկ երկասիրած մէկ դասագրքին՝ սրբագրելի փորձը : Մատիտը ձեռքն առաւ իր անպարանին սիրովը միշտ վառ այդ ժիր գործիչը, այլ ի նշակէ կատարէր սրբագրութեան գործը, մատուցները կը գողային, գրէր

չէր կրնար շարժել : Մատիտը առի ձեռքէն սրբագրութիւնը ես ինքս կատարելու համար : «Լաւ հոգ տա՛ր վրեպակներուն» աղաչեց իր մտրած ձայնով. խեղճը սրխալներու մասին մեծ ուշադրութիւն կը մատուցանէր միշտ : Եւ կը մեռնէ՛ր երկու օր ետք : Այս շահեկան պարագաները մանրամասնօրէն պատմած ենք մեզմէ հրատարակուած իր լնդարձակ կենսագրականին մէջ՝ զոր ի լոյս ընծայած է Արեւելեան Մատուց :

* *

Տէտէեանի մահը մեծ կորուստ մը եղաւ հայ գրականութեան համար՝ զոր աշխարհն ծագկեցուց իր հրատարակութիւններով, և մասնաւորապէս Իզմիրի մնացորդ հայ գրագէտ դասուն համար՝ որ այլևս հրատարակիչ չպիտի դոնէր աշխատասիրուած գանազան երկասիրութեանց՝ որք վոչեթաթաւ կ'սպասեն գարաններու մէջ : Հրատարակչական ընկերութիւն մը մինչև այսօր չէ կազմուած Թուրքիոյ Հայոց մէջ : Մեր Լաֆօնթէնի առակներու հայ յանգաւոր թարգմանութիւնը նիւթական վարձատրութեամբ ի լոյս ընծայուեցաւ Թիֆլիզի Հայ Հրատարակչականին կողմէ, այլ ան ևս զժրագլարար գոյութիւն չունի այսօր : Եւ արեւելահայ այդ ազգուստ ընկերութեան վրայ զրամ մեր յոյսը՝ ձեռնարկած էինք անմտ : Մոլիէրի կատակերգութեանց ընդարձակ հատորին թարգմանութեան՝ որու Իզմիրցի մասնաւոր յանձնախումբի մը նպատակով միայն կարելի եղած տպագրութեան անաւարտ մնաց Համիտի տղէտ գրաք նիշներուն հորձիւ՝ որք արգիլելին նոյն թատրերգութեանց ամենէ նշանաւորները : Գրաքննութեան ճիրանին վտանգն այսօր ա՛յցուցած են անտեք, այլ անտախ կ'սպասեն տասն և հինգ տարինուէ հետէ և կարծենք պիտի սպասեն մինչև մեր մահը : Մոլիէրի սիրուած խաղերը որոնք անթիւ տպագրութիւններ ունեցած են ուրիշ ազգերու մէջ և որոնց կէտը տպուած է արդէն՝ միւս կէտին և կարեւորագոյն կէտին մէկ հրատարակիչ իսկ չգտնուիր այսօր : Մինչև երբ Թուրքիոյ Հայը չպիտի ունենայ իր Հրատարակչականը՝ որուն աշխարհն զգալի է պակասը . . .

* *

Իզմիր որ ոչ մէկ յառաջդիմական հիմնադրութենէ
ետ չպիտի մնար. ասկէ կէս դար առաջ ունեցած է իր
«Վասպուրական Թատրոն»ը՝ ուր ստէյլ ազգային յա-
ջող ներկայացումներ կը տրուէին՝ մեծապէս քաջալեր-
ուելով հասարակութենէն:

Գարեգին Փափագեանի և Գալուստ Կոստանդեանի
նախաձեռնութեամբ նոյնպէս ասկէ յիսուն տարի մը
առաջ Հայ Ընթերցատունը կը հիմնուէր՝ որ կը շարու-
նակուի տակաւին՝ թէպէտ նսեմացած, և որու նեղ օ-
րերուն նպաստած է միշտ անոր ազգասէր հիմնադիրը
Գարեգին Փափագեան: Նոյն պատուական Հայը ասկէ քո-
ւսուուն տարի մը յառաջ աշխատած է կենդանացնել հին
Սիւնիկաց փառաւոր ընկերութիւնը. այլ, աւա՛ղ. ի
դէ և պիտի ելլային իր բոլոր ջանքերը հին նպաստաւոր
տարրերու պակասութենէն ալլասերիլ սկսած էր արդէն
մեր քաղաքին ուսումնասէր և ազգասէր հայութիւնը...

Իզմիրի հին արդիւնաւոր սերունդին կը վերաբերի
Նուպար փաշա Նուպարեան՝ աշխարհամանօթ դիւա-
նագէտը՝ որ իր հա ճարեղ գործունէութեամբ ծաղկե-
ցուց, պայծառացուց անկեալ Եգիպտոսը և որ վեհանձն
առատաձեռնութեամբ ա՛յնքան նպաստեց հայ ազգին և
հայ լուսաւորութեան: Նա հիմնած է Շահնազար-
Նուպարեան վարժարանը և իր յատուկ ծախքովը տը-
պագրել տուած է երկար շարք մը Հայ Պատմագիրներ-
րու: Ա՛ որ արժանաւոր զաւակը Պօղոս Նուպար՝ վեհ
ախոյեան հայ դատին, անձնուէր վեհանձն ջանքեր կը
նուիրէ այսօր ազգային ազատագրումին: Գարձեալ Իզ-
միրի հին հայ սերունդին կը վերաբերին Եգիպտոսէն
Պօղոս պէյ և Պետրոս պէյ Եռսուլֆեան նշանաւոր Հայե-
րը՝ որք ճօխ կալուածներ նուիրած են ազգին հին ժա-
մանակներու մէջ՝ անոնց հասոյթով Ֆրանսերէն և անգ-
լիերէն դասեր հաստատելու համար Մեսրոպեան վար-
ժարանի մէջ՝ որու բարի համբաւը հասած էր մինչե-
կրենց:

Իզմիր բացի Տէպէեան և Մամուրեան տպարաններէն
ամենահին ժամանակներէ իվեր ունեցած է Պալթազար-
եանի յատուկ տպարանը և Թաղիկեան ճօխ տպագրա-
տունը և վիմագրատունը: Իզմիրի հին հայութիւնը
տուած է ազգին հանրային պիտոյից յատկացեալ մեծա-

կառույց հաստատութիւններ. Սր. Ստեփաննոս տաճարը
համօրէն Թուրքիոյ քրիստոնեաներէ կանգնուած տա-
ճաներէն ամենէ շքեղն է ազատութեամբ: Փառաւոր
հաստատութիւններ են Սղգ Հիւանդանոցը և Մեսրոպ-
եան վերականգնող վարժարանը Սպարթալեան հորա-
զաններու արդիւնքով. ինչպէս նաև աղջկանց Սր.
Հոխիսիմեան հոյակապ վարժարանը՝ ազգային հանգա-
նակութեամբ կերտուած:

Իզմիրի հին օրինակելի սերունդին կը վերաբերին
Տօքթ. Կոստանդ և Տօքթ. Հեյէպեան որք այսօր պա-
տիւ կը բերեն հայ ազգին և հին բարի բժիշկ վար-
դանեան. իսկ փաստարաններու կարգէն Չիլինկիրեան,
և Ահարոնեան, երկուքն ալ կարող իրաւագէտներ՝ որք
հոչակ ունին քաղաքին մէջ, և ուրիշներ ևս:

Ա. Բոսն, ս՛րքան նսեմացած է այսօր Իզմիրը բազ-
մասութեամբ իր հին փայլուն վիճակին՝ որու ստուերը
կը ներկայացնէ միայն: Ո՛ւր է նախորդ սերունդին ազ-
գասէր ուսումնա էր վաստակուն երիտասարդութիւնը՝
որու յնջորդած է ալլասերած վատասերած երիտասար-
դութիւն մը խիստ հազուա գիւտ յարգելի բացառու-
թիւններով, մեծագոյն մասը՝ կարճենք՝ գուտապի
տարրերէ կազմուած:

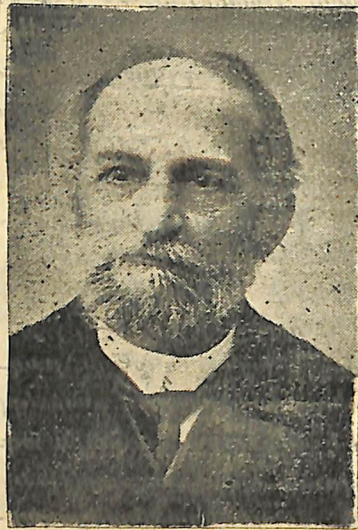
Մ. ԲՈՍՆ Ե. ԲՈՍՆ

ՉՍԻՒՌՆԱՀԱՅ ՎԷՔԷՐԱՆՆԵՐ

ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊՈՒԹԵԱՆ

Գրական վաստակաւորի զմայելի տիպար մը:
Մեսրոպ Նուպարեան վերջին ներկայացուցիչն է —
Գրիգոր Չիլինկիրեան ին հետ — զմիւսեանայ մտաւորա-
կան այն սերունդին, որուն խնկելի յիշատակը կ'ողկեկոյէ
ներկայ տղերք կանխօղ էջերուն մէջ:
Հոյ գարութեանց խաղաս շուրջ կ'էս դարու ջերմե-
ռանդ ու բեզմուսուր ճիգ մը. փառքի ինչ տակի տը-
գար տիպոս ծերունագարդ զրազեալին համար:

Իր կեանքը օրինակ մըն է — մեր մէջ ա՛յնչան հազուադիւրս — մտաւորական նուիրումի, արժանաւորութեան ու հաւատարմութեան :

Այս վէթէրանին կեցուածքը կը հմայէ՛ ու մտածել կուտայ միանգամայն : — Հրապարակի ժխորէն ու քաչքըչուք՝ ելէն մեկուսացած՝ Նուպարեան կը դառնայ գերծ պահել ինքզինք ընկերային զիջումներէ ու դառնութիւններէ : Ու գնահատումի մէջ այնքան ժլատ հասարակութեան մը առջև՝ բազմարդիւն աշխատաւորը գիտցած է միշտ

դուրս գալ գոնունակ ժպիտ մը երեսին՝ ամենուն հանդէպ բարեացակամ սիրելութեամբ տկաղձուն :

Այս մեծ ինքնաստուերածումը, այս սրտազրաւ խորհրդապահութիւնը պէտք չէ՛ սակայն Զմիւռնահայուն մոռցնել տան խալառ իր պարտականութիւնը գրական բազմարդիւն մշակին նկատմամբ :

Մերոպ Նուպարեանի կեանքն ու գործը գերազանցապէս արժանի են ազգային երախտաճանաչ ու շարքութեան : Անտաղիւտ և մաքրամաքուր առաքինութեան անզուգական պատկեր մը կը ներկայանան անոնք, պատկեր մը՝ զոր պարտաւոր ենք հանդիսաւորապէս չըջանակել մեր սրտազին յարգանքովն ու գուրգուրոտ աղապատանքովը :

Հնաւոր «սուրբ» երու անցքին վրայ կապկային փութկոտութիւններ ցոյց տալու ընդունակ՝ տխուր հաւկուրներ, ողորմելի ապերախտներ պիտի ըլլայինք եթէ տակաւին յամառէինք մեր ապաշնորհ անտարբերութեան մէջ այսպիսի երախտաւոր համաքաղաքացիի մը վերաբերմամբ :

Մերոպ Նուպարեանի յորեկանական նախաձեռնութիւնը Զմիւռնահայուն կ'իյնայ, եւ ես տարակոյտ չունիմ թէ ասանկ ձեռնարկ մը խանդավառ համակրութեամբ պիտի ողջունուի ամէն կողմէ :

Հրապարակագիր բանասէր, թարգմանիչ, Մերոպ Նուպարեան արժանաւորապէս ծառայած է հայ գրականութեան, և եթէ լայն օժտած ըլլար միայն ֆրանսահայ իր հոյակապ բառարանով՝ դա՛րձեալ արժանացած պիտի ըլլար մեր շնորհապարտ հիացումին :

ՈՁՄԻՐԻ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՅՆԵՐԸ

1. Զօղանճական — Հաճի Սթամ Փողոց :
2. Թեփեհիկ — Այ-Գօնսթանթինոս Փողոց :
3. Ասիերի — Գարանթինա արուարձան :
4. Ղուրկայայի Միւշիմիկ — Գարաթայ ձատտէսի :
5. Յունական — Բէնուրիօ Մահալա, 1830 ին չինուած է :
6. Սուրբ Լուսաւորչեան Ազգային Հիւանդանոց — Տէրաէր Փողոց, Բէշիտիյէ ձատտէսի, Հայոց Թաղ, 1801 ին չինուած է :
7. Հրեական — Սախամ Պաչը Փողոց, 1874 ին չինուած է :
8. Սեն ք' Սերուան — 1710 ին չինուած է :
9. Ֆրանսական — Պէլլալիսթա :
10. Անգլիական — Փունթա :
11. Սկոյսական — Չայլըլը - Պաղչէ :

ԱՅԽԱՐԿՍ ՄԵՌՆԻԼ ԳԻՏՅՈՂԻՆՆ Է

Je préfère un demi siècle d'esclavage pour mon pays à un mensonge national. Le premier élabora la rébellion, le second la corruption.

MAZZINI

ԱՄՄԱՆԱԿԷ մ' իմեր Հորիզոնին սահմաններէն
զազրեցաւ լսելի զլլայէ Աուրէն Պարթևեանին
ձայնը որ կորսալի է և շանթարձակ որոտումի տալաւորու-
թիւնը կը տայ բառելու շարքին ներքև յաջողապէս
զեռեղուած ծայտուն և թագուն գազափարներու սի-
պիլեան նշանակութիւնը ըմբռնողներու կը խոստովա-
նիմ թէ ևս ալ եմ մին այն անձերու որք անոր ազ-
մկալի ձայնին մէջ կըզգային արդարագործ գատաւորի
մը, ազատարար ակոյնսնի մը բարկութիւնը հայ ազգը
անձիտելու զեհնապարտ վայրագութեանց զէմ' ներկի
էր ուրեմն ինձ ցաւիլ Պարթևեանին' Հորիզոնէն անն-
րեութեանսը և լսել սխիլը զիտելով: Իրաւ է որ Ալ-
Ֆրէտ Տը Վինի ծերանալին ևսք ոչինչ զրեց և գոչեց.
«Առութիւնն է միայն մեծաշուք»: Յայտնի է թէ լսելու
այս պարտականութիւնը կը պատկանի ընդհանրապէս
այն հասակին զոր տարիները մեզ կը գուժեն, լսել
կ'ուզեմ ծերութեան, որ մարդկային կենաց վերջարանն
է, ևթէ ոչ մահուան յառաջարանը...: Բարեբաղդաբար
Պարթևեան տակաւին արիարար կը գիտազբաւէ ժառա-
նակին յարձակումներուն և միջնորդին անտորմու-
թեանց զէմ' Այժմեաց պարագաներու մէջ երիտասարդ
գրագէտներու, բանաստեղծներու լսելը, պատերազմի
վիճակէն ստիպարար արտագրուած վարուց և բարուց
ապահանութեան հասարակին առջև անտարբեր մնալն
ազգային և ընկերային շաներու զէմ' գրեթէ գաւա-
ղրութեան հաւասար գաւաճանութիւն մ' է. Պարթև-

եան որ արդիական հզօր և աներկիւղ իմացականու-
թեանց մին է անշուշտ ինձի հետ համամիտ է՝ ծայրա-
յեղ չգտնելով այս կարծիքս: Հայը հիմա կը գտնուի իր
ազգային կենաց այն շրջանին մէջ, ուր գրագէտներու,
բանաստեղծներու, ընկերաբան քննադատներու պարտքն
է խօսիլ և ազադակել, գոռալ և որոտալ, մռնչել և ա-
զերսել իսկ՝ ծնրագրելով ոյժին, այն նուիրական և
փրկարար ոյժին առջև, որ պաշտօն ունի գերութեան
չղթաները խորտակելու, վնասապաշտութեան բարբարո-
սութիւնը տապալելու, և հանրութեան իրաւունքին
գերին և սպասարկուն հանդիսանալու:

Տասնեկններորդ դարուն մէջ երբ Կրեաէի ապս-
տամբները կը մաքառէին անօրէնութեան զէմ' Լէոնի-
տասի հրամանատարութեան ներքև Թերմօքիլի կիրճին մէջ
մեռնիլ զիտյող Սպարդայի զիւրազանց թուներուն
պէս, երբ կըզիլին վանքին մէջ հաւքուող և պատսպար-
ուող մարտիրոսութեան հետամուտները հուրի և սուրի
կը մասնուէին, անոնց մի անուանի հերոսը, Զիմպրա-
քաքի, աղերսալի նամակ մը գրեց Փրանսայի Հոմերո-
սին, զու իմա՛ Վիզթօր Հիւլօյին որպէսզի ախտանեան
փողարի մ'ազգու՛մը վայելող ձայնովը Կրեաէի քրիս-
տոնէից ազատութիւն և անկախութիւն տալու հրաւիրէ
Եւրոպան: Եւ անա La légende des siècles ի անմահ
հեղինակը յետագայ նամակը գրեց հրաւեռնային խառ-
նարանէ մ'արտահոսող իր լաւայական գրիչովը.

«Առ Թագաւորս Եւրոպիոյ
«Պագաւորներ, ըսէ՛ք խօսք մը. և անա՛ Կրէ-
«տէ կ' զատի: Եթէ ըսելու յատկութիւն չու-
«նիք, չըսէ՛ք ինձ թէ ուրիշ ի՞նչ բանի յատ-
«կութիւնը ունիք»

Եւ Կրեաէ ազատեցաւ, թէև յամբարար, երբ Մաք-
սիմիլիէն կայսրը գերի ինկաւ Մեքսիկայի հանրապե-
տութեան բանակին ձեռքը, և հրացանի թռնուելու
զատապարտուեցաւ, Վիզթօր Հիւլօ իր միւննոյն ձայ-
նովն ո զելով ազատել այս խեղճ և թշուառ կայսեր
կեանքը, նախագահ Ժիւարէզին գրեց նամակ մ'որ
վագրի մը գովել անգամ չարժելու յատկութիւնը ու-
նէր: Սակայն ազատարար նամակը Ժիւարէզին ձեռքը
հասնելէն առաջ Մաքսիմիլիէն Գիերթարօյի մէջ գնդա-

մահ տապալեցաւ՝ «նի՛ղճ Շարլօթ» ըսելով և մտածե-
լով իր թշուառ կնոջ, կայսրուհին վրայ, որ քանի՛ մը
քայլ անդին կը լլկուէր Մեքսիկայի բարբարոս զօրքէն։
Խոտովանած է ժիւարէզ թէ Վիգթօր Հիւկօյին նամակն
ապարդին չէր մնար, եթէ ժամանակին հասած ըլլար
իրեն։

Վերջ տալով այս պատմական շեղարանութեան
— եթէ շեղարանութիւն մ' է այն — կ'ըսեմ թէ ձեր
գրագէտներու, բանաստեղծներու տրուած է միայն
լուծութիւն պահելու շտայութիւնը, թէև թէոսի ձերո՛նի
բանաստեղծը. Մնագրէ՛սն, ոչ գրելէ, ոչ խօսելէ, ոչ ալ
սիրուհի մ' ունենալէ դադրեցաւ բացառութիւն մը
կազմելով։ Ոչ նուազ և աւելի հիանալի բացառութիւն
մ' է նաև ժօրժ Գլետանսօ, այն տիտանեան հանձարեղ
միտքը, որ իր պերճութեան և անսպասելի առատու-
թեան չնարհել ժողովուրդներու անդորրութիւնը հաս-
տատելու և աշխարհի ազատութիւնը և անկախութիւնը
վճարը համաշխարհային Արևադարձի մը նախադահն
ըլլալու փառքը կը վայելէ, և որ ի պահանջի հարկին՝
համոզուի չուզող ըմբոստ բռնաւորներու դէմ խօսելու,
նաև համակերպութեան հրաւէր կարգալու զօրութիւնը
ունի։ Բայց այս խօսքէն, այս համակերպումէն արժանի
կ'ըլլան օգուտ քաղելու միայն այն ազգերը, որք տիր և
անբազդ են, այլ լուսաւորութեան, քաղաքակրթութեան
ընդունակ, և որք իրաւունք ունին ապրելու ազատու-
թեամբ և անկախութեամբ եթէ իրենց միտքը կրճող
և ճրգելու դատապարտող թրթուրները, աւելորդապաշ-
տութիւնները, նախապաշարութիւնները, գալրոցական հին
վարչայթէն ներքն ուսած սուտ ճշմարտութիւնները, նաև
բարուց և վարուց ազականութիւնները չջնջւին, եթէ
զերի ազգերու խնայականութիւնը չհաշմուի խօսելու,
զրելու և ազատութեն քննադատելու ազգեցութեամբը։
Առանց այս պայմաններու, առանց մտային զարթումի,
առանց հայ խնայականութեան մակարդակին բարձրա-
ցումին չիք ազատութիւն, ոչ ալ անկախութեան իրա-
ւունք և արժանաւորութիւն։ Պարթևեանին նուիրական
պարտքն է ուրեմն չլսել, խօսիլ և իր մտքի ճիսու-
թիւններով ողորկել Հային թէ՛ միտքը և թէ՛ սիրտը,
որք տակաւին օտնած և ճրգած կը մնան՝ ծնուի յեր-

քե զրկուելով արեւի ճառագայթէն, որ է մարդկային
կեանքի ապաքինութեան հանրազեղը, և փրկիլ ճիրան-
ներէն ազիտութեան, որուն՝ ինչպէս կ'ըսէ Հիւկօ՝ ըյսը
կը պարտաւորի սպասուհին ըլլալ։ Պարթևեան իր պեր-
ճախօսութեամբը իր ունի՛ր դիւնները հոնայել զխօսէ, և
լուծութեամբը արտմութեան կը դատաւարտէ։ Երբ հայ-
րենասիրութեան, — չըսեմ հայրենամոլութեան, — ո-
գիէն վառուելով կսկսի բանախօսել, ունի՛ր հանդի-
սականներու մէջ թերևս գտնուին այնպիսիներ, որք
անոր գաղափարներուն և զգացումներուն անվրդով
արտայայտութեան մշտանստութենէն տպաւորուելով՝
իրաւունք կ'ունենան Լէոն Կոչլանին նման Ֆրանսայի
Երեսփոխանական ժողովին մէջ երեք ժամէ աւելի ան-
ընդհատ ատենաբանող թիէրին դէմ գոչելու պէս՝ Պար-
թևեանին հարցնելու. Te tairas - tu, Bouches du Rhone?
Նա իր գաղափարներուն հագուստ մը ձեւելու, իր
մտածումներուն և զգացումներուն նորօրինակ արտա-
յայտութիւն մը դարձնելու համար չզիջանի՛ր Պայլիկն
պէս իբրովի ըսելու. «Լուսագոյն է մտածումի մը չնու-
րազեղութիւնը տկարել քոնթէ բռնաւոր մը գրգռել։»
Այս Մաքիավելական գաղափարն անընդունելի է ան-
չուշտ Պարթևեանին։ — Ընդհակառակն երբ հայալինջ
քաղաքականութեան դէմ իր միտքը դառնութեամբ և
ոխրոր առելութեամբ կը համակուի և կը մթազնի,
կարճես Պարթևազարի կոչունքին ժամանակ պատին վրայ
խորհրդաւորապէս և անպայտ ձեռքէ մը դժարուած
Manès, Thèsel, Phares խօսքերը կ'ընդհնամարէ իր յու-
թի երեակայութեան առջև և Դանիէլ մարգարէին պէս
հրաւէր ընդունելով վրիժառու խիղճէն իբրովի կը բա-
ցատրէ Բաբելոնեան վազրերու մօտալուտ տապալումը,
հաւաստի ըլլալով անշուշտ թէ Պօսիէ եպիսկոպոսը Փը-
րանսայի մի թագակիր բռնաւորին առջև խօսելով և ակ-
նարկելով Բաբելոնեան թագաւորներու՝ կ'ըսէ. «Թագա-
ւորներուն սիրտը Աստուծոյ ձեռքին մէջն է,» և Վ.
Հիւկօ՝ ուղղելով իր խօսքը չորրօրթ իպիսկոպոսին
կ'ըսէ. «Կը սխալիս, զի Աստուած ձեռք չունի և Բա-
բելոնեան թագաւորներն ալ սիրտ չունին։» Ասի ըսելով՝
Ոլլիմպիական ամպածրար բարձանց վրայ դարձող Փը-
րանսայի բանահիւսութեան առաջին և յաւիտենական

Արծիւը, որ այս աշխարհիս մէջ իմ Աստուածս է, և որու վրայ ապշութեամբ կը գմայլիմ՝ ինչպէս ինքը կգմայլէր Շէյքսպիրի հանճարին վրայ « Je t'admire comme une brute,», ըսելով կը հետեցնէ թէ երկնից զրամաքաշխական արդարութիւնը չպիտի յապաղի արդիական Պալթազարներու ճակատագիրը ճշտելու և սահմանելու . . . :

Գ.Ր. ԶԻՆԻԿԻՐԵԱՆ

ԶՄԻՒՆԱՀԱՅ ՎԵՔԵՐԱՆՆԵՐ

ՄԷՐ ԳՐԻԳՈՐ ԶԻՆԻԿԻՐԵԱՆ

Զմիւռնահայ մտաւորականութեան նահապետը կը նկատեմ ևս զինքը, ո՛րքան ալ Մէթ. Զիլինիքեան հանրային հպումներէ նախընտրած ըլլայ իր «փոփոխութեան տարակին» կղզիացումը և կերպով մը ինքզինք զուրս պահած եղբայրակցական մտերմութիւններէ :

Տիտղոսներ կան որ ոմանց կը հետեին, կը փակչին խկ, անխուսափելիօրէն :

Այսպէս է պարագան Թշուառներու մեծանուն թարգմանիչին, որ երբեմն արեւմտահայ հրապարակագրութեան ամենէն ակամաւոր զէմքերէն մին հանդիսացած է :

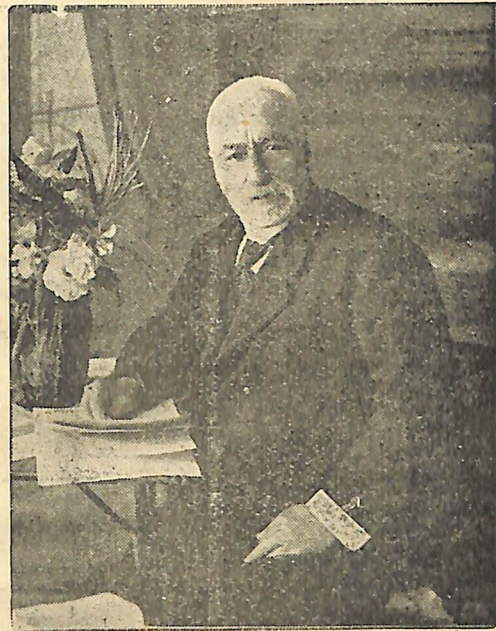
Այս հրատարակութեան մէջ իր ստորագրած գեղեցիկ էջը ցոյց կուտայ թէ Մէթր Զիլինիքեան ոչինչ կորսուցուցած է իր կորովամտութենէն՝ հակառակ պատկառելի աշխարհին որ կը սահմանափակէ իր Ֆիզիքական ուժերը :

Իրեն հետ խօսակցութիւն մը մտաւոր հազուադէպ մարզանք մըն է տակաւին :

Միշտ նոյն հարցախոյզ ու վիճասէր խնայականութիւնը որ իր սեղմ, գրեթէ յարձակողական արամաբանութեամբ կը զարմացնէ ու կ'առինքնէ քնդի, և որ իր թեղաղրական վերջիշումներովն ու սուր զիտո-

ղութիւններովը մտածումի բարձր յուզումներ կ'առթէ յաճախ իր խօսակցին :

Մէթր Զիլինիքեան կէս դարէ ի վեր Տիլին Գրականութեան ջերմեռանդօրէն ապաստարկած է, անանց երբէք անոր գերին դառնալու :

Իրաւագիտական ազատ ասպարէզին մէջ աչքառու զիրք մը ապահոված, ան ազատագրած է ինքզինք հայ գրագէտին նսնը կազմող նիւթական զփուարութիւններէն ու բարոյական դառնութիւններէն :

Այս հանդամանքը նուազեցուցած է քանակը իր գրական վաստակին, բայց խաթարած չէ բնաւ ա՛ որ ներքին արժէքը :

Հայ գրականութեան համար կթէ ողբալիօրէն անկարելի է տակաւին ունենայ բոլորանուէր մշակներ որոնք անպատճառ չբլլային կեանքի ուարձներ : միւթարական է հաշուել նաև տարբեր մարզերու մէջ յաջգած ներկայացուցիչներ : Այս վերջիններուն բարօրութենէն կարծես թէ հմայք մը, գէթ տեսակ մը չքանդանք կ'անդրադառնայ ատաջիններուն տաժանքին վրայ : Աւ-

մեր նիւթապաշտները Չիլինիլիբեաններու, Զօհրաւն-
րու, Կամսարականներու մէջէն դրագէան ու գրակա-
նութիւնը յարգել ստիպուեցան:

Զմիւռնահայուն համար հպարտութեան պատճառ
մըն է իր ծոցին մէջ ունենալ Չիլինիլիբեանի պէս մտա-
ւորական վէժէրաններ: Այս ճշմարիտ մենաշնորհը տըր-
ուած չէ ամէն հայ գաղութի: Ամերիկահայը կորսն-
ցուց վերջերս իր նահապետը՝ Տօբիթ. Չ. Թիրեաքեան
Խան. եզրպտահայը չու՛նի՝ բանաստեղծ Սիթեանէն
զատ՝ ձերունազարդ վէժէրանի այսպիսի հոյակապ
գլուխներ: Ու արեւմտահայ կոտորակուած մտաւորակա-
նութիւնը ամենուրեք կը կարօտի հեղինակուոր Մենտոր-
ներու:

Ինձի համար խանդաղատագին հրճուանք մը եղաւ՝
Իգմիր վերադարձիս՝ Տօբիթ. Կոստանդի. Մեսրոպ Նու-
պարեանի, Մէթր Գրիգոր Չիլինիլիբեանի ձեռքը սեղ-
մել...:

Տ Է Ր Զ Օ Ր

Ո՞վ կրնայ երգել եղերերգը անուր,
Ո՞հասուն հսկայ,
Անեամբ ծածկուած թեղ պէս փայլ մ'այլուր
Ո՞ր եւեթի մէջ կայ...

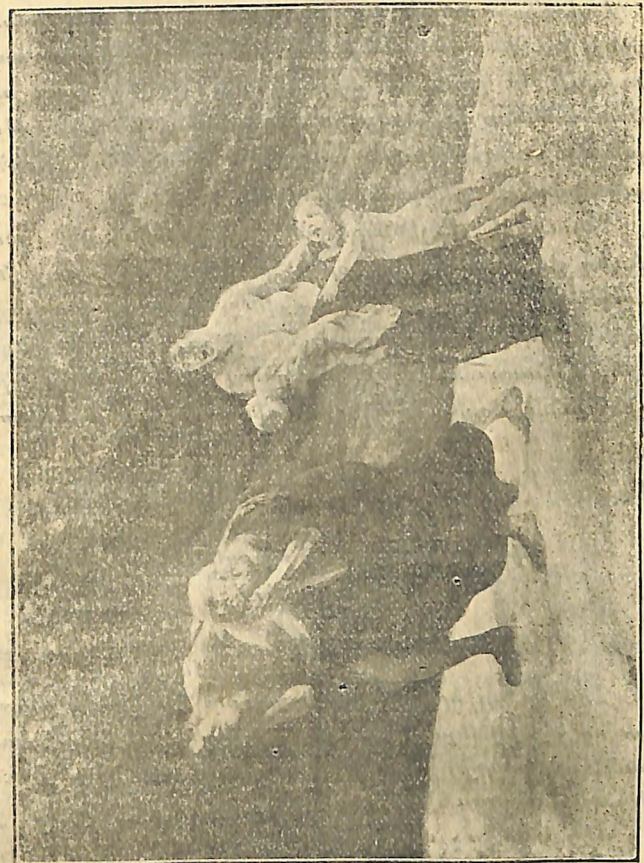
Հանձար մը՝ սղերերգակ քերթող մը հարկ էր որ
հիւսէր քու անմտաց եղերերգը, ո՞վ ահաւոր դանձա-
տուն:

Մարդկային մեծ տարեգրքին մէջ օր մը կարելի
պիտի չըլլայ գտնել էջ մը աւելի արիւնտոտ, էջ մը ա-
ւելի դժոխային ու ոճրապատ քան քու արիւնտով գր-
ուած էջդ, ո՞վ Զօր:

Անունդ պիտի մնայ որպէս ահարեկիչ խորհրդանշան
մը քու պատմութեանդ ծանօթ բոլոր սրտերուն համար:

Միայն օր մը քաղաքակիրթ ցեղերը երբ կանգնեն
կոթող մը յանուն մարդկային արեան, դուն թերևս

դանեսա «Հագար ու մէկ գիշերներուն» չափ խորհրդ-
դասքօղ ու մտայածին:

ԶՕՐ ԶՈՐ ԲԱՆԵՐԻ ԶԱՆՐԱՆԻՆԻ ՎԵՐԵ

Տ Է Ր Զ Օ Ր...

Հողը արեան գոյն ունի, անոր ջուրերէն մարդկա-
յին մարմնի հոտը կուգայ: Սրտական հօր արևը
կարծես տոուերոտ կը նայի անոր վրայ: Ու գիշերները
լուսնակն անդամ ամօթապարտ, չիխած՝ չուզեր կար-
ծես անոր զրկել իր արծաթեայ շողերը:

Տ Է Ր Զ Օ Ր:

Հոս է այն եղեռնավայրը ուր մարդկային ուղեղ-
ները ոճիր միայն կ'արտադրեն, ոճիր միայն կը խորհն:

ուր ապրող սրտեր զիւային սաղրանքներ միայն կը բարախեն :

Տէր Զօ՛ր :

Հոս ապրողները ցեղ չունին : Արարներ չեն անոնք : Կրօնք չունին : Իսլամներ չեն անոնք : Միայն աւանգուծիւն մը կ'ըսէ թէ՛ երբ թուրք բռնութիւնը մինչև անապատները երկարեց իր ճիւղապին թաթը՝ թուրք բանակը առեւանգուած աղջիկներ բերաւ հոս՝ Զօր՝ ուր բանակատեղի ընտրած էր :

Գնչուներէ, Չէչէներէ ու անապատին մէջ ապրող անցեղ վայրենիներէ բռնօրէն խլուած այդ աղջիկները՝ չնութեան չըջանի մը ընթացքին եղան նախամայրերը Զօրին : Թուրք բարբարոսութիւնն ու անուայ ցեղերու արեան միացումն էր որ ստեղծեց բնակչութիւն մը՝ որ ոչինչ ունի բացի ոճրային ու զիւային պատուաստումէ մը :

Բոլոր անոնք որ քու մէջդ կ'ապրին,
Ո՛վ Զօր դահճատուն,
Պիտի ծամեն մ'իշտ մարդկային մարմին,
Ու ըմպեն արիւն :

* *

Հոս էր որ երեք հարիւր հազար Հայեր սպանդանոց գացող ոչխարներու պէս հլու ինկան Չէչէ՛ ին սուրին տակ, անպատմելի մահերով : Հոս էր որ հայ կուսուծիւնը վաճառուեցաւ, բռնօրէն, ակամայ : Ո՛չ մէկ ցեղ, ո՛չ մէկ էակ, ո՛չ մէկ գոյակ կրնայ ըլլալ այնչափ յայրատ ու խենչէ՛ որքան Զօր :

Մանուկները հոս էր որ փողոցներու մէջ մերկ ու անտէրունջ ամեն վայրկեան քայքայուեցան անօթութեան դժնդակ մահուամբ : Ծերունիներ հոս էր որ՝ ոտնահարուեցան ու գետնաթաւալ ջախջախուեցան : Այս փողոցներուն մէջէն հերարձակ աղջիկներ՝ մազերով կապուած իրարու՝ խուժք, խուժք տարուեցան զէպի անանուն գետնայարկեր՝ ուսկից դուրս չկան անգամ մ'ալ արևը տեսնալու համար :

Երբէք սերունդ մը թշնամի չէ եղած մարդկային էակներու այնչափ անդթօրէն որչա՛փ Զօրը : Այս տեղն էր որ ոճրագործէն, բռնութիւնէն, աւելի արիւն կը

պահանջուլ, ու մահը՝ հոս նետուած բոլոր Հայերուն համար : Չես կրնար գտնել հոն տուն մը, մարդ մը, նոյնիսկ քրիստոնէայ՝ որ ներկուած չըլլայ հայ արիւնս՝ որ արատը չունենայ ոճիրներու :

Զի հողըդ յուտթի որ կուտայ հունձքեր,
Մարմինն է Հայուն,
Զի ակէն պղտոր ջուրդ՝ Հայուն անտէր
կը բուրէ արիւն :

* *

Ուղեւոր, մ'անցնիր ասկէ առանց տեսնալու ա՛յս դահճատունը : Չէ անցած ասկէ սիրտ մը, խղճմտանք մը, առանց անէճքներ կարգալու և արդարութեան դժօխքը հայցելու : այս անզուգական ոճրատան համար :

Թո՛ղ քար քարի վրայ չի մնայ հոն : Թո՛ղ անչնչաւնան բոլոր էակները : Թո՛ղ չքալեն այլևս այն սոքերը զորս Զօրն է արտադրած ու թո՛ղ չչարժեն այն մկանները որ միայն ոճիր դործել գիտեն :

Խեղդել հարկ էր այն քաղաքը ու անյայտացնել երկրին վրայէն, զի ան՝ անմաքրութեան ու ոճիրի բոյն մըն է, որ իր մէջէն անցնող ուղեւորն իսկ կ'արատաւորէ ու իր մէջը վայրկեան մ'անգամ բաբախող սրտելը կ'այլանդակէ :

Նհովային կրակն ըլլար ու մոխրակոյտ մը ընէր Զօրը, ու միայն իր երկինքին վրայ հրեղէն գրերով գրուէին այս տողերը . «Մեծ ոճրատուն մ'է ան. կեանքը լափեց ու արդարութիւնը իր տապանազիրը գրեց երկինքին վրայ :»

Թո՛ղ չապրի հոն մարդ, թո՛ղ անկէ մեկնին՝
Մարդկային սրտեր,
Զօրն է գերեզման այն մեծ Զուլումին,
Որ չէ տեսնուեր :

* *

Բայց հոր Հայաստանը իր ազատութեան գրքին մէջ կարմրածիր էջ մը պէտք է ունենայ . այդ էջը Զօրին է : Սուգի ու փառքի սևածիր յիշատակարանի էջ մ'ալ պէտք է ունենայ . այդ էջն ալ Զօրի՛ երեք հարիւր հազար նահատակներուը թո՛ղ ըլլայ :

Բոլոր հայ մայրերը իրենց զաւակներուն Զօրը ցոյց թո՛ղ տան որպէս վկայատու հայ մարտիրոսութեան: Քաղաքակիրթ աշխարհն համակ թո՛ղ դէպի Զօր դարձը- նէ իր աչքերը տեսնելու համար արեւելքի գուլումը ու հայ նահատակումը: Արդարութիւնը թո՛ղ հոն նայի իր սուրը սրելու համար ու բոլոր զլուխները դառնան դէ- պի այս կողմ՝ խոնարհելու համար:

Նոր Հայաստան հարկ էր որ հոս կանգնէր սգաւոր փառքի կոթոյ մը ու հայ սերունդներ միշտ երթեւե- կէին հոս՝ յաւերժապէս վառ պահելու համար Նեմեսիսի ծխուած խուսկի կրակը, ապագայ նոր Հայերուն հո- գիին մէջ: Հայ զրօշակը թո՛ղ այդ կոթոյղին վրայ ծա- ծանէր որպէս նուիրական վայրի մը, ու ցոյց տար աշ- խարհին թէ՛ անկախութեան դատին նահատակներու ոսկորներով կերտուած է սգաւոր փառքը իրեն ու իր ծփծփումը սառած է մենաւոր անապատներու մէջ ան- գերեզման ինկած բիւրաւոր սրտերու բարախումբէն: Այդ սրտերու տրոփիւնը անմահ է ու յաւերժական ինչ- պէս արդարութիւնը, ինչպէս արեան ազատութիւնն ու հայ պատմական կարմիր զրօշակը:

Ու միայն կանգնե՛նք յուշարձան մ'հակայ,

Ու գրե՛նք վրան.

Հոս մեռան անթիւ Հայեր զերդ ընծայ.

Զօրն է գերեզման:

42 Դեկտ. 1918

Զ Օ Ր

ՍՍ. ՀԱՆ. - ՄԵՍՏՐՈՊ

ԶՍԻՌՆԱՆԱՅ ԴԻՍԱՍՏՈՒԵՐՆԵՐ

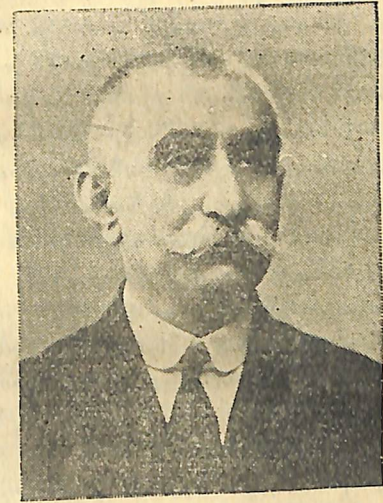
ՄԻՋՐԱՆ ԱԶՆԱԻՈՒԵԱՆ

Զմիւռնահայ վաճառական դասուն տուայեմը եթէ չի նկատենք զինք՝ տարիքի տեսակէտէն, անոր շիւքըն է, անտարակոյտ, իր հեղինակութեամբը:

Իրմէ աւելի տարիքոտներ կրնան գտնուիլ չուկան, բայց ոչ ոք կը գլէ զինք ճիգի կարեօրութեամբ:

Պ. Միհրան Ազ-

նաւորեան հայ ա- ուսարականի ա յն հզօր տիպարներէն է որոնք կենսապայ- քարի դաժան մար- զին մէջ միո-միտակ կը բանան իրենց ճամբան, և չնորձիւ իրենց կորովին ու գործնական հարա- մտութեան կը հաս- նին անտեսական խոշոր նուաճումնե- րու և ընկերային գերակշիռ զիրքի մը, որուն հույքէն ու ազգեցութենէն բան մը կ'անդ-

բազաւնայ միշտ իրենց պատկանած համայնքին վրայ:

Գէորդ Թօփալեանի, Մարութ Իփրանսեանի, Միհ- րան Ազնաւորեանի պէս աուսարականները սովորական դէմքեր չեն, և եթէ ներելի է ոեւէ պատճառով չի հա- մակրիլ ստանցմէ մէկուն կամ միւսին, կարելի չէ՛ ժխտել սակայն անոնց գործնական արժանիքը:

Այս նիւթապաշտ աշխարհին մէջ՝ զոր արեւմտեան չահագէտներն ու սարափները կը վարեն՝ իրենց մեր- րօին վրայ չափելով ամէն իրաւունք ու արդարութիւն,

ուորի տակ երթալ չուզող փոքր յեղերուն համար հաշուելի անուղիք ուժեր են իրենց սեփական ձեռներէց գործի - մարդիկը :

Պ. Միհրան Ազնաւորեան երիտասարդ տարիքէն մտած է վաճառատունը իր փեսին՝ Սարգիս Սիվրիսարեանի, ինքնօգնութեամբ յառաջացած ուրիշ տիպար առևտրական մը՝ որ իր մասկանացուն կնքած է 1892ին :

Պ. Ազնաւորեան՝ աւելի քան քսաորդ զարու անխոնջ գործունէութեամբ՝ Իզմիրի հրապարակին լանկիփարու-րախ ամենէն հսկայ փխրման զարծուցած է Սիվրիսարեան - Ազնաւորեան ճունը, որ իր նմանը գրիթէ չունի արևելեան կեդրոններուն մէջ :

Այդ մեծ հաստատութիւնէն ներս մտնելով հպարտ կը զգաս, այնպէս որպէս թէ հայ ձեռներէցութեան անագին փաստի մը առջև գտնէիր ինքզինքդ :

Պ. Միհրան Ազնաւորեան ամէն բան է հոգ, վիթխարի գործունէութիւններ իրենց յետին մանրամասներուն մէջ հսկող ուչադրութիւն մը՝ միշտ լարուած, սեւուածու վաճառական ոգւոյն մարմնացումն է այդ պարզուկ յարադրող մարդը : Աշխատասէր, սխմեմաթիք, իր գործելակերպին ու սկզբունքներուն յամառօրէն կառուած և անսոցսէ ո՛չ մէկ գնով չեղիլ յօժարօք :

Ստուարաթիւ պաշտօնէութիւն մը որ Սիվրիսարեան - Ազնաւորեան հաստատութեան մէջ վերջին տասնեակ տարիներու ընկացքին իր դասակարգային գիտակցութիւնը բիւրեղացուցած է, յանձին Պ. Միհրան Ազնաւորեանի հանդիպած է միշտ հայ բարձր սրտցաւ, հաշտարար ու շքանշանայ վարուողութեան մը :

Ազգային տիրոջթիւն մէջ Պ. Ազնաւորեան խուսափած չէ երբէք իր գիրքին հարկադրած պարտաւորութիւններէն : Գաղութին աեղական վարչութեան մէջ սոսկ պատուակալ մասնակցութիւն մը չէ բերած, այլ սրտագին հողածութիւն ու յարատե օժանդակութիւն :

Պ. Միհրան Ազնաւորեանի ամենօրեայ գուրգուրոտ խնամքի՝ առարկան եղած է մասնաւորապէս Ազգ. Կեդրոնական Ուրբանոցը, որ Զինադադարի վաղորդայնէն հիմնուած զմիւսնահայ ամենէն սրտագրաւ հաստատութիւնն է՝ պատուարելով աղէտքի ճամբաներէն ժողովուած հարիւրաւոր որբուկներ :

ՄԱՆԿԻ ԳՕՃԱՄԱՆԵԱՆ

Զմիւսնահայ գաղութին ամենէն բանիբուն ու պիտանի անդամներէն մին, որ ինքնօգնութեամբ ու բընածին ձեռներէցութեամբ ուչագրաւ դիրքի մը հասած է վաճառականական ասպարէզին մէջ :

Համեստ ու համակրելի բնաւորութեամբ մը կը յատկանշուի իր ընկերական յարաբերութիւններուն մէջ :

Համայնքին օգտակար ըլլալու ո՛չ մէկ առիթէ, ո՛չ մէկ ազգային պարտաւորութիւնէ զասպիք եղած է երբէք, հողուաղիւտ ու յանկուցիչ առաքինութիւնն ունենալով մանաւանդ չերեւալու, խորհրդապահ կեցուածք մը պահելու, յաւանտո, հանդիսաւոր ու կոկողալիզ շարժուձևերէ խորչելու :

Պ. Մանիկ Գօճամանեան ողնասիւնն եղաւ Անտօնեան - Գօճամանեան վաճառատան, որ Իզմիրի կարևորագոյններէն էր, և որ վերջացող տարուան ընթացքին անակնկալ բաժանման մը ենթարկուեցաւ իր բարգաւաճման ամենափայլուն փուլին մէջ :

Պ. Գօճամանեան, իր պատուական գործակցին՝ Պ. Յովհաննէս Կիւզէլեանի հետ, կը շարունակէ մնալ Այի Եօրկի փողոցի մեծ վաճառատունը, ուրկէ Անտօնեան դրամագլուխը մեկնած է, այլուր բեղմնաւորուելու համար : Երկուստեք հաճութեամբ եղած - ըմացած այս անջատուը նուազում մը կամ կորուստ մը չենթադրեր, այլ՝ միասին նուաճուած ֆաբրիքայի մը երկու մասերուն զուգահեռական արդիւնաւորումը :

Ինչիկ Սպարթացի, Պ. Գօճամանեան վեհանձնօրէն օժանդակած է միշտ իր ծննդավայրի եկեղեցիին ու զըսրոցին, ինչպէս նաև նախախնամութիւնն եղած՝ իր հայրենակից տարադրուածներէն բոլոր վերապրող խըլեակներուն :

Բարեգործութիւնը՝ Նազովրեցիին քարոզած ձևով հասկցող և կիրարկող մը, ազգային ամէն հանդանակութեանց մասնակցելէ զատ, իր ծառայութեան մէջ հիւանդացոյններու, ծերացոյններու և միտնողներու ընտանեաց լնայած չէ երբէք իր լիաձեռն օգնութիւնը :

Ազգային գործերու մէջ բացարձակապէս անկողմնակալ, անկուսակցական և ուղղամիտ անձ մըն է :

Տաղ առ Հայրենիք

Ո՛րքան պիտի երգեմ քեզ, ո՛վ իմ Հայրենիքս,
ղեկազամ դո՛ւր, հրաչո՛ւրի մանուկ, որուն երազը ծե-

Հ. Ա. Պ. Ա. Ռ. Մ. Ի. Բ. - Խ. Ա. Չ. Ը.

րուծիւն չճանչցաւ երբէք, երբ ժպտող ուշադաւ ա-
ռաւօտներ բանայու անոր զիշերներուն վրայ:

Ո՛րքան պիտի սիրեմ քեզ, ո՛վ աքտորական, ան-
ճնող մանկիկ, որ կուլաս ու արցունքներուդ մէջէն կը
ժպտիս մօր մը գուրգուրանքին ի խնդիր:

Եկո՛ւր գրիւմ քեզ, ո՛վ խաւարած Արեւելքէն յառ-
նո՛ց Շառաւիղ, անհուն խանդաղատանքով սեղմեմ
համբոյրներուս կրակին, ու լսեմ սրտիդ բարբախտը՝
տիեզերքի բոլոր երգերէն աւելի քաղցրալուր՝ այդ գե-
րագոյն կենդանութեան նուազը...

Եկո՛ւր գգուեմ քեզ, անմաս՛ւր Մեսիա: Սուրբեր
յղացան քեզի և կոյսեր մնուցին քեզ իրենց արիւնով...
Տե՛ս բերեր եմ իմ ազու հողիս խառնին ու հալուէն,
ու երգերը զաչտի հովիւներուն, հրեշտակներուն, աստ-
ղերուն:

Ձեռքերուս մէջ առնեմ զիրդ աղու՛ր ձեռքերդ,
որ շուշաններու պէս կը շարժային հեռաւոր լիալուս-
նակը բռնելու համար...

Եկո՛ւր համբուրեմ արեգակէն խնկած բիբերդ, ո՛վ
կենսացոյց նայուածք, անտխման ճառագայթ, ո՛վ
անմահ Սիրտ, եկո՛ւր օտկի ծամերովդ հիւսեմ խփն ե-
րագներս, ու չրթունք՝ երուզ ճաղիկէն քաղեմ քաղց-
րութիւնը բոլոր թոթովանքներուս, բոլոր երգերուս...

Ահա՛ կուզամ քեզի, Մանուկ Առաքեա՛լ, Լոյսի
Հերոս, Գաղափարի Գերմարդ, Տառապանքի Հսկայ,
ո՛վ Արրազան Գարիր Արեւելքի Տաճարին, տո՛ւր խնձի
հաղորդութիւն հանձարիդ սկիճէն, ու ցողէ կաթիկ մը
գինիի փրփրաբուխ Դաշխուրանէդ իմ թափուական
Փաթիրի չրթունքներուս...

վ. Կ. Հե - Հ. Ա. Յ. Կ

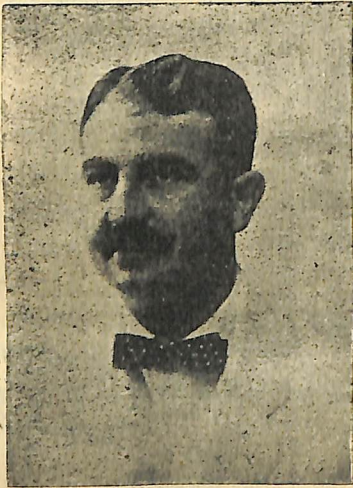

ԶՄԻՌՆԱՅՑ ԴԻՄԱՍՏՈՒԵՐՆԵՐ

ՄՏԵՓԱՆ ԻՓԼԻՔՆԵԱՆ

Զմիւռնահայ ընկերական ամենաուշագրաւ ու յանկուցիչ երեւոյթներէն մին է երիտասարդ ջոջերու բազմացումը սա՛ վերջին տասնեակ տարիներու ընթացքին:

Մեր տեղական միջակորեարին գերակշիռ տարրը կը կազմեն հիմա անոնք: Հսկայ ֆիլուսոֆներու և ստացուածքներու զըլուխ դուք կը տեսնէք փայլուն երիտասարդներ որոնք արևմտեան խնամուած կրթութեան մը հմայքը կը միացնեն իրենց նիւթագոր զիրքին:

Այս սակեղօծ երիտասարդութիւնը հրաշքներ պիտի կրնար գործել՝ եթէ ազգային ըզգացումը հաւասարակէս զարգացած ըլլար

անոր իւրաքանչիւր անդամին մէջ:

Պ. Ստեփան Վիլիքնեան զմիւռնահայ այս երիտասարդ երեւոյթներէն գերազանցապէս համակրելի զէմք մըն է:

Անդրանիկ որդին հանգուցեալ Միհրան Իվիլքնեանի, — Իզմիրցիներէն Զանխտիւր ու իրաւամբ սիրուած պատուական անձ մը, — Պ. Ստեփան Իվիլքնեան ծնած է 1882ին: Նախ Պուճա՛ Պարչէրի դպրոցէն, ապա Իզմիրի Ամերիկեան վարժարանէն ստացած է իր նախնական ուսումը: 1896ին Մա՛ չէսթր անցած և հոն իր կրթութիւնը լրացնելէ յետոյ՝ առևտրական ասպարէզը թեւակոխած

է: 1904 ին, Մանչեսթրի մէջ ամուսնացած է հանգուցեալ կարապետ Արապեանի միամօր զտերը հետ, տուն՝ մային դաստիարակութեամբ օժտուած տիպար Հայուհի մը: 1908 ի «Սահմանադրութեան» վաղորդայնին Իզմիր վերադարձած, և անկէ ի վեր ստանձնած է տեղւոյս առևտրական ու կալուածական մեծագոյն վարչութիւններէն մին:

Հասարակական իրով ջերմապէս շահագրգռուած, Պ. Ստեփան Իվիլքնեան նախորդ սերունդին ազգային լաւագոյն աւանդութիւնները շարունակող մը եղած է, միանգամայն ընդունակ հանդիսանալով հանրային նորագոյն համակրութիւններու: Ամէն ազգագուտ ձեռնարկի, ամէն գաղափարապաշտ շարժումի սրտոտ ու ինքնամատոյց աջակից մըն է:

Ազգային ժողովական, Պ. Ստեփան Իվիլքնեան Իզմիրի Հայկական Միութեան նախագահութիւնը վարեց արժանաւորապէս՝ երբ «յգ մարմինը — այժմ հողեվարք թէ թագուած — Զինադատարին յաջորդ օրերը զուրս կուզար զմիւռնահայ քառսէն ազատական ու ժողովրդանուէր կամէութիւններով:

Հայ առաւարտներին հանդէպ խորապէս կարեկից, Պ. Ստեփան Իվիլքնեան ոչ միայն աշխատեցաւ սգի ի բոխն ազգային մեծ հանգանակութիւնը զըլուխ բերելու համար, այլ առաջին օրէն բնագաւառի ուրբահաւաք գործին նախաձեռնութիւնն ունեցաւ նիւթական կա՛ւոր գոհաբերութեամբ մը:

Զմիւռնահայ գաղութին այս պատուաբեր ու գեւրազնիւ անդամը վերջին Սեպտեմբերին Եւրոպա անցաւ ընտանեօք՝ իր սիրասուն գաւակներուն կրթութիւնը ապահովելու և յառաջիկային երթալ Հայաստան հաստատուելու հաստատ ատաշաղրօթեամբ:

Պ. Ստեփան Իվիլքնեանի բացակայութիւնը զգալի պիտի ըլլայ ամէն անգամ որ զմիւռնահայ համայնքին մէջ պէտքը տեսնուի գաղափարական ս՛ և է նոր ձեռնարկ հովանաւորող յօշաղ ժէսթի մը կամ՝ զոհաբերող յօծարակամ աջակից Լիւնան մը:

ԽԱՂԸ ԿԵԱՆՔԻՆ

Դեռ էր հոգիս յուզումներով չի յազեցած տենչերու,
 Կը յածէր ծոցն անծանօթին իբրը ծարուած եղջերու՝
 Որոնեղու իր կանխորոշ լինելուժեանն առեղծուած.
 Խո՛ր՝ անծախանց՝ ինչպէս էր ինք յաւիտենից Տէրն Աստուած,
 Ընդդիմամարտ բուռն ոյժերու յրձանքին մէջ տարուբեր,
 Երազարգիճ իմ խորհուրդներս, մորըրկավար իբր ամպեր,
 Գերթային յար զըրկել սիւններն իր Գահայից պաղպաջուն
 Եւ աղբսել իմ գոյուժեանս անլոյծ ինչպէ՛սն և ինչո՛ւն,
 Ենչպէ՛սն, ինչո՛ւնս այս անձկալից կը լրկէին յարածսմ
 Լեզուս վըրդով զելուսներովն իրենց անգուժ ու դածան
 Եւ, զայրացած, կ'ընդլըզէի զիս կաշկանդող կապին դէմ.
 Յիմա՛ր պանդոյրս, Ստեղծողիս կը կադայի անաղէմ,
 Զի ողջ աշխարհն հակադրուժեան մուժ խառ՝ ալոյրս մ'էր կարծէք
 Քովը յոյսին խաւարը կար, համեստուժեան մօտ ձերձեր
 Ոչնչուժիւնն ցուցամոլիկ կամ յոխորտանքն ինքնահան.
 Մեծանճեուժեան ստուեր կ'ածէր փոքրորուժիւնն սոնք, գանձ.
 Գիտուժեան մօտ, դեռ խարխախուն՝ ազիտուժիւնն խորափոր,
 Պալատին բով հիւզակը խեղճ, յըրփուժեան մօտ հաստափոր՝
 Կարօտուժիւնն սովալըուկ, սուտն ճշմարտին աւընժեր.
 Ոսկիճորժին ոտքերուն տակ բըժինքը զարը կը շընժէր,
 Գեղեցկուժեան դէմ յանդիման տգեղուժիւնն սապատող,
 Շարս վէրբեր՝ ձիննապիտակ մարմաշի տակ պատաստող,
 Տըխեղձ Թըզուկն յաղժ հըսկային երեսն ի վեր կը Թըքնէր.
 Բանաբօսիկ ժպիտին տակ՝ կատաղուժեան արցունքներ.
 Սիրոյ փոխան՝ ստեղուժիւն. բարիքին վարձք՝ միշտ չարիք.
 Պէտք էր տեսնէր չըտեսներու յոխորտանալն, չըզչարիք.
 Կեզձ համբաւներ, ծախուած խիղճեր և շիկնումներ սուտղօծն
 Կուտային ցոյց անդուժող սէ իրենց եսին բարձրայօն,
 Միշտ նախաժող, միշտ պատուուած, մինչ արժանիքն աւօթխած,
 Սիրոն անկաշառ, միայն անկաշկանդ մեր սեմերէն զս'երս փախած.
 Գազանային խուլ միտումներ արիւն, աւեր, հրդեհի՛
 Կը ցուցնէին աննուրբք դէմքերն իրենց ամեհի.
 Արգարուժիւնն խաչուած յանախ դատաւորէն անիրաւ.
 Տկարուժիւնն սըրախողտող վայրագ ուժէն կենսոգրու.
 Վարդին տակ՝ ժանտ փուշը պատրող. խանձարուրին մօտ՝ շիրիմն.
 Բարեկամին իր սրտակից դաւ կը նիւժէր մտերիմն.
 Կզերն՝ տգէտ կամ փառամուլ. հաւատարմ՝ մուրա, նիւժացած.
 Կինն՝ համբարու, արը շընձեր, ախորժակներ՝ ստորցած,
 Եւ դեռ ինչէ՛ր... ինչէ՛ր այսպէ՛ս... ինչ պատկերներ հակադիր
 Կը խաբէին միտքս Թիւրած երկոյժով մը պատիր:

Մինչև այն օրն, ուր կեղեւանքն իմ հոգիս աչքերուն
 Թօժափեցան, ինկան յանկարծ, և, տեսայ ես, սարսըռո՛ւն,
 Ակնախաղ լուսովն հոգւոյս հրաշալի՛, հոգեգմա՛յլ,
 Խաղը կեանքին երկնապարգև, զոր խորհուրդով մ'անայայլ
 Կազմակերպեր են Աստուածներն, հրամանովն Անեղին,
 Երբ՝ ցայտելով կեանքի ակէն, ընդդրկեց մարդն իր ուղին
 Գըծուած իրեն ճակատագրէն անհաշուելի՛ բարձր՝ հուլով՝
 Մուժ դարերու անծայրածիր խաւարին մէջ բայելով
 Եւ մերժ ընդբարը, մերժ սողալով և յափաթերս երբևն ալ
 Թէև տկար, այլ տևական ճիգով մը՝ միշտ ընծանալ
 Նըկըրտեցու, շանաց հասնիլ անծանօթին առինքնող
 Իր ընծացած առապարին սուր քարերէն յօշոտող
 Անդամներն իր արիւնաքամ պարզեց, ցուցուց Երկրքին,
 Ողջակէզներ, զոհեր զենեց, կանգնեց խորան ու բազի՛ն,
 Պաղատեցաւ կողկողելով և հայհոյեց ալ երբեմն,
 Բայց չիգտաւ լըրիւ դարման իր ցուերուն խոր զըմիւնս
 Ունեցաւ մերժ իր Թոխքներն դէպ աննիւժին ուրտաներն,
 Այլ դեռ անգօր էին Թեներն ու չի կըրցաւ մընալ վե՛րն,
 Եւ անկուսն իր եղաւ այնքան սաստիկ, որքան իր ճախրանքն
 Բարձր էր հասեր, Յոյս-նշուլին յաշորդեց միշտ դառն պատրանքն
 Դարեր այսպէս տառապեցաւ հէզ մարդկուժիւնն ընդամար
 Եւ տառապի պիտի ալ դեռ տենչերովն իր հրավառ,
 Իրերամարտ հոսանքին մէջ չար, բարիքն ալեծով,
 Վսեմիմաստ Խաղը Կեանքին յանդէտս իրեն խաղալով,
 Առաջնորդուած դեռ գուղձապատ իր հոգիին կիրքերէն,
 Մշտարորբք, բուռն, ետուզեա՛ որոնք գինքը կը զերեն,
 Այլ կը կազմեն որոնք, սալայն, բարեշրջման սուրբ բուրան,
 Ուրտեղ տակաւ պիտի զըտուէի, պիտի ըլլայ յար-նման
 Զինք ստեղծող Հեղինակին անպարագին Ոգիին
 Եւ Արարիչն գործակից-ոյժ Աստուած դառնայ իր կարգին,
 ԵրանաւէտՅայդ վախճանին մըտապատկելն լուսածիր
 Կը լեցնէ հոգիս հըպարտ նոր յոյզերով օրհնածիր,
 Եւ հակառակ դեռ տեսուժիւնս ստուերող մուժ ամպերուն
 Կ'ընդնշմարեմ անոնոց մէջէն, աչքովն հոգւոյս սեւեռո՛ւն
 Ապառնիին արփանշոյլ ճառագայթներն կենսաբուրդի,
 Վերկակէ պիտի ուրկէ ոյժը կամբխ յորդաուղի,
 Առաջնորդուած աշովն պողպատ Աստուածներուն օժանդակ
 Որ կը հարթեն ինձի ուղին իմ վերելքս զըժընդակ

Իզմիր 1 Մայիս 1919

ԶԱՐԵՆՆ ԳԱՎԷՋՅԱՆ

ԱՐՐԱԳԻ ԳԱՆՐԱԳԵԱՆ

Զմիւռնահայ երիտասարդ ջոջի ուրիշ համակրելի տիպար մը՝ Պ. Ա. Գալբաքեանը :

Ֆրանկաց թաղին կեդրոնը, նորածնութեանց ու վայելչութեանց մարզին մէջ, ամենազօռարին մրցակցութիւններէ յաղթական դուրս եկած, Au Louvre վաճառատան Տէրն ու Տնօրէնը Իզմիրի ամենէն ուշագրաւ սիլոնէքներէն մին է անտարակօս :

Բնիկ կեսաւրացի, Պ. Ա. Գալբաքեան իր երեսունը - ութ տարեկանին մէջ կը պահէ տակաւին պատանեկան մոյնք մը, նուրբ, ճկուն, թեթևոտն երեւոյթ մը :

Նախնական կրթութիւնն ըստացած է կեսաւրիոյ Ամնրիկեան Հայ Սքուլին մէջ. իսկ քսան երկու տարիէ ի վեր Իզմիր հաստատուած է :

Շուկայիկ առևտուրը չէ համազրաւած զինք : Նուվօթիի և փարիզեան ապրանայ ճիւղը առինքնած է իր նախասիրութիւն

ները : Առ այս անհրաժեշտ ճաշակն ու ընտրականութիւնը չեն պակաս իրեն և ասով իսկ կը բացատրուի իր յաջողութիւնը :

Պ. Ա. Գալբաքեան տաններէն արիւն ի վեր կը վարէ Ֆրանկաց փողոցի Au Louvre :

Նախ ժ. Տավէրօսի և Ընկ. էր այս հաստատութեան անունը, բայց Պ. Գալբաքեան իր գերազանց վարուողութեամբն ու առևտրական ձեռնհասութեամբը յաջողեցաւ ձեռք բերել Փարիզի Louvreին իզմիրեան ներկայացուցչութիւնը, և իր վաճառատունը մկրտուեցաւ այդ անունով :

Պ. Ա. Գալբաքեան՝ Զինադադարէն յետոյ զմիւռնահայ ընկերական համախուժումներուն մասնակցող ամենէն ջերմեռանդ ազգայիններէն մին հանդիսացաւ՝ մեր նիւթազօր դասէն, որ առհասարակ մեկուսի կը մնայ այդ եզրայրական գուժարումներէն :

Հայկական Խորհրդարանի երեսփոխան՝ Պ. Կարօ Սասունիի Իզմիր այցելութեան առթիւ Պ. Գալբաքեան զմիւռնահայ ազատական մտաւորականութիւնը Սքոթթինկի սեղանի մը շուրջը բոլորեց՝ առիթ ընծայելով բարձրօրէն հայրենասիրական արտայայտութիւններու :

Այսպիսի ինքնամատոյց ու մտերմիկ մերձեցումներ զէպի գաղափարի ուխտաւորները ցոյց կուտան իր մէջ հարազատ Հայորդիի իրտ մը զոր նիւթին վարելքներն ու նուաճումները չեն կրնար իր ցեղէն ուժացնել և ինք իր մէջ այլասերել :

Պ. Ա. Գալբաքեան վերածնող հայրենիքին օգտակար ըլլալու անկեղծ փափաքով լեցուած հայ քաղաքացի մըն է որ իր ներշնչած խոստումները անպայման յարգել պիտի գիտնայ :

ԻԶՄԻՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԼԻԽՊՆԵՐ

- Սքոթթինկ Գլխուպ — Բարափին վրայ :
- Գլխուպ սը Շաւկոն — Բարափին վրայ :
- Նիու Գլխուպ — Բասաժ Հօմէր :
- Գլխուպ Հեղեկիֆ — Բասաժ Թէնէքիաիս :
- Լայիֆօն Գեկիսօն — Յասուլա :
- Հայ Ժողովուրդի Տուն — Հայնոց :

ԶՍԻՒՆԱՀԱՅ ՊԱՐԾԱՆՔ ՄԸ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐ ՇԱՔԼԵԱՆ

Մահեր կան որ մեր կեանքին, մեր հոգիին. բան մը կը պատռեն կը սփռին, և գերեզմանի հոտ մը կը սփռեն մեր շուրջը: Բարեկամներ կան որոնց մահուան մէջ, կարծես, քիչ մը մեռնիլ կը զգաս զո՛ւն ինքզ ալ...

Շաքլեանի մահը այս ցաւագին տպաւորութեան տակ ձգած է զիս:

Եւ ուրիշ կերպ կրնա՞ր ըլլալ: Ամբողջ կեանք մը ասորեր ենք կողք կողքի կամ յարասե հաղորդակցութեան մէջ. իրարու տալաւիներ, իրարմով սրտապնդուեր, միասին խանդավառուեր, միասին յուսացեր և յուսահատեր, միասին հետապնդեր ենք միեւնոյն խոհալները, միասին կառչեր ենք միեւնոյն պատրանքներուն ու միասին վերադարձեր ենք. յաճախ, կորաքամակ, հիասթափութեան ու դառնացումի միեւնոյն տմոյն ճամբաներէն...

Մեր բարեկամութիւնը, մեր «հոգեխառնումը» — իր աղուոր բառով — դպրոցէն կը սկսի, քսան տարուան հեռաւորութենէ մը աղուօրէն ժպտող Պէրպէրեան յարկէն, ուր մեր գիշերօթիկի կէս մը որբունակ մտերմութիւնը լեցուն է մանկական սիրալի յիշատակներով:

Վ.Ս.Է. ՄԱՄՈՒՐՅԱՆ

Չեմ գիտեր ի՞նչ խորհրդաւոր ու հախասահմանեալ բան մը կար մեր մատաղ հոգիներուն այդ առաջին հանդիպումին մէջ: Քանիսն էր են որոնց կը քսուխ, գորս կարմիես, որոնց հետ կ'ընկերակցէիս դպրոցական նատարաններուն վրայ, բայց որոնցմէ ոչինչ կը մնայ ներսիդիդ, որոնց յիշատակն ու անունն իսկ կ'եղծուի մտքիդ մէջ՝ երբ հազիւ կեանքի ճամբուն վրայ առաջին քաղկերզ ես առած:

Մերինը այնպէս չեղաւ: Առաջին օրէն, կարծես, դաշինք մը կնքած էինք կեանքն իրուն իրարու հանդիպելու, իրար փնտռելու, իրարու սպասելու, իրարու հաղորդ մնալու շարունակ:

Ան իզմիրէն կուգար, ուրիշ պաշտելի ու վաղազրաւ հոգիի մը հետ որ հէզ վահէ Մամուրեանն եղաւ. ես՝ Դատրգիւղէն, Սկիւտարէն հաղիւ ժամուան մը հետաւորութենէ:

Ան որը էր արդէն, և պանզուխտ կ'ըլլար, վահէին հետ, Պէրպէրեան յարկին տակ: Ես՝ ժամուան մը ճամբայ անդին, հայրենի օճախ ունէի, ծնողական տաքուկ գիրկ քնձի սպասող: Բայց կը յիշիմ որ այն տարուան Բարեկենդանին Շաքլըն ու վահէն չի բաժնուելու համար՝ չուզեցի տուն երթալ, միւս Պոլսեցի գիշերօթիկներուն պէս... Ու հիմա, սգաւոր մտածումիս մէջ, քու պայծառ սեւութիւնդ կը բացուի, ո՛վ հեռաւոր գիշեր Բարեկենդանի գոր Սղեքսանդրին ու վահէին հետ միասին ապրեցայ, Պէրպէրեան վարժարանի երէց դասարանին մէջ... Մինակնիս, երեք հոգի... Երեքնէս երկուքը հոգին տակն են հիմա, երբ այս միամիտ ու նուիրական յիշատակը կ'ոգեկոչեմ՝ վերապրողի սրտաթունդ յուզումով ու երկիւղածութեամբ... Ճրագ չէինք վառեր, մութին մէջ նստեր էինք քով քովի, ու գինիի գաւաթներ կը պարպէինք, մութին մէջ... Ու զպրոցին ամայութիւնը կը թնդար մեր ձայներուն խօլ ու հնչական վանզերէն... վահէն կ'երգէր իր ծիծաղներուն անասրակ քաղցրութիւնը, Շաքլըն և ես հրաշալի ու տղայական բաներ կ'ըսէինք իրարու, մութին մէջ, որ արջալոյսէ մը աւելի լուսաշող էր մեր նայուածքներուն...

Այս մտերմութիւնը, հոգիի այս կաթոգին եղբայրակցութիւնը մեր միջև շարունակուեցաւ Պէրպէրեանէն անդին ալ, քայլ առ քայլ, կեանքի զիկզակ ու գահավէժ ճամբաներուն մէջ:

Կը գրէր ինձի, կը գրէինք իրարու, գրեթէ ամէն օր, երբ իրարմէ ժամուան մը հեռաւորութեամբ իսկ բաժնուած ըլլայինք: Իր նամակները չեմ կրցած պատնել, հակառակ այն թուղթի կոտորածներուն զոր ըստիպուած եմ ընել՝ երկրէ երկիր վազքերուս մէջ՝ հինգ

տասը տարին անգամ մը: Դէզեր, դէզեր կը կազմեն այդ նամակները, զորս մեծ մտասմբ շալկած տարած եմ մինչև Ամերիկաները, ուրկէ վերադարձիս՝ մէկ մտերմփս քով աւանդ ձգած եմ զանոնք: Շաքլեանի փութորկալար ու տանջուած հոգիին պատմութիւնը կ'ամփոփեն անոնք, իր սէրերը, իր պատրանքները, իր խելայել դեզերումներն ու թալթլումները անկարելի անուրջներու և անմատչելի էակներու ետեէն, Հօմ ըՄքուլի պատերուն տակ, թէ Եէնի Դիւղի ծովափին երկայնքը ուր քանիցս ընկերացած եմ իր հետապառ թափառայածումներուն և դէպի անմատոցց երազին պատահանները իր ցաւագին սեւեռումներուն ու կարկառումներուն...

Դրականութեան կանխարորդ սէրը, և հոգեկան խորհրդաւոր խնամութիւն մը, դպրոցին նստարաններէն մեզ մօտեցուցեր էր իրարու. ան դասարան մը ինէ վեր, բայց առաջին զպրոցական թերթը — որուն անունը ա՛լ չեմ յիշեր — միասին հաներ էինք, մեր մանկական ցափռտուքները իրարու կը վստահէինք և իրարմով կը քաջալերուէինք: Շաքլեան միշտ քանի մը քայլ տուած քալից ինէ մտաւորական կատարելագործումի ճամբուն մէջ. առաջին ֆրանսերէն ընթերցումներս, մտածումի առաջին խոովքներս, գրական առաջին խելոխախտներս իրեն կը պարտիմ, իր ցուցումներուն ու թեւադրանքներուն:

Պէրպէրեանի փայլուն շրջանաւարտ, Աղեքսանդր Շաքլեան իր վարպետին մասնաւոր ու գուրգուրոտ հոգածութեան առարկայ եղած էր. անոր հսկայ մատենադարանը բաց էր իրեն առջև, ինչպէս անոր մեծ ու լուսապայծառ հոգին:

Այն շրջանին էր ուր Պէրպէրեան Պոլսահայ Մամուլին մէջ իրեն դէմ ցցուելը կը տեսնէր ուրացումի ու արհամարհանքի ամենի ու ամբարտաւան կեցուածքներու, և տեսակ մը վեհ այլ անձկոտ լուսթեամբ կը հետեւէր — անտարբերօրէն ուշադիր — իր իսկ մտաւորական զաւկներուն ատրիճանական ուժացմանը դասականի ու հռետորի իր արուեստէն և անոնց վեհերոտ այլ անգուսպ համակրութեանը գրական նոր հոսանքներուն: Շաքլեան, Բաշայեանէն վերջը, որ արդէն գը-

րական նոր շարժումն առավիրաներէն մին հանդիսացեր էր, առանց դէպի ետ ժխտական ծամածռութիւններու, Շաքլեան, Չրաքեանէն ու կիւրճեանէն չատ առաջ, գրագիտական այս անխուսափելի բաժանումն — որ մտաւորական ու բարոյական հաւատարմութիւն մը մնաց մինչև ետքը — ներքին չի խոստովանուած մորմաքը տուաւ գուցէ հոյակապ ու բազմերախտ Պէրպէրեանին:

Բայց Շաքլեան՝ անդիի բանալին անցնելով՝ օրուան հոսանքէն տարուող մը, Չօպանեանի վազցուցած հեղեղէն քշուող մը պիտի չըլլար, ինչպէս չէր եղած Բաշալեան, ինչպէս չեղան, վերջէն, Չրաքեան և կիւրճեան:

Վարպետէն ստացուած իմացական հակումներն ու յատկութիւնները աւելի խորունկ, տեական ու բեղմնաւոր եղան Շաքլեանին, ինչպէս միւսներուն, գրական ճիգին մէջ՝ քան ինչ որ մոռցուեցաւ կամ մերժուեցաւ անկէ, գրական արուեստի, ձևի կամ զուտ գեղեցիկագիտական տեսակէտով:

Բաշալեան, Շաքլեան, Չրաքեան, կիւրճեան, Պէրպէրեանի չորս մեծագոյն մտաւորական զաւակները, քսան տարուան ժամանակաշրջանի մը մէջ, մեր ամենէն կատարեալ, ազնուական ու հմայքոտ չորս գրագէտներն եղան, և Շաքլեան՝ չորսէն ա՛յն որ թերևս ամենէն ինքնատիպն ու հզօրապէս օժտուածն էր եւրօպական բարձրագոյն չափանիչով գրական երկունքի մը համար, թէև գնաց իր տաղանդին ամբողջ չափը չի տուած, ո՛րքան ալ իր թողուցած ցիրուցան գմայելի էջերը վկայեն անոր արտակարգ ներուժութեանը:

Չրաքեանին քրմական խրթնութիւններէն զերծ, այնքան խոյանալու որքան խորունկնալու և անդունդներն ի վար խորասուզուելու ընդունակ, աւելի մարդկայնօրէն բարբախուն, աւելի կրքոտ ու խելայեղ, Շաքլեանին արձակը, ջղուտ, կուռ, դաշն ու ալեծուփ, թէև զուսպ, ժուժկալ ու խոհուն, համակ կշռոյթ, համակ նուազ պարզապէս, խօսքի ու մտածման սեփական անզուգական բան մը, եզական, անբաղդատելի չքեզանք մըն էր ամէն անգամ որ ան էջ մը կը փայտատակէր մեր ներկայ գրականութեան տարտամ խորքին վրայ:

Այս հրաշալի արձակը խորհողի, եղերերգակի, կարօտարաղձի ու արատախնդիրի իր բարդ ու տարօրինակ խառնուածքէն կը բղխէր՝ ինչպէս ազբերէ մը, ուր ցաւին արցունքն ու դառնութեան թոյնը միասին բիւրեղացած ըլլային:

Շաքլեան մեր ամենէն նշանաւոր հեղնաբանն ալ հանդիսացաւ, և այս սեռին մէջ արժաւորեց անմոռանալի էջեր՝ այնքան սահմուկեցուցիչ և այնքան հերարձակ քնարերգութեամբ մը, որքան պիտի կրնար պարունակել թերևս մարդկային ծիծաղելիութիւններուն, տխրեղծութիւններուն ու ցաւագարութիւններուն վրայ տաղերգուած ամենէն վսեմ քերթուածը...

Բայց պէտք է հոս քայլ առ քայլ հետևիմ Աղեքսանդր Շաքլեանին՝ կարենալու համար գէթ տալ հակիրճ այլ ամփոփ ուրուագիծը իր գրական բնորոշ դէմքին, իր բացառիկ անհատականութեան և իր տարասուվոր ու անդճական ճակատագրին, վերջապէս ըսելու համար՝ անհունութենէն զոր կրնամ ունենալ իր մասին լրակի՞ք՝ գոնէ ա՛յնքան մը բան՝ որքան անհրաժեշտ է, որքան իր ամենէն հոգեկցորդ մտերիմն եղած ըլլալուս պարագան կը պարտադրէ ինձի ըսել, իր դառնակսկիծ մահուան առթիւ:

Պէրպէրեանէն շրջանաւարտ, Շաքլեան նախ գրականութեան և ուսուցչութեան մէջ փնտոեց իր մտաւորական ձգտումներուն համապատասխան կեանքի ասպարէզ մը: Իր գրական առաջին սիզբնաւորութիւնը ուշագրաւ եղած էր «Մասիս» ի մէջ մէկ - երկու տառնաւորներով, «Արևելեան Մամուլ» ի մէկ քանի յօդուածներով, և սիրային վէպով մը, որ Իգմիր, Մամուրեանի խնամքին տակ, հրատարակուեցաւ հատորի ձևով, և որուն անունն իսկ չուզեց միջև քիչ վերջը, այնքան բցուն թուեցաւ իրեն իր պատանեկան աւելնին այդ առաջին ժայթքումը:

Յետոյ մտաւ «Հայրենիք» ի խմբագրութեան մէջ, իրրև օգնական խմբագիր, Լիւնն Բաշալեանի թեկն տակ՝ որ ազնուագգի գրագէտի հոտառութեամբ մը գուշակած էր Շաքլեանին մէջ մեծատաղանդ կրտսեր մը: Շաքլեան, «Հայրենիք» ի իր թարգմանութիւններով և մէկ քանի սիրուն Ֆանթեզիներովը, հետզհետէ երևան

կը բերէր լեզուի ու ոճի այն տիրական ու սակաւապետ պերճութիւնը, զոր վերջէն սքանչելի վիտքիւօգիթի մը պիտի հասցնէր իր արձակին մէջ:

Բայց «Հայրենիք» ի մէջ իր պաշտօնավարութիւնը երկար չի տևեց:

1894 ի վերջերը Շաքլեան յոնկարծ Մանչէսթըր մեկնեցաւ՝ հոն հաստատուած վաճառականական հայ տան մը իբրև գրագիր:

Բարեկամիս համար, որ մանկութենէ տառապանքի ու զրկանքի վարժուած էր, որուն զգայնոտ, զգայամու հոգիին գրեթէ անհրաժեշտ մնունդ մը եղաւ տուայտանքը, բարեկամիս համար այդ մեկնումէն է, սակայն, որ կը սկսի կեանքի տումը:

Ազգքսանդր Շաքլեանի մահուան մէջ ահուկի, աւնագորոյն բան մը կայ որ պիտի չի գիտցուի, պիտի չի հասկցուի, և որ պիտի յաճախէ ու տանջէ իրմով սգաւոր մեր եղբայրական սիրտերը:

Ինձի կը թուի, ի՞նչ կ'ըսեմ, ևս վստահ եմ թէ՛ իտէպի մարդուն ու գործի մարդուն յարատև պայքարն էր զոր Շաքլեան մահացու կերպով ապրեցաւ, տարաւ իր ներսիդին, մինչև որ կրուած դաժան բեռին ծանրութեանը տակ իր վտիտ կազմը ընկճուեցաւ, խորտակուեցաւ, իր հուժկու իմացականութիւնն իսկ մըթագնեցաւ, դանդաչեց, խաւարեցաւ...

Գործի աշխարհը ծարայ պիտի ըլլար այս աղուն... Երանի՛ թէ ան նիւթապէս խոնարհ դիրքի մէջ մնացած ըլլար իբրև գրական աշխատաւոր մը՝ քան չի կրնալով էպպէս պատշաճուիլ առևտուրի միջավայրին, ինքզինքըն ուտէր մինչև վերջը իր և իր չըջասփիւռին անհաշտութենէն, և Ֆիդիքապէս քայքայուէր աւսքան տարածամ...

Հէգ սերական Շաքլուս, հէ՛գ մեծ նահատակ գաղափարի ու գեղեցկութեան կրօնքին, որուն չի կրցար զրժեղ դուն, որուն հանգէպ անկարող եղար — այնքան ուրիշներու պէս — քու խղճմտանքիդ հետ սակարկութեան մտնելու, և որմէ չի կրցար երբէք հրաժարիլ, հէգ պաշտիլ տղաս, որ մէկ ձեռքդ պատկայի հակերու վրայ՝ միւսով սիրալի մտածումի մը գէսին կառչիլ փորձուեցար միշտ, խելայեղօրէն, և խոշոր ու երագուն

աչքերդ չի սարպուեցան երբէք երազանքին, պատրանքին ու հխարպին հոգեին սեւտումներէն, հէ՛գ ցաւազին Շաքլուս, — քու մահուանդ մէջ, կարծես, գրչի մարդն ու գործի մարդը իրարու զէմ՝ իրենց վրէժն յագեցուցին, իրարու արիւն խմեցին քու արիւնիդ մէջ, անգլթօրէն, վայրագօրէն...

* * *

1897 ի վերջերը, Շաքլեանը կը վերադանէի Մանչէսթըրի մէջ: Սրտի բուռն տաղնապ մը, որ կրնար փարիզի Մօսկը յանգիլ, մէկ-երկու մտերիմներու հոգածութեան շնորհիւ, զիս միեր էր գէպի Շաքլեանի եղբայրական գիրկը, ինչպէս անքոյթ ու անգորրիչ ապաւէն մը:

Սրգարև եղբայր մը աւելին չի կրնար ըլլալ իր հարգատին համար՝ քան ինչ որ Շաքլեան եղաւ իմ մասին, հոգեկան անհաւասարակչութեան, գրեթէ գահավիժումի այդ օրերուն:

Երջանիկ էր զիս իր թեւերուն մէջ ընդունելուն, և իմ ցաւազին վիճակ կարծես երախտապարս կրնէր զինքը՝ գերազանց առիթ մը ընծայելուն համար զիս աժուքելու, սփոփելու:

Շաքլեան վճռաբար ստանձնեց իմ մէկ անձնական ամենափափուկ ինդրիս կարգապրութիւնը, իր մոգական լեզուին հրապոյրովը միջամտեց, ինձի համար, Հիւսիսի մշուշներուն մէջ հեռացած խորհրդաւոր էպիլի մը և իրեններուն մօտ, և յաջողեցաւ ձեռք բերել ամէն ինչ որ անհրաժեշտ էր հանդարտեցնելու իմ խռոված երկտասարդութիւնս...

Ու երբ ինքզինքս գտայ և չուրջս զիտելու միջոց ունեցայ՝ առաջին հաստատումս եղաւ սա իրողութիւնը թէ Շաքլեան ղժուարութեամբ, գրեթէ ասժանքով կը համակերպէր Մանչէսթըրի հայ գաղթային միջավայրին, ուր բազմը զինք նետեր էր: «Գրագիր» ի համեստ դիրքին մէջ, ուր դեռ կը գտնուէր, անիկա ճանչցեր էր ամբողջ դաժան ու ստորնացուցիչ անսիրելութիւնը հայ քարոսի սովորական տիպարին: Ոգնայարի զիւրաթեք կճկումներու անընդունակ Շաքլեանի կեցուածքին մէջ պիտի ու վերապահ բան մը կար որ մտաւորականին արժանապատուութեան խրոխտ զգացումը կ'արտայայ-

տէր, և որով՝ եթէ կը յաջողէր գրեթէ միշտ յարգել տալ ինքզինքը՝ չէր կրնար, սակայն, համակրելի դառնալ գործի-մարդոց շրջանին մէջ: Կարծեմ թէ այս անջրպետը միշտ մնաց իրեն և անոնց միջև. չի սիրեցին զինքը՝ կրելով հանդերձ իր բարձր իմացականութեան ու վեհանձն նկարագրին պատկառանքը. իրմէ խորշեցան, խուսափեցան, տեսակ մը վախով՝ վերաբերուեցան իր անձին, որ վրդովիչ, գրեթէ վտանգաւոր բնոյթ մը թուեցաւ ունենալ իրենց աչքին, որպէս թէ ուրիշ աշխարհէ մը սխալմամբ մոլորած, ինկած ըլլար իրենց մէջ զիրենք անհանգիստ ընելու համար: Գուցէ կը զգային, առանց ինքզինքնուն՝ իսկ խոստովանելու, թէ Շաքլեանի նայուածքէն չէին կրնար վրիպիլ իրենց բարոյական ամենայնաթին արատներն անդամ, թէ ան կը կարգար իրենց խղճմտանքին ամենէն թաքուն ու մռայլ անկիւններուն մէջ...

Հիմա, կողք կողքի կ'ապրէինք. գործի ժամերէն գուրս՝ գիշեր ցորեկ միասին էինք: Արեւնառն քլուպը իրեն կը սպասէի, ու գրասենեակէն արձակուածին պէս՝ կուգար կը գտնէր զիս, ու անմիջապէս ձեռք կ'առնէինք հազիւ ընդհատուած մեր խօսակցութեան թելը:

Ոտակցութիւն... Այս բառը չի կրնար տալ բնաւ իմաստը մեր միջև տեղի ունեցող մտածումի ու զգացման յարատեւ փոխանակութեան: Փռազի մը մէջ տիեզերք մը կը խտացնէինք, կը համադրէինք յաժախ: Բառով մը, վանկով մը զիրար կը կանխէինք միեւնոյն ներշնչումին, միեւնոյն գաղափարին արտայայտութեան մէջ: Իմ խօսքս իրենը կ'ընդլայնէր, կը խորունկցնէր և իրենը իմս կ'անրողջացնէր: Եւ այս թեւաւոր ու խօլական խօսակցութենէն տարուած՝ անվերջանալի պետոյտներ էին, Մանչէսթըրի շուրջը, Զօրթըն-Գըմ-Հարտի բացաստաններուն երկայնքը՝ բոլոր չաբաթ յետմիջօրէները և կիրակի ու տօն օրերը. այսպէս, գիշերներ լուսուցներ ենք միասին, առանց զգալու ժամանակին փախուտը: Ինչ խելայեղ ճիվախախօսներ, ո՞րքան քերթուածներ խօսեր, խօսակցեր ենք. այսպէս, որոնք գուցէ մեր գրական ամենէն արժէքաւոր արտադրութիւնները պետի կազմէին թուղթի վրայ, մեր երիտասարդ խանդին ու աւելնին առաջին յորդագեղ ցայտքե-

րը, — դեղեցկութեան կորսուած շատրուաններ...

Իմ գրական մարդու կեանքիս ամենէն բաղդորոշ տարին եղաւ ատիկա Մանչէսթըրի մէջ, Շաքլեանին մօտ: Թերեւս բնաւ չի գրէի՝ եթէ իրեն գացած չըլլայի, և գուցէ լաւագոյն արժած ըլլար կոչումի այս վրիպուած մը ինձի և ուրիշներուն ալ համար... Ամէն պարագայի տակ՝ Շաքլեանն եղաւ որ զիս գործի-մարդ ընելու կարճատեւ փորձառութենէ մը ետքը՝ վճռաբար մղեց գրական հասարակական ասպարէզին մէջ՝ ինձի ընձեռելով՝ Գառնիի Ֆրենզդիկանին հետ՝ պայքարի առաջին փամփուշտները, — քանի մը տասնեակ ֆիլո ձուլուած կապար, Վալդուան Զայնրի տառամթերքը...

Շաքլեանը մտաւորապէս ձոխացած, նրբացած, հաւրստացած վերագտեր էի Մանչէսթրի մէջ. անգլիական մտքին մեծագոյն ներկայացուցիչներուն հետ ընտելացեր էր՝ առանց անտեսելու Ֆրանսացի հոյակապ վարպետները: Պօտլեռը, Վէրլէնը, Սամէնը, Մէթերլինը իր բարձի գրքերն էին՝ Բարլայլին, Բըսքինին, Բօին, Շէլլին, Բիցին և Սուինպլընին քով: Շաքլեան կը խնդրէր Մեյսթօլ Ֆրանսին վրայ՝ որուն մարգարտայեռ ոճէն այնքան բնորոշ ազդեցութիւն մը պահեց իր արձակին մէջ. և ինձմով ճանչցաւ Օգթաւ Միուպօն, որուն համար ունեցած իր տարապայման խանդավառութիւնը մղեց զինքը անգլիերէն ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը պատրաստելու — ինձի հետ աշխատակցաբար — Գողգորայի հեղինակին վրայ, ուսումնասիրութիւն՝ զոր կարգաց Մանչէսթրի անգլիական ակումբի մը մէջ՝ որ Լիբրերի Բրայ կը կոչուէր: Շաքլեան, ապահովաբար, առաջինը կ'ըլլար՝ աստով՝ Օգթաւ Միուպօի անունն ու գործը Անգլիոյ մէջ ծանօթացնող, մինչ զեռ այդ թուականին Ֆրանսացի տիեզերահամբաւ գրագէտը Փարիզի գրասէրներէն միայն գնահատուած էր: Հիմա Միուպօի վրայ այդ ուսումնասիրութիւնէն, հազիւ կը յիշեմ թէ Շաքլեան Ապպէ միւլը Համլէթին կը նմանցնէր, արդիական Համլէթի մը, զոր «Hamlet en soutane» յատկանշական կերպով կ'որակէր:

Եւ օր մըն ալ ուղեցինք իրագործել այն երազը որ մեր մանկութիւնն ու պատանութիւնը լեցուցած էր զգլխիչ յաճախանքով մը, թերթ մը հիմնել ուր գրա-

կան մեր նորագոյն սերունդին լաւագոյն ու ամենէն խոստացող ուժերը ժամադիր ըլլային, և ատով ըսկիզբը դնել գրական նոր շարժումի մը:

Ու Վաղուան Զայնը երեւան կուզար՝ մարտադաշտին վրայ հնչող առաջին չեփորի մը պէս խռովիչ ու ճակատագրական: Ամբողջ դեռ անստոյգ սերունդի մը կուռի երթն էր գոր կը խորհրդանշանէր ան: Դէպի պարտութիւն, թէ դէպի յաղթանակ... Անոր առաջին թիւին ճակատը՝ «Մենք» խորագրին տակ՝ կտրուկ այլ կուռ մանիֆեստի մը մէջ — ամբարտաւանութեամբ մը որ մեր երիտասարդութեանը միայն կրնար ներուիլ և մեր բերելիք տաղանդներովը միայն արգարանալ — Վաղուան Զայնրի առաջին թիւին այդ նախաբանին մէջ սնանկութիւնը կը հոչակուէր մեզ անմիջապէս նախորդող գրական - հրապարակագրական ճիգերուն և հանրային ընթացիկ բարոյականին, ինչպէս նաև հայկական նոր մտածունքն ու խղճմտանքն արտայայտել կոչուած — կամ ատոր յաւակնող — սերունդին ձգտումները, խռէպները, ամբողջ դաւանանքը կ'ամփոփուէր, կ'ուռուագծուէր հատու և հրայրքոտ պօրբերութիւններու մէջ գորս Եաքիանին հետ հեշտանքով դարբներ էինք: Թրքահայ գրականութեան խղճամիտ պատմիչը պիտի փնտռէ Վաղուան Զայնր՝ իբրեւ թանկագին softուան մը՝ ներկայ մտաւորական սերունդին բոլորած բարեշրջութիւնը լուսարանելու համար:

Հակառակ իր կարծատեւ գոյութեան՝ Վաղուան Զայնր թուական մը բացաւ թրքահայ դպրութեանց պատմութեան մէջ, և անիկայ պիտի մնայ Արտասահմանէն սկսող մեր գրական շարժումին առաջին մեկնակէտերէն մին, չըսելու համար գլխաւորը կամ միակը: Եաքիանէն զատ որ անոր հմայքը կ'ազմեց, և Գառնիկ Փրնտրդեանէն ալ՝ որ անդրանիկ մը եղաւ մեր կողմին: Վաղուան Զայնրին մէջ մեզի հետ էին Լեւոն Սինանեան (հիմա Ամերիկա անյայտացած) Վահան Թէքէեան, Արտաւազդ Հանրմեան, Տիկին Զապէլ Եսայեան (այն ատեն դեռ Օր. Զապէլ Յովհաննէսեան), Աստաչէս Յարութիւնեան (եզերարագդ Մալխարացի կարծն) և Ատոմ Եարճանեան (Սրամանկո), որ մեզի կը զրկէր՝ վեհերոտ անձկութեան նամակով մը՝ Անանիսէն մերժուած իր ա-

ռաջին քերթուածը.—

Կոստրա՛ծ, կոստրա՛ծ, կոստրա՛ծ...

Այս պարագան ոգեկոչած էր Եարճանեան Ագասաւարսի մէջ Եաքիանին տարածած մահը ողբացող իր ազնիւ ու սրտագին տողերովը: Ու ես կը յիշեմ այն պաշտելի խանդավառութիւնը, այն վեհանձն հրճուանքը որով Եաքիան եղբայրակա՛ն խրախոյսի իր նամակը կը գրէր Դիւցազնօրեանի աղագայ հեղինակին:

Վաղուան Զայնրի մէջ Եաքիանի բերած տիարկան նօթը հեզնութիւնն էր, անողորմ այլ միանգամայն արգահատող հեզնութիւնը, որուն մէջ ինք գերագանցեց, և որ՝ հակառակ իր սայրասուր ու խարանող քրքիջներուն, իր կրքեմն յօսահար ու շուարեցուցիչ ծամածուծութիւններուն՝ անհուն ներողութեամբ մը, գրեթէ կարեկցութեամբ, կը ծռէր, կը նայէր մարդկային ինքնարաւ ցաւագարութիւններուն և նոյն իսկ լրբեհի ու անպատկառ այլանդակութիւններուն վրայ: Իր «Ֆարիները», «Պասգարակիկ Աղջիկը», «Հոգեկան Վիճակներ»ը անմոռանալի փորձերը պիտի մնան գրական սեռի մը, որուն մէջ անդուգական պիտի հանդիսանար Եաքիան:

Վաղուան Զայնր գազրելէն վերջը՝ Եաքիան պարբերաբար Անանիսին մէջ երեւցաւ իր գմայելի նոր Հոգիներովը, որոնց շարքին ամենավերջինը և ամենէն չքեղը — Երջանկութեան Վախը — հրատարակեց առաջին թիւին մէջ Ժողովուրդիկ Հաւար հանդէսին. երկրորդ հանգրուանը, ուր մեր գրական խումբը ժամադիր կ'ըլլար նոր տարրերով ստուարացած և աւելի հասունցած:

Ժողովուրդիկ Հաւարին մէջ հասարակական աւելի լուրջ ու անձկոտ մտահոգութիւններ մեզ կը վարէին. կ'առաջնորդէին՝ քան ինչ որ չէինք կրնար ունեցած ըլլալ Վաղուան Զայնր բնորոշող ժխտական առաջադրութեանց մէջ:

Ազգային շուարումի չըջանը անցած էր, և յեղափոխական գործողութեան յոմառ ու ամենի հետապնդումներուն հանդէպ մեր մտաւորական սերունդը չէր կրնար, մինչև վերջը, իր հանդիս առաջի ու քննողատի կեցուածքին մէջ համերաշխ մնալ: Օրուան անտեղիտալի հոսանքները զիս կը քշէին դէպի Լճուտոն, նոր

Շաքլեան նախագահեց Հոփփփեան վարժարանի այն պատմական միթիսկին որուն մէջ առաջին անգամ տրուեցաւ ինծի խօսք ուղղել Իզմիրի հայութեան:

Շաքլեան զմիւսնահայ մտաւորական տարրերը կազկակերպեց, իրենց անհրժեշտ օրկանի մը՝ Դաշինին հիմերը զրոււ, ու մեկնեցաւ անլերադարձ...

Շաքլեանին ներշնչող հոգին մնաց սակայն Իզմիրի մեր ազգային հաստատութիւններուն մէջ՝ Ոսկանի և Մամուրեանի հոգիներուն հետ...

Շաքլեան՝ Իզմիրի մէջ «արուած այդ հրայրքի ու խանդավառութեան օրերուն» ժամանակ գտաւ գրական մէկ քանի հրաշալի էջեր այլ ստորագրելու Արեւելեան Մամուրի վերջին թիւերուն մէջ: Այդ էջերէն մին, պզտիկ գլուխ - գործոց մը, ձօնուած էր խորհրդանշյ տնձանօթուէրի մը գրք Շաքլեան տասնհակ տարիներ առաջ աղջնակ ճանչցեր էր, և զոր հիմա կը վերագրտնէր՝ կին...:

* * *

Զմիւսնահայ այս ճշմարիտ պարծանքը, — Ի՞նչ տրտմութիւն, — անգիտուած է նոյնիսկ զմիւսնահայ հասարակութեան, լայն խաւերէն:

Շաքլեանին յիշատակը դատապարտուած է կորսուելու:

Ոչինչ կը մնայ իր գրական զմայելի ճիգէն՝ գէթ միակ հատորի մը ձևին տակ:

Ազնուական տաղանդի մը այս անյիշատակ մահացումին հետ կրնան հաշտուիլ Շաքլլին Իզմիրցի բարեկամները, որոնց շարքին չեն պակսիր Պ. Պ. Լուքա վարպետանի և Մարքո Պարքճեանի պէս զգայուն ու զեղեցկապաշտ հոգիներ:

Եւ ըսել թէ նիւթական ամենադոյզն գոհաբերութիւն մը պիտի բաւէր՝ Շաքլեանի ցիրուցան էջերը ժողովուր հատորի մը մէջ որ հայ գրականութեան ամենաթանկագին ստացումներէն մին պիտի ըլլար, ու մտաւորական մեր նորագոյն սերունդներուն համար համբուրելի ներշնչարան մը...:

ՎԵՐԱԴԱՐՁ ԻԶՄԻՐԻ ԾՈՅՐ

(ՆՄՈՅՏ ՍԵ ՏԱՔԼԵԱՆԻ ԱՐՁԱԿԷՆ)

ԱՐՏՈՒՆ կանուխ, ժամը հինգի մօտ, կտրվիէի Տախալիէ շոգենաւը խարխիս նետեց ծովախորշին մէջ: Իզմիր, հետուն, նուազ կապոյտին տակ, ուր քանի մը յամեցող աստղերուն ցօղոտ լոյսը կը պլպլար, սև թաւիչէ զանգուած մըն էր գնդասեղուած ոսկիով: Խաղաղ, լուռ, վճիտ նախաւօտ մը, համակ քաղցրութիւն, ու համակ համբոյր: Կամուրջին վրայ կը փութամ տեսնալու քնացող գեղուհին իր ցայգի խորհուրդին մէջ, զոր դեռ չլրդովեր մարդերուն հանապազօրեայ աղմուկը ուամիկ: Անբացատրելի մոգութիւն մը կայ վերադարձին մէջ, տարիներու բացակայութենէ մը ետքը, դէպի այն տեղերը ուր մանկութիւնդ անցած է: Պօխաը չունի ինծի համար այդ յանկուցիչ հրապոյրը: Հոն գացած ատենա արդէն կորսնցուցած էի հոգիի այն թարմութիւնը, զոր արևի ճառագայթ մը, գարունի շունչ մը, թիթեռնիկի մը հպանցումը կրնար թրթռացնել երկարօրէն: Իզմիրի տեսքը, իր փողոցները, իր ծովափը, մարմարէ տուններուն կարքեղնական պերճանքովը, մանաւանդ Մանչեստրի չէնքերուն վիթխարի ու տրտում մռայլութենէն ետքը, առանց ունենալու ծովի ու բլրի, կրկինքի ու կանաչի նկարչական անակնկալները Պօսին, ինծի համար ունին սակայն նօթ մը խորունկ ու մխրճուող մտերմութեան: Հոս է որ, տասը տարեկան, խեղճ, պզտիկ դրսեցի (*), ռոմանդիկ ու երազկոտ հոգիով, զգացած եմ առաջին խոռվքները միստիկ ու տարփոտ խառնըւածքի մը, ու թերևս նոյն խկ դառնութիւնը երևակայուած բաներուն: Ո՛րչափ իրական էին, կը հասկնամ հիմա, ո՛րչափ անկեղծօրէն, անխառնօրէն ճշմարիտ այդ հեռաւոր ու պաշտելի անիրականութիւնները...:

(*) Աղեքսանդր Շաքլեան բնիկ Ազշէհիրցի էր: (Ծ. 2.)

Ուշտաւորի մը պէս, երջանիկ ու ջերմեռանդ՝ հին պատկերներուն վերադարձովը, այցելեցի մէկիկ մէկիկ փողոցները որոնցմէ անցած եմ քսան տարիներ առաջ, ամէն առտու ու ամէն իրիկուն, քաղաքին մէկ ծայրէն, Բուճեղայեան, մինչև Մեսրոպեան Վարժարանը: Փողոցները միննոյն են, միայն թէ պարզ փողոցներ չեն հիմա: Լեցուն են անոնք մտերմութեամբ ու յիշատակներով: Ամէն անկիւն, ամէն դարձք իր անակնկալը ունի: Պատ մը, չէնք մը, պատշգամ մը, նշխարներ կը պահեն պզտիկ հոգիէն տասնամեայ մանուկին որ անոնց առջեւ անցած է իր դողդոջ մտածումին հետ, ու իր պրզտիկ երազը երազելով: Իր դպրոցականի պայուսակը կոնակը չարկած, կեանքի ազազուն տերև, որ արգէն տիեզերքէն աւելի գիտակից, սկսած է տառապիլ իր երեակայտա ու միամիտ զգայնութեանը մէջ:

Ու այդ փողոցներուն, քարերուն շաղկապներուն վըրայ ընկորները կան ուրիշ ազգական հոգիի մը, դրացի պզտիկ աղջկան, որ ան ալ ամէն առտու ինծի հետ դպրոց կ'երթար միննոյն ճամբէն: Աղուոր ուղեկցուէի զոր այնչափ խելայեղօրէն սիրեցի այն առտն, ու ոչ ոք կասկածեցաւ: Անիկա գաղտնիք մը մնաց մինչև այսօր, աւելի քաղցր ու խնկարոյր ու աւելի հեշտալի քան բոլոր տիրացուները: Հիմա, թերևս, բարի մայր մըն էս տեղ մը, կի՛նը մարդու մը որ քեզ ողջմտօրէն ու բնականօրէն կը սիրէ անշուշտ: Բայց դուն իմ էութեանս մէջ մնացած ես պզտիկ աղջիկը, պաշտելիօրէն աղուոր, Սեփեռու դպրոցականուէիի քու սև չրջազգեստիդ մէջ, վարսերդ ամփոփուած սև ցանցի մը մէջ, ու քու Ֆրանսերէնի գմայլի արտասանութիւնովդ: Քսան տարիներ անցան այն օրէն ի վեր՝ երբ կը դողայի քու ըզզեստիդ հպումէն: Այդպէս միայն կ'ըմբռնէի իմ սէրս այն առտն, ամբողջ միատիքական արբեցութիւն մը, որուն ներկայութիւնդ կը բաւէր, պիտի բաւէր միշտ, ու երբ որ մը օրօրան մը շինած էի մեր տունը, դպրոցական արձակուրդի օր մը, ու դուն եկար ու պազատեցար որ դուն նստիս ու էս օրեմ քեզ, — մազերդ ամէն անգամ հոյէն երեսիս վրայ կ'իջնային, ու աչքերուս վրայ, ու բերնիս վրայ, ու քու մէջքդ բռնած ատենս մեռնելու չափ երջանիկ էի, ո՛վ հեռաւոր, մոռցուած քրմուէի:

Քեզ խելայեղ հոգիով սիրելու համար, քու մտածումովդ գինովնալու համար պէտքը չզգացի քեզ համարելու անգամ: Դիւրին էին այդ հասակի երանութիւնները: Քեզի չըսի սրտիս գաղտնիքը: Իմա էիր ու չէիր գիտեր, ու ընաւ չպիտի գիտնայիր: Այսօր, քառորդ դար մը ետքը երբ արդէն խոնջ ու ալետր կը զգամ հոգիս քարերը որ ոտքերուդ յիշատակը կը պահեն, ու օղը որ քու վճիտ մարմնիդ աղւոր բուրմը կը բերէ ինծի, կը յիշեցնեն ինծի թէ որչափ, առանց գիտնալու, ինքզինքէդ տուիր դուն ինծի, ու քու զգեստէդ, քու մազերէդ, քու ձօյնէդ, այն տարօրինակ էակէն զոր ես քու մէջդ յղացայ:

*
**

Փողոցները կը մնան, քարերն ու հողը ու տեսարանները կը մնան, բայց այցելուն հին էակը չէ: Տարիներուն հետ զացած են անդարձ միամիտ ուրախութիւններն ու երանաւէտ ցնորքները: Չեմ կրնար համոզել ինքզինքս որ ես, այսօր, տարակոյսներովը, խոնջէնքովը, անյուսութիւնովը հոգիս, շարունակութիւնը ըլլամ ատ հեռաւոր տղուն:

Մանուկ՝ կրնայինք քայլել, տարիներուն իմաստութիւնը աւելի խարխալտա կ'ընէ մեր քայլերը: Որչափ վախճանին կը մօտենանք, այնչափ աւելի աղճամուզով կը լեցուի մեր էութեան անագորոյն տուրքուածը: Ու բովանդակ խոնջ գարաւոր մարդկութիւններուն անհուն ու ցաւազին ճիշ մը կը դառնայ, կարապի յուսարեկ երգ մը տիեզերքներու անաւոր լռութեան մէջ: Բոլոր ճիգերէն ետքը, ու բոլոր յափրացումներէն ետքը, ծարաւը կը մնայ անհուն բանի մը որ չէնք հասկնար: Անաւարտ ու կտրտած բան մը կայ մարդուն կեանքին մէջ: Ո՛վ տուաւ մեզի այս անորոշ ու անյատակ ու յաւիտենական տենչերը որ մեր միտին ու ուղեղին սանձաններէն դուրս կը խուսափին: Այլուրի մը հայրենաբազմութիւնը չէ ասիկա, զոր ուսման թիկները լայն չուն չով մը երգեցին: Այս նոր ցաւերը, այս նոր տենչերը, այս ծարաւները անուն չունին: Սրտի սեղմում մը կ'ըզգամ:

Պէտք չէ նօթագրել, պէտք չէ խորհիլ, պէտք չէ մի-

նակ մնալ հողին հետ: Օղին մէջ թոյն կայ այս գիշեր: Ոտքի կ'ելլամ, գիրք մը առնելու դարակէս ու կարդալու: Բայց ո՞ր հեղինակէն, Ս. Ֆրանսա, Իպոէն, Հուլիմամն, Կոսքի, — բայց ասոնք կերտողներ, ստեղծագործներ, երջանիկներ են:

Ձէ', երթալ խառնուելու է մարդերուն, պարզ հոգիներուն, չարատանջ վաստակողներուն, մինչև սպառող խոնջներ:

Ու յետոյ երթալ խառնուելու է ծառերուն, որ գազաթնին երկինքին մէջ, բողբոջել չեն հաճիր, ու տեղերնէն չեն շարժիր:

Ա. ՇԱՐԼԵԱՆ

Վերջին Հնգամսակին Մ'առած ԱԿԱՆԱԻՈՐ ԶՄԻՒՆԱՀԱՅԵՐ

ՍՏԵՓԱՆ ՍՊԱՐԹԱԼԻ

Զմիւռնահայ ընկերութեան համար ճշմարիտ կորուստ մը եղաւ Սպարթալի Ստեփան Էֆէնտին մահը, ո՛չ միայն որովհետեւ երախտաւոր գերդաստան՝ մը ամենէն արժանաւոր ու իրաւամբ սիրուած ներգայացուցիչը կ'անհետանար, այլ որովհետեւ այս գաղութին հրմայքը կազմող բացառիկ անհատականութիւններէն, հազուագիւտ ու համակրելի տիպարներէն մին կը պակսէր ի սպառ:

Ստեփան Սպարթալի կամ Զարեհ Տիպէրի պէս հով ու կեցուածք ունեցող կատարեալ ճեղքընէն ներու չենք հանդիպել՝ ամէն քայլի՝ մեր հասարակութեան մէջ:

Կուան անկետօնի ու ընկերական զիւրահաղորդ ու սիրուն մարդու տարօրինակ խառնուածք մըն էր Ստեփան Էֆէնտին: Արեւելեան աղայութիւնն ու հովարսայութիւնը արեւմտեան կենցաղագիտութեամբ ու բարեկրթութեամբ վայելչացած ու գերազանցապէս հրապուրիչ դարձած:

Իգմիրի հայ մեկուսը բոլիթիկոս մը չեղաւ երբէք: Իր վայելած ընդհանուր համակրանքը զինք Պօլիս զրկեց, և Ստեփան Էֆէնտին, որ ամէն բան վայելցնելու զազանիքն ունէր, օսմանեան երեսփոխանի տիտղոսն ու հանգամանքն ալ կրեց տարաւ ժպտուն ու յանկուցիչ: այլ միշտ խորհրդապահ ու ինքնամիտ վայելչութեամբ մը:

Իգմիրի չուկան ու հրապարակը նեղ կուզային արգէն իր գործի-մարդու և հասարակական մարդու կրկնակ սիլիքանքիզմին: Վտարի ատիւրուն վրայ աւելի պատշաճ տեղոսներ, աւելի լայն սահմաններ կը գտնէր թերևս իր իշխանական քմայքը պատոյնելու:

Ձինք մօտէն չի ճանչցող իր նկարագրին խորը թափանցել չի գիտցող մարդիկ կրնայ ըլլալ որ քիչ մը հակիրճ դատաստաններ կտրած ըլլան իրենց մտքին մէջ անհատական իր այս կամ այն պարագային նկատմամբ:

Այսպիսիները թո՛ղ չաճապարեն իրենց կոկողավիզ ու ինքնարաւ վճարձակումներուն մէջ: — Նախ քաղաքացիի մը սոսկական կեանքը (la vie privée) հասարակութեան չի վերաբերիր՝ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ: Յետոյ՝ ինչ որ քարքիւփային կամ ընթացիկ բարոյականը չար կամ դէշ դաւանիլ կը ձեւայնէ, ուրիշ բան չէ, յաճախ, բայց եթէ բարիին ակամայ վրիպումը Անհատներ կան, որոնք էապէս յոռութեան անընդունակ, իրենց բնական վեհանձնութենէն կը տարուին, մինչև իսկ զո՛հ կ'ըլլան երբեմն այդ վեհանձնութեան:

Ստեփան Սպարթալի վեհանձն բնաւորութիւն մըն էր ամէն բանէ առաջ:

Մանչեսթր ճանչցած էի զինք, և հաճոյք մըն էր ինձի՝ 1908 ին՝ ոտքս հաղիւ Իզմիրի քարավիը դրած, մեպուռական իր թեկնածութիւնը պաշտպանել «La Réforme», ի մէջ ստորագրուած խմբագրականով մը:

Տասներկու տարի Փարիզ և քսանը-հինգ տարի Անգլիա ապրած այս գերազանցապէս ներկայանալի Չիլեոնահայը օտարին առջև միշտ պատիւ բերաւ իր ազգին, ինքզինք արժանացնելով Շրվալիե սր շա կեմիօն s'Olignon ի շքատաղոսին:

Վաթսուըն-չորս տարեկան հասակին մէջ իր մահկանացուն կնքեց ի Պոլիս, ուր այնքան սիրուած ու յարգուած էր որքան Իզմիրի մէջ:

Իր կողակիցը՝ Այրի Տիկին Բօլին Սպարթալի, զարգացած, նրբամիտ ու ճիւղքեկէ Հայունի մըն է որ հանգուցելոյն յիշատակը վառ կը պահէ իր սգաւոր սրտին ու բարետիրական մասնակցութեանց մէջ:

Կ Ա Ր Ա Պ Ե Տ Ա Ր Ա Պ Ե Ա Ն

Իզմիրի հայութեան ամենաուժեղ գէմպերէն մին, որ անհետացաւ 1917 ին:

Բնիկ Ազչէհիրցի, հանգուցեալը մատաղ տարիքէն Իզմիր եկած և առևտրական մարդիկ մէջ ամենախոնարհ աստիճաններէ սկսելով՝ յաջողած է բարձրանալ հարստութեան բարձրագոյն մակարդակին: Արապեան անունը Իզմիրի միջազգային բնակչութեան համար հոմանիշ է ամբակուռ ընչեղութեան:

Մարդ մը՝ որ այս գեղեցիկ ուստանին մասի վրայ համբուող կալուածատէրերէն մին, ու թերևս մեծադոյնը, կրցած էր դառնալ, կէս պարու համերատար աշխատութեամբ ու հնարամիտ տնտեսութեամբ:

Ազգային տեսակէտով, հին սրտուտական Հայու տիպար մը: Միշտ տաք սրտով վերաբերուած է համայնքին կրօնական, կրթական և բարեգործական հաստատութեանց հանդէպ: Ստեփաննոսի չրջափակը կրանը ող Արհեստանոցը կառուցած է՝ որ այժմ տարագիրներու իրրև ապաստարան կը ծառայէ:

Հայ դպրութեանց բարեկամ, օրինակելի դաստիարակութիւն մը տուած է իր միակ զաւակին, Ազն. Տիկին Մ. Իփիլքճեհանի, որ հեղինակն է «Իմ Իտէպս» անունով սիրուն վէպի մը:

Հանգուցելոյն ծախքով հրատարակուած է նաև Օրմանեանի «Հայ Եկեղեցին» երկին հայերէն թարգմանութիւնը: Կարապետ Արապեան պիտի ապրի իր զստեր և փեսին սրտոտ հայրենասիրութեան մէջ՝ որմէ ազգը չառ բան կ'ակնկալէ իրաւամբ:

Իր սիրասուն թօռնիկներէն մէկուն հետ պատկերացրնելով զինք այս սողերուն առընթեր, խորհրդանշանած կ'ըլլանք Կարապետ Արապեանի անհատական բեզմա որ ճիւղին վազուան ազգօգուտ հնարաւորութիւնները:

ՍԱՐԳԻՍ ԹԱԳԻՈՐԵԱՆ

Հին բարի ազգայինների դասական տիպար մը:

Նրբէք անմասն չի մը-
նաց զմիւռնահայ ազգային
վարչական ժողովներէն ու
բարեսիրական ջանադրու-
թիւններէն:

Ստեփան Իփլիքճեանի
վաճառատան սիւներէնմին,
այս սրտցաւ մարդը, մին-
չև իր խոր ծիւղիկան օ-
րերուն, չի դադրեցաւ հնչը-
նայէ ազգային գործերուն

բարեօք կամ ձախող ընթացքին յարատև շահագրգռու-
թեանը մէջ:

Չեղաւ այն եսասէր հարուստներէն՝ որոնք իրենց
մորթին մէջ ամփոփուած, ա՛լ իրենցմէ՛ զուրս թաւալող
դէպքերու չեն իսկ ուզեր անտարբեր ուշադրութիւն մը
ընծայել:

Հասարակական իրը հանգուցեալին համար նուիրա-
կան նշանակութիւն ունէր:

Տեսակցութիւններու, թղթակցութիւններու իսկ հե-
տամուտ կըլլար հանրային գործիչներու հետ, այս կամ
այն անբաղձալի երեւոյթին հարաւոր սրբազրութեան
համար:

Սարգիս Թագուորեան անձնուէր նեցուկն եղած է
իրեններուն: Ըլլալով անդաւակ, հանգուցեալը իրեն
զաւկին պէս նկատած էր իր քեռորդին՝ Պ. Սուր Թագ-
ուորեանը, որ այս հայրական գուրգուրոտ հոգածութիւ-
նը կ'արդարայնէ ամէն կերպով, և կը մնայ Սարգիս
Թագուորեանի յիշատակին արժանաւոր աւանդապահ մը,
ըլլալով միանգամայն զմիւռնահայ ընտրանիին ամենա-
ընտիր ու բանիրուն անդամներէն մին:

ԶՄԻՒՐՆԱՀԱՅ ԱՌԱՋՆՈՐԿԱԿԱՆ ԱԹՈՒՐ

Գեր. Տ. ՄԱՏՈՒԿՅԱՆ Ապիս. ԻՆՃԷՆԱՆ.
Նախկին Առաջնորդ Զմիւռնահայոց
Եպիսկոպոս ժողովուրդեցաւ Զմիւռնահայ Վիճակին
ԵՒ ՊԱՇՏՈՆԱՒԱՐԵՑ 1910ԷՆ 1919

ԶՄԻՌՆԱՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ՅԱՐԿԵՐ

ՊԱՔՐՃԵԱՆ ԱԶԳ. ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷԶԸ

Բացի Ս. Մեծորպեան (մանչերու), Ս. Հռիփսիմեան (աղջիկներու) ազգային վարժարաններէն և Պաքրճեան Մանկապարտէզէն, Զմիւռնահայր ունի ազգային և անհատական նախաձեռնութեան ծնունդ կրթական ուրիշ հաստատութիւններ, որոնցմէ կրնանք յիշել Գորտէլիօյի Սահակ-Վարդուհեաններկեսո նախակրթարանը, հիմնուած Միհրան Իփիփճեանի և Աւետիս Աւետիքեանի կողմէ և Զաքրեան Մանկապարտէզը, Գարաթաշի վարդանեան վարժարանը իր Աշխատատիրացի մանկապարտէզը Պոյաճեան և Տէր-Բարդուղ գիշերօթիկ նախակրթարանները ևն:

Ազգային դաստիարակութեան գործին նիւթապէս զարկ տուող յարգելի անհատականութիւններուն մէջ պատուոյ առաջին դիրքերէն մին կը գրաւէ հանգուցեալ Նազարիթ Պաքրճեան, որ հիմնարկուն եղած է համառուն մանկապարտէզին:

Հայնոցին կեդրոնը, Մօտա փողոցին վրայ, սիրուն բոյն մըն է այն, ուր կը փթթի զմիւռնահայ մանկութեան ծագիկը, զուրգուրտ խնամքներու յանձնուած:

Սակէ զատ, բարեյիշատակ Նազարէթ Պաքրճեան ազգին կտակած է իր կալուածներուն մէջ մասը, անոր եկամուտով ընդհանրապէս անժառանգ և ուշիտ հայրերու շնորհելու և ք պական բարձր կրթութիւն, և մասնաւորաբար զմիւռնահայ կրթական հաստատութիւնները օժտելու զխտականապէս պատրաստուած ճշմարիտ մանկավարժներով:

Պատերազմին հարկեցուցիչ պատճառներով սոյն կրտակին ընդհատուած գործադրութիւնը վերստին առած է իր ընթացքը կտակոտար-բարերարին որդւոց՝ Պ. Պ. Հակոբ, Մարքո և Հրանդ Պաքրճեաններու բարեխիղճ հոգատարութեամբը:

Պաքրճեան այս պատուական հարազատները՝ վեր-

Հացող տարուան ընթացքին՝ իրենց գերգաստանին անունը անմահացուցին կիլիկիոյ մէջ հայ կրթութեան ու վերածնութեան գործին նուիրելով հոյակապ օժանդակութիւն մը. որ Սիւունի ափերուն վրայ նոր Ս. Դաւար մը պ'տի յարուցանէ:

ԶՄԻՌՆԱՀԱՅ ԱՌՁՆՈՐԴԱԿԱՆ ԱՌՈՒԸ

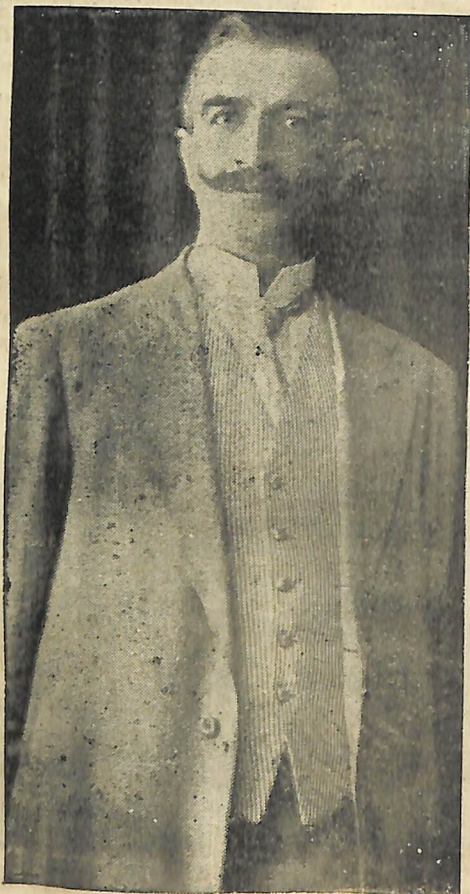

Դեր. Տ. ՅԱՂԱՅԵ Ծ. Վ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Առաջնորդին Տեղապահ Զիւռնիոյ Վիճակին
ՊԱՇՏՏԵՆ ԿՂՉՈՒԱԾ 1919 ՅՈՒԼԻՍԻՆ

ՉՄԻՌՆԱՅԱՅ ԴԻՄԱՍՏՈՒԵՐՆԵՐ

ՏԻՐԱՆ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ

Պորսանայ մամուլին իզմիրեան թղթակիցներուն մէջ ամենէն ուշադրաւն հանդիսացած է ատեն մը, և այս հանգամանքն իսկ իրեն արժամ է Պլովից մակդիրը, որ իր հեզնական առոււմին մէջ անգամ զգուական ըլլալէ չի դադրիր:

Պ. Տիրան Գասպարեան, իր թղթակցութեանց ու քրտնիկներուն մէջ, երեւան բերած է, արդարեւ, սրատես ու թիւն, յարձակողական տրամաբանութիւն և բօղեմիսքի բընորոշ յատկութիւններ: — Բիրզանդիոն ի զմիւսնանայ համբաւաւոր թղթակիցներէն մին ողբալիօրէն տապալած է, Պ. Գասպարեանի անողբ գրչահարուածն երուն տակ:

Մամուրեանի նախկին աշակերտ, անոր մագիստրոս

կան հեզնակութեան ենթարկած է իր նախափորձերը, և վարպետին խորունկ ու հաւատարիմ պաշտումը պահած է միշտ իր սրտին մէջ:

Զմիւռնահայ բարքերու քննադատ, խարանած է կարգ մը արատներ, մատնանշած է ընկերային վրեպակներ, որոնք այսօր իսկ չեն կորսնցուցած իրենց յաւալի իրականութիւնը:

Առեւտրական ասպարէզը, զժրագղաբար, համագրաւած, կլանած է իր կորովներն ու ամբողջ գործունէութիւնը, և զինք, ուրիշ մէկ քանիներու պէս, գրականութեան դասալիք մը ըրած:

Պ. Տիրան Գասպարեան կը պատկանի զմիւռնահայ մտաւորական այն սերունդին, որ դեռ երէկ բարձր կը բռնէր այս գաղութին մէջ գաղափարական դրօշակը, սրտցաւ ու աղապատաղին վերսրերում մը տամկով հանրային իրին վերաբերմամբ:

Այս սերունդին զխաւոր ժամադրավայրը կը թուէր ըլլալ այսօր լքուած Հայ Ընթերցատունը, 1869 ին Գարեգին Փափագեանի նախաձեռնութեամբ հիմնուած:

Այս հաստատութեան վարչական մարմնին մէջ կը միանային Պ. Պ. Տիրան Գասպարեան. Սուր Թաղարեան, Յովհաննէս Նուայեան, Մարգար Միրզա, Յովհաննէս Ունճեան, Յարութիւն Գազտաղեան, Աւետիս Ամիրաեան:

Մտաւորական խանդավառութեան օճախ մըն էր, այն ատեն Հայ Ընթերցատունը, ուր Գասպարեան ու իր ընկերները ազգային գրականութեան ու կրթութեան խոչանջներուն կ'երկրպագէին ջերմեռանդօրէն:

Զմիւռնահայ այդ խմբակին կը պարտի Ուսումնասէր Ընկերութեան արդեամբ Ֆրանսա զրկուած մէկ քանի դաստիարակչիներու պատրաստութիւնը:

Գաթան գրապաշտութիւն մը ամէն խոչալիզմ սրբեր տարեր է կարծես զմիւռնահայ հասարակական տիրոջէն, և նորահաս երիտասարդութիւնը ոչինչով կը նմանի իր անդրանիկներուն:

Հայ Ընթերցատան յինամեակը տօնելու նախաձեռնութիւնը, զոր կը պարտինք Պ. վահան Պալապանեանի ազնիւ ներշնչման, առիթ մը պիտի ըլլայ անչուշտ ոգեկոչելու վերև յիշուած սերունդը:

Անոր համակրելի դէմքերէն ոմանք կը սրկաին, բայց մնացողնն ալ դեռ կրնան շատ թանկագին ծառայութիւններ մատուցանել այս համայնքին, եթէ զիրենք ոգևորոյ երխասարդական շարժում մը ծայր տայ անոր ծոցէն:

ՅԱԿՈՒ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

Զմիւռնահայ միջակորեարին ու եւնափին միջև կարեոր տարր մը կը ներկայացնէ պաշտօնէութիւնը, որ կը հաշուէ հա եսա, այլ արժանաւոր անհատականութիւններ:

Այս վերջիններուն շարքին՝ իր քաղաքացիական կեցուածքով ուշագրաւ ու յարգուած դէմք մըն է Պ. Յակոբ Միքայէլեան:

Ծնած 1861ին, իր նախնական կրթութիւնը առած է Մեծբուխանի վարժարանէն, ուր կէ շրջանակաւորտ եղած է 1877ին. և ուր իրբն ուսուցիչ պաշտօնավարած է 1878ի գարնայական տարւոյ ընթացքին:

Իր ուսումնասիր հակումները դուրսէ հայ ուսուցչական ստորէզին թիապարտ կրէն մին գարձնէին զինք. բայց իր պատանութիւնը շրջապատող նիւթական պայմանները մղած են զինք գործի հրապարակը նետուելու, և Պ. Միքայէլեան 1879ին իսկ մտած է Աւետիքեան հանրաձանօթ առևարական տունը, որուն զխաւոր պաշտօնեան է քառասուն տարիներէ իվեր, և լիազոր վարիչը՝ իրացակայութեան Աւետիքեան եղբարց:

Պ. Յակոբ Միքայէլեան խօսեիք ու արդիւնաւոր մասնակցութիւն մը ունեցած է տեղական ազգային խխանութեանց, քսան տարիէ ի վեր երկիցս Գաւարականին

անդամ ընտրուած ըլլալով Այտընի, Գուշատայի և Աօքէի զմիւռնահայ թեմերուն կողմէն:

Առևտական մարզին մէջ ցամքած չեն իր մտաւորական խանդավառութիւնները: Պ. Յակոբ Միքայէլեան միշտ շահագրգռուած է գաղափարական հարցերով, և Ադամեանի զմիւռնահայ բնմը դրողացուցած օրերէն իվեր: Պոստոյ հայաթերթերուն աշխատակցած է պարբերական թղթակցութիւններով, ինչպէս նաև շահեկան խնդիրներ յուղած է «Արևելեան Մամուլ»ին մէջ:

Պ. Յակոբ Միքայէլեան, զմիւռնահայ հանրային կեանքին մէջ, այն հազուադիւաներէն է որոնք ազատական ձգտումներու բարեկամ կը հանդիսանան, առանց կասկածի ենթարկելու իրենց ուղղամտութիւնն ու բարեյուսութիւնը:

Այս յատկանշական հանգամանքը կրող ազգայինները միացման զիծ մը կ'ըլլան երբեմն աջակողմեան ու ձախակողմեան տարամերժ հոսանքներուն միջև:

ՀԱՅՐԱՊԵՏ ԾԱՀՈՒՄ

Ընկերական, բարեմոյն, զիւրահագորդ տիպար մը: Իր խօսուածքին ու նիստուկացին մէջ կը զնէ յանկուցիչ պոստի մը և իզմիրեան ժողովրդական կերպ մը որ խկոյն մտերմութեան կը բերէ քեզի:

Միշտ ժպտուն ու հանդարտիկ, Պ. Հայրապետ Ծահում քաղաքական դաժան ու անվերածելի համոզումներ ունի որոնց մասին սակարկութեան, ինչ կ'ըսեմ, թիթև զիջումներու իսկ չի մտնել երբէք: Ասիկա չար գիլեր զինք ամենէն համակրելին ըլլալէ Իզմիրի ոսամկավար շիքրներուն:

Շոգեհնաւային բազմածիւղ գործակալութեան մը պետ՝ գլուխ քերելու ժամանակ չունի, և սակայն ո՛չ մէկ ծառայութիւն կը զանայ այն խոնարհ հայրենակիցներուն որոնք իր զուտը ափ կ'առնեն Վաւելի հիւրընկալ հորիզոններու անձկայրեաց:

ՉՄԻՌՆԱՀԱՅ ԲԱՐԻԵՐԻՆ

ԽԱՌՆ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹՒՆՆԵՐ

«Արեւելեան Մամուլ» ի 1899 Յուլիսի հաւա-
րեկ կ'արտասպեկեմ հոս Պ. Յ. Միխայելեանի հե-
տեւեայ խոհականօրեկ ժպտուն՝ տողերը, գրուած
խառն ամուսնութիւններու շուրջ Պ. Մ. Նու-
պարեանի և Պ. Ռ. Որբերեանի միջև ծագած
վեճի մը առթիւ։ (Մ. Հ.)

ՉԱՓԱՆԱՅՈՒԹԻՒՆ Է յայտարարել թէ՛ Իզմիրի հայ
երիտասարդութեան ամենամեծ մեկ մասը կ'երթայ քա-
ղաքակից օտարազգի օրիորդներու (?) հետ հաստատել
առնչութիւններ, սիրային յարաբերութիւններ ևն. Ի-
րաւ, այդ կարգի անախորժ դէպքեր երկիւղալի կեր-
պով յաճախել սկսած են, սակայն և այնպէս, բարեբաղ-
դաբար, տակաւին չեն կրնար հաւասարիլ ցանցառ թիւ-
ին այն օրինաւոր ամուսնութեանց որ դեռևս կը կըն-
քըւին համազգիներու միջև։

Սխալ է նաև այդ առնչութիւններուն գլխաւոր պատ-
ճառ նկատել՝ ընտանեկան յարաբերութիւններուն հե-
տզհետէ թուլնալը ու երկու սեռի երիտասարդութեան
զիրար պէտք եղածին չափ գնահատելու առիթներէն
զրկուած ըլլալը։ Եթէ այդպիսի զրկում իրօք գոյութիւն
ունի՝ չատերուն համար կամայական եղած ըլլալու է։
Եւ արդէն օտարախորթ յարաբերութիւններ կնքելու
հետամտողները ճիշտ անոնք են, որոնք կ'ուզեն օրինա-
ւոր ամուսնութենէ խուսափիլ և հետևաբար խնամով
կ'զգուշանան այն ամէն միջոցներէն որոնք կրնան զի-
րենք ամուսնութեան առաջնորդիլ... օրինաւոր ճամ-
բով։ Եւ որովհետև չեն ալ ուզեր զիբրին և հասարակ
— բայց ո՛չ անվտանգ — հաճոյքներու անձնատուր լինե-
լով բաւականանալ՝ ոմանք, իրրև երկու չարեաց փոք-
րագոյնը, ուրիշներ, Պ. Նուպարեանի ըսածին պէս, իբ-
րև հաճոյական պարզ ժամանց, կ'ապաւելին այդ ապօ-
քինաւոր միութիւններուն, որոնց ամենամեծ մասին

մէջ սիրային յարաբերութիւնը կը կանխէ սերայինն ալ,
ամուսնականն ալ։

Օտար և ... վաւերական օրիորդներու հետ Պ.
Նուպարեանի նկարագրած ձեւով, այսինքն բարեկա-
մականէ սկսելով սիրայինի և նոյն իսկ ամուսնութեան
յանգող յարաբերութիւններ տեղի ունեցած չեն Վե կամ
թէ կարելի չէ որ տեղի ունենան ըսել չեմ ուզեր, սա-
կայն այս պատուաւոր, թէև միշտ ցաւալի, պարագան
այնքան հազուադէպ է որ բացառութիւն անուանելն
իսկ չարժեր, ու ես կը վախնամ որ այս վերջին տա-
րիներս օտարներու հետ կնքուած ամուսնութեանց մէջ,
սկզբնական յարաբերութեանց սրբութեան տեսակէտով,
գուցէ միակը եղած ըլլայ այն շատ ցաւալի դէպքը, որ
առիթ տուած է Պ. Նուպարեանի գեղեցիկ և բազմա-
կողմանի ուսումնասիրութեան։

Ինչորովին համամիտ եմ Պ. Նուպարեանին որ հաս-
տատենք կամ, իր ըսածին պէս, վերադառնանք նախ-
կին «պղտիկ ու մեծ գումարումներուն, որոնց մէջ տը-
ղայ ու աղջիկ զիրար ճանչնան, գնահատեն ու կապ-
ուին փոխադարձ բարեկամութեամբ... ու սիրով»։
Սակայն Պ. Նուպարեան ալ անշուշտ պիտի ուզէ իրա-
ւունք տալ ինծի, եթէ չընդունիմ որ հայ ծնողք, իր
ակնարկած օտարներուն պէս, «իրենց դռները միշտ
բաց՝ պատրաստ ըլլան երիտասարդներն ընդունելու,
առանց դժուարութեան և առանց սակարկութեան»։
Սակայն կըրք «լաւը յոռիէն, ազնիւը անազնիւէն
մանաւանդ երբ «լաւը յոռիէն, ազնիւը անազնիւէն
զանազանելու ա՛յնքա՛ն անփոյթ զտնուող այդ երիտա-
սարդք մտազիւր խոստովանին թէ իրենց փնտոածը
հաճոյական ժամանց մըն է միայն»։ Իրաւ՝ այդ դիւրա-
հաճութիւնը կրնայ մեր մէջ ալ, թէև միշտ աւելի սահ-
մանափակ կերպով, տեղի տալ «աւելի կամ նուազ օրի-
նաւոր ամուսնութիւններու»։ Բայց հակառակ այդ ար-
դիւնքին՝ ներկի և նոյն իսկ յանձնարարելի է որ հայ
ծնողք ա՛յնքան լայն չբանան իրենց տան դուռը։ Ու
ծնողք ա՛յնքան լայն չբանան իրենց տան դուռը։ Ու
ես կը սիրեմ հաւատալ որ Պ. Նուպարեան ամենէն ա-
ռաջ ինք պիտի փափաքի որ հայ ծնողք՝ հայ երիտա-
սարդներու մասին օտարներու հետ միեւնոյն միջոց-
ներով մըցիլ չուզեն երբէք, որքան ալ մեծ ըլլայ տու-
ները սպասող իրենց աղջիկի մի՞թերքը, և որքան ալ

զիւրահասկնալի՝ իրենց այդ մթերքէն թեթեւայու մա-
սին ծնողական իրաւունքնին ու պարտականութիւննին:
Գալով Պ. Որբերեանին՝ մեր բարեկամը շատ կը
սխալի կարծելով որ Պ. Նուպարեան և ուրիշներ պէտք
տեսած ըլլան յատկապէս իրեն կամ իրմէն «աւելի հե-
ռաքնալիներուն գովելու Իզմիրցի զեղուհիին բնատուր
ձիրքերը»։ Արդէն երբ խնդիրը «բնատուր ձիրքեր ու-
նեցող զեղուհիներու» վրայ է՝ ոչ մէկուն համար և
մասնաւորապէս... Պ. Որբերեանին համար ուրիշներու
գովեստին պէտք չի մնար, կայ ձեռք։ Միւս կողմէն ու-
րախ եւ հաստատել կարենայուս որ զբանջիները, ա-
ռանց զուրս ձգելու նոյն իսկ Պ. Որբերեանը, միշտ ան-
կեղծ ու ճշմարիտ գնահատողներ եղած են Իզմիրցի հայ
օրիորդին անսուելութիւններուն, ու նախընտրելով ա-
նոնցմէ ընտրել իրենց կեանքի ընկերուհին՝ բաւական
կարեւոր տեղ մը բռնած են վերջին տարիներու ամուս-
նութեանց զժրագրարար աղքատ ցանկին մէջ։ Պ. Նու-
պարեան իր պատուական յօդուածը գրելու պէտք տե-
սած էր՝ օտարներու քղանցքին պիղ կառուող Իզմիրցի
հայ երիտասարդները եւ կեցնելու համար, եթէ կարելի
է, իրենց անխոհեմ ընթացքէն, որուն ազիտայի և շատ
անզամ ալ անպարմանելի հետեւանքները ամենէն ա-
ռաջ զգացողները այդ երիտասարդներն իրենք են։

Պ. Որբերեան կը սխալի նմանապէս ելլա մեր երի-
տասարդներուն օտարներու գիրկը նետուելուն գլխաւոր
պատճառ կը նկատէ՝ հայ ազգիկներուն մեծ մասամբ
հայերէնի անզէտ և տոնմային կրթութենէ զուրկ լինե-
լու (վիճելի) պարագան։

Ենթադրելով իսկ որ մեր ազգիկներու տոնմային
զարգացումը իրօք այդքան խեղճ եղած ըլլայ՝ նորէն
կարելի չէ՝ երեւակայել անզամ թէ օտար ազգիկներ կա-
րենան երբէք լաւագոյնս մշակել մեր երիտասարդնե-
րուն... տոնմատիրական Չերժիկ զգացումները, Բնոյ-
հակառակն բնաւ զժուարութիւն չի կայ ապացուցանե-
լու մեր բարեկամին որ Իզմիրցի օրիորդները նաեւ այդ
տեսակէտով — ինչպէս արդէն ուրիշ շատ մը տեսա-
կէտներով — մեր երիտասարդներէն ընդհանրապէս շատ
աւելի կ'արժեն։

ՅԱԿՈՅ ՄԻՐԱՅԵԼԻՍԱՆ

ՆԵՐՄԱԿ ԴԱԳԱՂՆԵՐ

26 ՅՈՒԼԻՍ 1919

ՏԻԿԻՆ ՄԱՐԻ Զ. ԱՆՏՕՆԵԱՆ

(Ծնեալ ՍՈՒՅՍՐԱՆՆ)

Մահեր կան որոնք կը խշխշացնեն անագորոյն կու-
րուստներու պէս, կամ՝ աւելի՛ էակներ կան որոնց յե-
զակարծ մահը արուեստի - գործի մը քանդումին դժրն-
դակ տպաւորութիւնը կը ձգէ վրայ։

Վերջացած տարուան Յուլիս 26 ին այսպիսի ան-
գութ ցաւ մըն էր զոր արձանագրել ստիպուեցանք ափ
ի բերան։

Այդ օրը ան-
հուն տրտմու-
թեամբ կը լսե-
ինք վաղահաս ու
դառնազէտ մահը
մանկամարդ ու
չնորնալի կողակ-
ցին մեր բարե-
կամ Պ. Զարեհ
Անտօնեանի։

Երիտասարդ
ու յանկուցիչ բոյն
մըն էր որ կը
քայքայուէր իր
զարմութեանը մէջ։

Տիկին Մարի Անտօնեան, իր առաջին ծնողաբերու-
թեան հետեւանքով, կը տառապէր Պոճայի իր բրնա-
կարանին մէջ, լուրջ անդոճներ ներշնչելով իրեններուն
և Անտօնեան պատուական յարկին բազմաթիւ բարե-
կամներուն։

Եւ 26 Յուլիի օրը, հազուադիւտ գեղեցկութեամբ ու անսոցիւտ շնորհներով օժտուած այս տարաբաղդ Հայուհիին սպիտակ դագայը՝ տակաւին պսպղուն հիմնեան առագաստէ մը դուրս հանելով՝ տարին յանձնեցին Գանըր - Չէչմէի սև հողերուն:

Հանգուցեալը ժառանգած էր իր մօրկան՝ Անթառամ Սահաթճեանի — նուրբ ու կրթուած Հայուհի մը — և իր հօր՝ Օհաննէս Սահաթճեանի ընտանեկան առաքինութիւնները, որոնք կատարելագործուած էին Պոստոլայի Սէօռերէն ստացուած ընտիր դաստիարակութեամբ մը:

Զմիւռնահայ ներկայ տարեգրութեան մէջ հանգուցեալ Մարի Անտօնեանի անմոռաց յիշատակին ձօնուած այս սողերը սիրասուն ու վաղազրաւ հողի մը յուշարձանն են՝ ջերմեռանդ ձեռքով մը կերտուած:

Ճերմակ դագաղը, որ Յուլիս 26 ին գերեզման իջաւ, մարդկային երանութիւններու, երկրաւոր դրախտներու ունայնութեան խորհրդանշանն էր:

Երիտասարդ այրիկ մը կ'արտասուէր անոր վրայ, և ամբողջ հասարակութիւն մը տրտմութեամբ կը սարսուար անոր ետեւէն:

Զմիւռնահայը իրաւամբ հպարտ կրնայ զգալ ցեղին կանացի գեղեցկութեան ամենէն զմայելի տիպարներն արտադրելու իր գերազանց առանձնայատկութեամբը: Այս պարագան փարիզեան «Թան» ին պէս ծանրախոն օրկանի մը մէջ հիացիկ ուշադրութեան մը կ'արժանանար, ընէ Բիւօի ստորագրութեան տակ, Զինադագարի վաղորդայնին: La Communauté Arménienne de Smyrne, կը գրէր նշանաւոր թղթակիցը, compte, ceci soit dit en passant à titre d'hommage, le plus grand nombre de beautés féminines...

Տիկին Մարի Անտօնեանի հմայիչ սիրուեքը, զոր յարակից ինչէն կ'արձանացնէ այս էջին վրայ, կատարելապէս կ'արդարացնէ արեւմտեան ամենէն զգուհիան ուշադրութիւնն անդամ:

4 ՅՈՒՆԻՍ 1896

ՏԻԿԻՆ ՄԱՐԻ Հ. ՄԱՍՈՒՐԵԱՆ

(Ծնեալ ՏՍՄԵՍՏԱՆ)

Ուրիշ մանկամարդ ու վաղազրաւ հողի մը վերջուճն է որ վերի զամբանտկան յիշատակութիւնը պիտի առթէր զմիւռնահայ ընկերական մտերիմ չրջանակի մը:

Ան ալ հիմնեան միամեայ առագաստէ մը կ'առնէր իր եղբրական թափը, և կ'անցնէր անէութեան յաւիտեանական սլորտին մէջ:

Տիկին Մարի Հ. Մամուրեան, քոյր մեծայարդ Տիկին Սրբուհի Մ. Աղնաւօրեանի, իր մտաւորական ու բարոյական չքնաղ ձիրքերով ամենուն համակրութիւնը

գրաւած դեռատի Հայունի մըն էր, որ կը խոստանար պատիւ բերել զմիւռնահայ իգական սեռին :

Իր գրական շահագրգռութիւնները կ'արտայայտուէին ընտիր գրութիւններու մէջ զորս կը ստորագրէր Իրմա ծածկանունով, և որոնք, պարբերաբար, Արեւելեան Մամուլի գեղեցկագոյն էջերէն շատերը կը կազմէին :

Այս երջանիկ գաղութին մէջ, ուր հայ կինը ժան հակներու և ժապաւէններու տարփանքն առաւելապէս գիտէ ապրել, մեզի համար սրտառուչ ու խանդավառացուցիչ է յիշատակը գաղափարապաշտ այս վաղամեռիկ էակին :

Իր սպիտակ դագաղին վրայ զմիւռնահայ մտաւորական ընտրանիին մեծագոյն դէմքերը լացին ժամանակին :

Թո՛ղ Իրմային հոս վերաբժարծուած, ոգեկոչուած այնքան քաղցր ու սխրալի յիշատակը անգամ մըն ալ շողայ մեր գեղեցիկ սեռին հոգւոյն մէջ, մղելով զայն խտէլակիան մաքուր ու արգաւանդ յափշտակումներու :

ՎՍԱՆԳԻՆ ԱՌՋԵՒ

ՄՐԱՀԱՋՍՆԳԻՆ, վերջ խաղաղականի կոչնակը, և կեանքի յարութեան հրաւէրն է, զոր կը լսենք :

Մարդերու պէս, սակայն, որոնք կեանքի խմաստն ու ըմբռնումն են կորուսեր շարչարանքներու դժոխքին մէջ, դեռ չենք պատրաստուած կեանքի, ինչպէս երէկ չպատրաստուեցանք մահուան դէմ : Երկու յիմարութիւններ մեր կողմէն ցուցադրուած :

Չեմ գիտեր, թէ դեռ ինչի՞ պէտք էինք սպասել արժեցնելու համար դարաւոր արիւնները, որոնք մեր ցեղին երակներէն քամուեցան, և այն հայրենաբաղձ տենջանքները, որոնք մարկեցան ասուպներու պէս, չփորուած կամ յաւէտ բաց մնացած գերեզմաններու եզերքը : Կոկորդիլոսի արցունք ամեն դի, կրօնական արարու-

ղութիւններու միջոցին, հանդէսներու խորը և պարահանդէսներու գիրկընդխառնումին մէջ, սրոնց ամենքն ալ ազգասիրութեան անունով կը կատարուին : Եւ որո՞ւ համար այդ արցունքները... Միտնողները, սպաննրւածները աւելի երջանիկ են քան մենք, որ «ոչընչութեան կասակերգու»ներու դերը կ'ապրինք այսօր : «Մենք պէտք չունինք ձեր գութին, ձեր դամբանականներուն, կ'ըսեն մեր մեռելները. բոլոր ինկոդներուն պէս : Ուրիշներուն ո՛չ ներքողը, ո՛չ դարովը ալքս կը վայելէ մեր գորգերուն : Մարդիկ իրենց անցած պահուն, թո՛ղ մեզ զիտեն ա՛յն լուսթիւնով. որ ոչինչէ մը վերաւորուող հոգիին հանդէպ յարգանք ունի...» :

Կը կարծենք կեանքի հրաւիրականներն եղած ըլլալ փեղեկական ցնձա՞ծնի սա երջանկաբասող ու միկնոյն ատեն եզերաբոյր օրերուն, ու մեզի հետ ունինք՝ այդ ցնձաածնի կաքաններուն հրաւիրուած, որբերու և այրիներու ազգ մը, որուն ճակտէն սուղին սեւը, և աչերէն արցունքը դեռ չեն բաժնուիր :

Եւ անոնց և մեր ամենուն կուրծքին խորը հազիւ բուսած յոյսերու գերեզմանն է, որ կը փորուէ, կը խորունկնայ օրէ օր, պատրազմի յողթանակներուն սահմանուած խրամներուն տեղ :

Լաւատես կ'ուզենք աղբիլ, բայց ծողերու նման, որոնք իրենց կեանքին բեռը ուրիշներու կը յանձնեն չալիկի, և իրենք իրենց գատարկապօրտի գինարբուքը կը տօնեն ի հաշիւ ակնկալուած և միշտ վրիպած վաղուան չա՛հերուն : Է՛հ, մեծ է ակնկալուած շահը... Արդարութեան պիտակը, իբր պատանք դաշուտուած բուն արդարութեան, և մարտիրոս դեղին արիութեան իվարձ նոր խաչափայտ մը հաշուադէտ քաղաքականութեան ձեռքով : Եւ մեր պարերը կը շարունակուին, մեր իրերաւերժ պայքարներուն հետ, ի՞նչ փոյթ մեզի, թէ որբերը մահուան հետ զիրկ գրկի կը քալեն և վտարանդին առանց հայրենիքի մարդը, դատապարտուած կը մնայ քալելու դէպի ունայնութիւնը, արդարութեան անունով բռնադրաւուած դէպի հայրենիքի արիւնտ ստուերները :

Որովհետեւ ինչպէս երէկ մահուան, այսօր ալ դեռ կեանքի և ազատութեան չենք պատրաստուած ազգովին :

1
2
3
4
5
6
7

Ապրելու կոչուած ու բոլոր հոգիով կեանքին կառ-
 շած ազգերու մէջ չարիքներն անգամ, տառապանքնե-
 րն անգամ ստեղծագործ ուժի կերպափոխուած են շը-
 նորնիւ ազգային հաւաքականութեան քաղաքական և
 ընկերական ընդունակութիւններուն: Իրաւամբ դիտել
 տրուած է Ռլնանի և ուրիշներու կողմէ, թէ Ռաֆայէլի,
 Միշէլ Անճէլօի, Կոպէրնիկոսի և Գալիլէոսի ծնունդ տուող
 դարուն աշխարհ կը գտնուէր կատաղի պայքարներու
 մատնուած: Աւրիշներու համար ջղապիրկ ոյժ մը եղող
 տառապանքը մաշեցուցած է մեզի, փխրուն քարերու
 նման, և մենք գոհացում գտած ենք կրկներեւոյթներու
 պատրանքին մէջ: Հանճարներու ծնունդը դեռ երկունք
 մ'ալ չէ ունեցած մեր մէջ: Ու դեռ աւելին ալ. մէկըզ-
 մէկէ կասկածելու յօժարութիւնը, գայթակղական զրոյց-
 ներու մեր հետաքրքրութիւնը, սուտերու մեր մեքե-
 նագործութիւնը, բառերու գրուչականութեան մեր են-
 թակայումը, որոնք ուրիշ ազգերու մէջ ընկերական
 չարիք և ազգային կործանման իրական պատճառներ
 պիտի նկատուէին, մեզի համար առաքինութիւններ և-
 զած են գրական և ընկերական: Եւ ալ ո՞վ պիտի հա-
 մարձակէր լրջութեան դասեր որոճալ կեղծ ազգասէրնե-
 րուն, մակարայծ շանթաժխտներուն, խօսքի հայրենա-
 սէրներուն, որոնց համար բառը իրականութիւն մըն է,
 և խօսքը ճշմարիտ հայրենասիրութիւն:

Ինչ փոյթ մեզի, թէ մեծ մարտիրոսը, Հայրենիքը,
 աճուրդի հանուած շապիկ մըն է — ազգին արեւնովը
 ծիրանուած շապիկ — աճուրդի գրուած երեսուն դահե-
 կանի վաճառման մը համար: Իրա՛ւ որ Գեթսեմանիի
 Յուզան պիտի նախանձէր այս վաճառումին, որ իրը կը
 գերազանցէ:

Հայրենիքին հետ մեր խզումը՝ օրէ, օր կը շեշտուի
 և մարդիկ մեզ կը տարանջատեն անկէ՝ բարեկամի հեզ-
 նարդար ժպիտներ ցանելով մեր ազատութեան — ինչ
 կ'ըսեն, մեր նոր տարագրութեան — ճամբուն վրայ: Եւ
 անոնք մեր քիթին կը խնդան երբ կ'ըսենք. «Հայրենիք
 !!! Հայրենիքը զրախան է, ուր մարդիկ կը մեծնան այն
 ուշադիր հոգիներուն միջև, որոնք ներշնչող և բարերար
 ստուերներ (fantôme) են: Մարդ հոն կուտակուծ մը կ'ըլ-
 լայ հազուադիւրս և հնամենի ներկայութիւններու, մազ-

նիսական կեղրոն մը, որ իրեն կը քաշէ այսինչ խանդա-
 վառող յիշատակները, այնինչ պայծառութիւնները նա-
 խընթաց կեանքերու, անտեսանելի, թրթռուն, միջոցին
 մէջ մշտնջենապէս առկա այսինչ ուժերը, և ու-
 ռոնք մարմնի մը մութ կղզեակին վրայ կը խարսխեն
 (font escale) և անոր կուտան հաւատարմութիւնը դէ-
 պի անցեալը, ուզողութիւնները ապագային, և անհունին
 ամբողջ աստուածային ու զգլխիչ բոյրը»:

Եւ մենք այդ կամչոտ, այդ թունաւոր ծիծաղները
 կը ծափողջուենք մեր հողմավար ասպետականութեամբ,
 առանց զգալու թէ հաշուի և շահու այս ցաւագար աշ-
 խարհին մէջ արդարութեան տաճարները թափուր մնա-
 լու զատապարտուած են, և մարդիկ զայն հեռուէն մի-
 այն կը բարեեն, երեւոյթները փրկելու, և շահու վար-
 դապետութիւնը նուիրագործելու համար: Ու մենք ալ
 մեր գատումները, մեր վերարբույթները, մեր գնահա-
 տումները, նոյնիսկ մեր պարտականութիւնները կը ցու-
 ցաղրենք միեւնոյն հաշուեկիտութեամբ, խզուած՝ Հայ-
 րենիքի և ազգի անցեալին հետ որուն կազմութեան
 մէջ բաժին մը չունինք. և ապագային հետ, որուն հետ
 մեր կապերը չափազանց չուկայ'ի, չափազանց խա-
 նութպանական կը թուին ըլլալ:

Ահաւոր, ազգուէր և հայրենաքանդ նեմեսիս մը կը
 պտուտքի մեր գլխուն շարժ, և որ հետզհետէ կը խտա-
 նայ և կ'իջնէ վար, և մեր բարեկամները անով է. որ
 զգե՛տ պիտի կարեն մեր մերկութիւններուն համար:
 Ու վաղը այլեւս ժամանակ պիտի չուննանք մեր սի-
 րոյն կամ մեր օտելութեան միջև նախընտրանք մ'ընե-
 լու, ճշգրտչելու համար, թէ որ'ու պէտք է հետեւինք,
 Եւրպիտոսի Մէտէին, որ Հասանի անհաւատարմու-
 թիւնը պատժելու համար իր նախանձին զոհեց իր սէրը,
 անկէ ունեցած զաւակները սպաննելով, թէ Գորնէյլի
 Շիմէին, որ իր հօրը սպաննիչին հետ ամուսնացուել էր
 վրէժին յազուրդ տալու համար:

Կ'ըմբռնեմ, թէ բանականութիւնը ազգեցութիւն
 չունի միսթիք ուժերու վրայ, այսու հանդերձ կայ իր-
 բու և պատահարներու ծնուցած փորձառութիւնը, որ
 պէտք է առաջնորդէ մեր քայլերը բանականութեան,
 հաշուասիրութեան և միսթիք ուժերու միջին ճամբան

կարենալ գտնելու համար: Այս ճամբուն վրայ պէտք
 պիտի ըլլայ թերեւս հրաժեշտ տալ անհատականութեան,
 անհատական շահերու և նկատումներու: Անոնց տեղ
 հաւաքականութիւնն է որ պիտի վերաստեղծուի, ազ-
 գային հաւաքականութիւնը, որ որչափ ալ տկար ըլ-
 լայ, տակաւին աւելի կ'արժէ քան ցրցուն և ուժաս-
 պառ անհատականութիւնները: Հաւաքական գերա-
 զանցութիւնը անբաղդատելիօրէն բարձր կը մնայ: Ան
 է որ պիտի ցոլացնէ իր մէջ հաւաքական նկարագիրը,
 կամքը, խորհուրդը և ամեն ինչ որ ազգը կը չինեն: Եւ
 հիմա առաւել քան երբէք այդ ներկուր և լիաճ կեան-
 քին պէտք ունինք կարենալ պատրաստուելու համար
 մենէ խուսափելու վրայ եզոյ կեանքին ու ազատութեան:

Իրաւամբ ըստե՛ս է, թէ «մարդ ընդհանրապէս իր
 կարծածէն աւելին կրնայ ընել», բայց ինք միշտ չգիտեր.
 Թէ ինչ բանի կարող է: Միայն պարագաներն են, որ
 կը յայտնեն իր անգիտացած կարողութիւնները»:

Հայ ազգին գոյութիւնը պատմական ապացոյցն է
 այս իմաստասիրական հաւաստումին: Միշտ հարուած-
 ուած, ու առաջնորդուած դէպի արիւնտ սպանդանոց-
 ները, դէպի կարմիր մահերը, ան, սակայն, նոյն իսկ իր
 օրհասականի գալարումներուն մէջ կեանքի արեւ մըն է
 վայելեցուցած, և իր մէջ ապրող անգիտակից ուժերը,
 պարագաներէն մտրակուած, զինքը կարող ըրած են
 մահուան զիմազրութեան: Այսօրուան մեր գոյութիւնը
 ատոր կը սրարտինք:

Կը մնայ մեզի այդ մահերն ու այդ դոյութիւնը ար-
 ժեցնել, ներկային համար, որ մեզ չխարէ, և ապագա-
 յին համար, որ մեզի երաշխաւորէ Ազատ Հայրենիքի մը
 մէջ, մեր գոյութեան մշտնջենաւորումը, և մեր ազգա-
 յին ու քաղաքական, և ընկերական ու քաղաքացիա-
 կան յոռաջդիմութիւնները:

Վաղը այլ ևս ամեն պատեհութիւն կորսուած պիտի
 ըլլայ մեզի համար, ու մեր ստրկութեան, առանց Հայ-
 րենիքի կեանքը մենք նորէն քարշ պիտի բերենք նոր
 տէրերու հայամերձ ու ասիրախտ լուծին տակ:

ՄՈՒՇԵՂ ԱՐԳԵՊՈՍՏԱՊՈՍ

ԶՄԻՌՆԱՅԱՅ ԳՐԱԿԱՆ ՏԱՐԻՆ

Յ. ԱԼՓԻԱՐ (ԻՐԻՉԱՆՈՒՄ)

Զինադադարի վաղորդայինն հայ գրականութիւնը եթէ
 իր երկու մեծագոյն երգիծագիրներէն մէկուն մահուան
 ճամբէն ողջամբ վերադարձով կը բաղդաւորուէր յան-
 ձին երուանդ Օտեանի, միւսին թախծակոծ մահը կար-
 ձանագրէր յահմին Յ. Ալփիարի, որ եւէտի-Գուլէի Ս.
 Փրկիչէն կուգար Իզմիրի Ազգ. Հիւանդանոցին մէջ վերջ
 դնել իր երկար հոգեվարքին:

Բնիկ Իզմիրցի, Գրիգանթէմ մտածած էր արդեօք
 քաջկուտուիլ զալ մինչև հոս հանգչելու համար առյաւէտ
 իր սիրելի ծննդավայրին գիրկը, թէ արդեօք վերականգ-
 նումի խելայեղ յոյս մը կը բերեր զինք դէպի այն ա-
 փերը որոնց վրայ պտտուցած էր երիտասարդական իր
 խօլ ու սանձարձակ քմայքը...

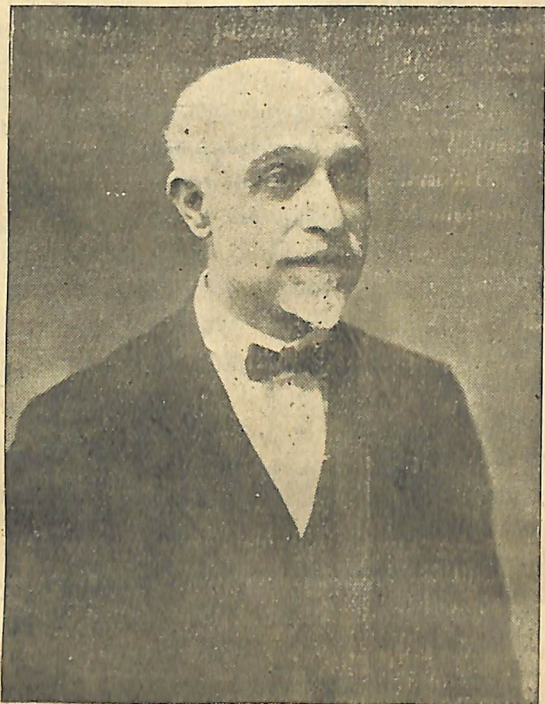
Իր վախճանը անհուն տրտմութեամբ լեցուն, խոսիլիչ
 յաճախանք մը եղաւ իր գրական եղբայրակիցներուն հա-
 մար: Ազգային կեանքի հազիւ խաղաղիլ սկսող հնգամ-
 եայ անաւոր փոթորիկին մէջ հեռաւոր առկայծ ճրագի
 մը շիջումին տպաւորութիւնը: Զուարթ ժպիտ մը, որ
 ցուազին ծամածոութեան մը փոխուէր էր, և որ եղե-
 բականօրէն կը սառէր իսպառ:

Կը խորհիմ թէ կարապետ Տիլպէրին պէս հաւատա-
 րիմ ու սրտցաւ բարեկամներ կարելին ըրին իր օրհասա-
 կանի անկողինն մէջ պիտիով ու աղապատանքով շըր-
 ջապատելու համար հէզ Ալփիարը, որ, Պոլիս, անշուշտ,
 աւելի լքուած ու մինակ պիտի զիմաւորէր մահը:

ՀՐԱՆՏ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

Գրեթէ հնգամեայ ահամայ դադարէ մը յետոյ, Զինադադարին հետ կը վերսկսէր իր թերթը՝ Դաշինքը, զոր Արեւելեան Մամուլ անուանափոխութեան ենթարկեց վերջացող տարուան Յունիսին:

Հրանտ Մամուրեան իմ «Տնօրէն» եղած է, շուրջ երեք տարի, Դաշինքի խմբագրատան մէջ, ինչ որ իրեն համար վարուողութեան գերազանց վերջական մըն է, եթէ ինծի համար ալ ընկերականութեան տիտղոս մը աւելի չլլայ:

Դժուար մարդու իր կարծեցեալ դատանութիւնը՝ զինք մօտէն չի ձանչցող և իր շխիւն կողմերուն անգիտակ մահկանայուններու համար՝ նախապաշարուած մըն է սոսկ իրեն հանդէպ:

Ինքնատիպ գլուխ մը, զոր արեւելի ձգեցի և որուն ազնուական տեղումութիւնը սպիտակ մագերով ցանցաօրէն պսակուած գտայ տանամեակ մը վերջը:

Պարտաւոր չէք անպատճա՛ռ բաժնեկու այդ համակրելի գլուխէն բղխող ամէն կարծիք: Եւ, այն ատեն, Հրանտը չի դադրիր, ձեզի համար, խիստ հաճելի ընկեր մը ըլլալէ:

Իզմիրեան մտայնութիւններու և հոգեբանութեան մասնագէտն է ան, և մեր դրական մեծագոյն ժառանգութիւններէն մին կը տանի իր ուսերուն վրայ:

Իր մէջ դրական ամենաուշագրաւ գիծերն են անխոնջ աշխատասիրութիւնն ու յամառ կամքը:

ԶԱՐԹՕՆՔ - ԱՏԲՈՒՇԱՆ - ՀՈՐԻԶՈՆ - ՄԻՄՈՍ

Զինադադարին հետ ծայր տուող զմիւսնահայ խանդավառութիւնը գրական, մտաւորական ամէն տարրէ և ջանադրութենէ զուրկ չի մնաց:

Գրասէր ու գեղարուեստասէր երիտասարդներու կողմէ կազմուեցաւ «Զարթօնք» լսարանական միութիւնը, որ դասախօսութիւններու երկար շարք մը սարքեց և հանդէսներ ու ներկայացումներ տուաւ, բնագործելով մասնաւորապէս Շիրվանդատէի «Զար Ազին», ու «Աւերակների վրայ»-ն, հեղինակին ի նպաստ, անոր Իզմիր գտնուած երկամսեայ ժամանակամիջոցին: «Զարթօնք» Միութիւնը կը շարունակէ իր բեղմնաւոր գործունէութիւնը:

Սկսնակ գրողներու խմբակի մը կողմէ՝ Զինադադարի վաղորդայնին՝ ձեռնարկուեցաւ հրատարակութեանը «Ատրուշան» անուն գրական հանդէսի մը, որ հազիւ թէ տարտամ խոստումներ կը բերէր, և որ մէկ քանի թիւերէ աւելի կեանք չունեցաւ:

«Հորիզոն» օրաթերթը աւելի տեւական եղաւ, չնորհիւ կարգ մը բարեփոխող ազդայիններու նիւթական աջակցութեան, այլ մասնաւոր նոր օրկանին վարիչներուն կամաւորութեանը:

Զմիւսնահայը «Միմոս» անուն ծաղրաթերթ մըն ալ ունեցաւ ուր Պ. Վահէ Բէչիչեան քաղցրախոսիւրիսդի ուշագրաւ տաղանդ մը երևան կը բերէ:

Վերջացող տարուան ընթացքին հատորի ձևով արձանագրուելիք ունէ հրատարակութիւն զուրս չեկաւ զմիւսնահայ մամուլէն, բացի «Արարա»-ի երկրորդ տրպագրութենէն:

ԶՄԻՌԱՀԱՅ ԴԻՍԱՍՈՒԵՐՆԵՐ

ՀՐԱՆՏ ՆԻՔՕԹԵԱՆ

Բնիկ Պոլսեցի, Պ. Հրանտ Նիքօթեան՝ պատերազմի ընթացքին ու Զինադադարէն ի վեր Աթենք գտնուելով՝ չէ դադրած պատկանելէ գմբւճանայ գաղութին:

Մտառը հասակէն ի դմիր հաստատուած, իր ուշիմութեամբ ու յխատասիրութեամբ յաջողած է բարգաւաճիլ, այս քաղաքին մէջ: Իր ձեռնէրէցութեան արգասիքն է մըրանկայ թագի «Camelia» վաճառատունը, գործիք բացակայութեան՝ այնքան ձեռնհասօրէն կը

վարէ իր պատուական մօրեղբայրը՝ Պ. Մաքսուտ Մերձանեան:

Մինչև հոս Պ. Հ. Նիքօթեանի պարագան ոչինչ ունի արտասովոր:

Ինչ որ Նիքօթեան անունը ազգային ընդհանուր ուշադրութեան առարկայ ըրաւ՝ հայրենասիրական կտրիճ կեցուածքն էր զոր Աթենքի մեր փոքրաթիւ գաղութին նախագահն ունեցաւ՝ Զինադադարէն ասօրին:

Պ. Հ. Նիքօթեան չի վարանեցաւ նիւթական ո՛րէք գոնողութեան առջև՝ օգտագոյժելու համար ազգային փրօփականտի ամէն առիթ: Անիկա զիտցաւ ինքզինքին

յարարեցութիւններ ստեղծել հելլէն պետական բարձր չըջանականերուն հետ՝ որոնց մօտ ձեռք բերաւ արտասովոր վարկ ու ազդեցութիւն:

Իր հայրենակիցները լայնօրէն օգտուեցան Պ. Նիքօթեանի Աթէնքի մէջ տիրացած դիրքէն: Զինադադարէն ասօրին Յունաստանէն անցորդ Հայ մը չի կայ որուն ավթենահայ գաղութին պատուակալ նախագահը արբամադրած չըլլայ իր հմայքին ուժը՝ պաշտօնական դժուարութեան մը անմիջական հարթումին համար: Իսկ Բիւրէա ինկած ազգակից նաւարեկիայներուն, աղէտակ ու անոք գաղթականներուն նախախնամութիւնն եղաւ մեր բարեկամը:

Պ. Հ. Նիքօթեանի ունեցած հանդիսաւոր նախաձեռնութիւններն ու արտասանած ուղերձները արձանագրուած են արդէն հայ մամուլին կողմէ՝ որպէսզի հարկ ըլլայ զանոնք վերստին յիշատակել հոս:

Զինադադարի առաջին օրերուն՝ Պ. Հ. Նիքօթեան Աթէնքէն Իզմիր փութաց՝ Պ. Պ. Գալուստ Փափազեանի և Արամ Համբարձումի հետ պատուիրակութիւն մը կազմելով՝ Պօղոս Նուպարեան ազգային մեծ հանգանակութեան կողմ բերելու համար Զմբւճանայուն:

Այս տողերը գրուած պահուն՝ ուրախութեամբ կը լսենք թէ Պ. Հ. Նիքօթեան կը պատրաստուի Իզմիր վերադառնալ՝ ուր իր ներկայութիւնը երաշխիք մը ևս պիտի ըլլայ հայրենանուէր լաւագոյն ձեռնարկներու յաջողութեանը:

ԱՐԱՄ ՀԱՄԲԱՐԶՈՒՄԵԱՆ

Իզմիրի առեւտրական հրապարակին վրայ հայ փոքրամասնութեան բունած գերակշիռ դերքը ազգային պարանքի պատճառ մըն է անշուշտ: Մանիֆարուտս ըսելը այ ըսել է հոն: Բայց ասիկա չի պիտի բաւէր թերևս որդարացնելու համար մերոնց վաճառականանան ձեռքէցութեան համբաւը, եթէ իզմիրեան արտածութեան յլապէս տարամերժ մարզին մէջ Համբարձումեաններ և լմասեաններ առաջին տեղը չի գրաւէին՝ թուզի, խոզ-

կաղնի, չամիչի պէս ապրանքներու գինն ու բաղդն իսկ վճռելով ամէն տարի»

Պ. Արամ Համբար-
ձումեան, «Թուզերու
թագաւորը», գործի
մարդու ամենէն շու-
տիկ—զմիւռնահայ բը-
նորոշիչ բառով — տի-
պարներէն մին է որ
երբէք ճաչցուած ըլ-
լան յոնիական ափե-
րուն վրայ: Հոտառու-
թիւն, coup d'œil, խի-
զախում, բան մը չի

պակտիր իրեն, յղանալու և գործադրելու համար շա-
հաղիտական ամենէն խոշոր ձևոնարիներն ու կարգա-
դրութիւնները:

Այս վարպետ առևտրականը գերազանցապէս ընկե-
րական մարդ մըն է միանգամայն: Սպրիլ գիտցող մը,
բառին լայն իմաստով: Հարստութիւնը սոսկ դրամար-
կղերու մէջ բալլեքուած հասկցող մեր ժլտոնիս թագօր-
ներէն տարբեր շատ տարբեր մէկն է ան:

Ինքզինքին և իրեններուն խնայող կրեստը կրնայ
բան մը զոհել ուրիշներուն:

Պերճանքը ունայն է այս աշխարհիս մէջ, ինչպէս
ամէն ինչ: Բայց եթէ կրնաս անձնական կառքի մը կամ
օրօի մը պերճանքը վճարել ինքզինքիդ ու քուկիներն-
րուդ, տխմարութիւնն է՝ լեզուդ դուրս ինկած՝ հետիոտն
քաչկոտուիլ, արուն - քրտինք մտնել անազին ճամբա-
ներու երկայնքը: Կամ հանրային փոխադրութեան հը-
պումներուն ու հրմշտութիւններուն զիջանիլ:

Պ. Արամ Համբարձում պատերազմի հինգ տարինե-
րը Աթենք անցուց. և եթէ անձնապէս խիստ փայլուն
գործեր չի տեսաւ հոն, իր անական քրեներ միշտ բար-
ձր պահեց, իր դուռը բաց՝ համազգի ու օտար հիւրե-
րու առջև, ու առատաձեռնորէն մասնակցեցաւ այն
ծախքերուն զոր հայկական փրօփականտը կ'առթէր հեղ-
լէն մայրաքաղաքին մէջ: Պ. Հրանտ Նիքթիանի հայ-

րենասիրական նախաձեռնութեանց ամենէն յօժար ա-
ջակիցն եղաւ, և Իզմիր իր վերադարձէն խվեր Պ. Ա-
րամ Համբարձում պատենութիւն չի փախցներ հայ և
յոյն յարաբերութեանց սերտացումին խապաս դնելու իր
անհատական առնչութիւնները:

ԿԱՐԱՊԵՏ ՊԱՂԱՊԱՆԵԱՆ

Տեղական ազգասիրութեան մարմնացում մը, որ իր
եռանդովն ու անկեղծութեամբը յարգանք կը ներշնչէ
ու իսկապէս գնահատելի կը հանդիսանայ:

Պ. Կարապետ Պաղապանեան
արևմտահայ իրականութեան մէջ
ա՛լ անհետացող տիպար մը կը
յիշեցնէ, — ժամուն գաւակը, ազ-
գապատկան հաստատութեանց
վրայ գուրգուրացող, անոնց
պայծառութեան ու բարւոք յան-
ձանձման համար քունը փախցը-
նող ազգայինը, որ միշտ պատ-
րաստ է անոնց խապաս ո՛րեէ
ձառալութեան, անհաճոյ կամ տաժանելի տարապար-
հակներու իսկ վազելու:

Եկող - գացող հոգաբարձուներուն և ժողովականնե-
րուն մէջ երկու հոգի չէք կրնար ցոյց տալ որ իրեն
չափ դրապիս օգտակար եղած ըլլայ Տեսեսականին իր-
բև անդամ:

Պ. Կ. Պաղապանեան զորձ սեւած է: Պատուակալ
պաշտօնատարութիւն չի հասկնար, ինդիրը Հիւանդա-
նոցին, Առաջնորդարանին թէ Որբանոցին չըջախակին
մէջ ըլլայ:

Ս. Ստեփաննոսի բանկային կազմակերպութիւնը իր
գլուխ - գործոցը կրնայ սեպուիլ:

— Երկար ատեն չարաչահութեան այդ որջը ո՛րեէ
հաչիւ չէր տար, իր հատոյթին մէկ մասը միայն բերելով
ազգային անտուկին և ըսելով. «Իշտե՛ ա՛ս է»... Պ. Կ.

ՀԱՅՐԵՆԻ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՅԵՐ

Տ Ի Պ Ա Ր Ս Պ Ա Ն Դ Ա Ն Ո Տ Ե Ն Ե Ր

Ինչպէս անհատին, նոյնպէս ժողովուրդներու գոյութիւնը մահաբեր միջրոպներու դէմ պաշտպանելու համար անհրաժեշտ է լրացնել առ այդ նախատեսուած առողջապահական պայմանները:

Հանրային առողջապահութեան էական մաս կը կազմէ երկրի մը զանազան կէտերուն վրայ ճիշտ ըստ պանդանոցներ հիմնելու պահանջը, և ապահովաբար վաղը, Հայաստանի վերայինութեան գործին մէջ ուսումնասիրուելիք հարցերէն մին ալ այդ պիտի ըլլայ:

Իրենց զգուշիկ երեւոյթով ու գարշահոտ միջնորդ-տով մեզի ծանօթ սպանդանոցներէն բոլորովին տարբեր են նոյնանպատակ Եւրոպական հաստատութիւնները, մասնաւորապէս Գերմանիոյ, Տանըմարքայի, Աւստրիոյ, Անգլիոյ, ինչպէս նաև Ամերիկայի մէջ:

Ասոնք գիտական կատարելագործութեամբ օժտուած տիպար հիմնարկութիւններ են՝ որոնք կը ներկայանան առողջապահական, տարրալուծական, ճարտարարուեստական և առևտրական մասնայատուկ կայաններու ու բազմադիմի առաւելութիւններով:

Տիպար սպանդանոցներու հարցը պէտք է շահագրգռէ հայ հասարակութիւնը ընդհանրապէս: Առաջնայն համար շահեղրամատէրը մասնաւորապէս: Առաջնայն համար շահեկան է անշուշտ զիտնալ ինչ որ անմիջական կապակցութիւն ունի իր առօրեայ սնունդին հետ: Երկրորդը՝ այս հաստատութեանց մէջ պիտի գտնէ քիմիաբանական, միքրոպաբանական, անասնաբուժական և խնամաբանական ելն, ուսումնասիրութեանց յատուկ ընդար-տաբանական իսկ երրորդը՝ գլխաւորաբար ան որ իր տրամադրելի զրամագլուխը արդիւնաւորելու համար հանրային օգուտը կը վնասէ միանգամայն, սպանդանոցներու օգուտը կը վնասէ:

Պալապանեան Ս. Ստեփաննոսի բանկային վրայ հաստատեց ֆոնքրօյի սխառմ մը, որ անոր բոլոր ստորաբաժանումները կ'ընդգրկէ և մերայիկի մը իսկ զեղծումն անկարելի կը դարձնէ:

Առևտրական, արմտքի Պօրսաին կարեւորագոյն միջնորդներէն մին, Պ. Կ. Պալապանեան իր սեփական գործերէն աւելի աւելնով ու բարեկեղծութեամբ կը հետապնդէ իր ստանձնած տեղական ազգային մէկէ աւելի ծանրատար հոգեր:

ՄԵՌՆՈՂ ՎԱՐՈՇԵՐՈՒՆ

Քաղցրութիւն, բոյրեր սիտեցիք խաղաղ,
Պանդուխտ ոլորտիս մէջ տխրազալուկ,
Բայց շատ կարճ տեւեց ձեր կեանքը, աւա՛ղ,
Քիչ վերջը անա՛ պատեց ձեզ անձուկ:

Հիւանդ, գլխիկոր կը սպասէք մահուան,
Ու ձեր շափրակներն անա՛ հետզհետէ,
Թօշնելով անխօս տրամօրէն կ'իջնան,
Սգաւոր թախիժն ալ ձեզ կը պատէ...

Բայց ո՛րքան ճնշող է ձեր մահն անխօս,
Ոչ արցունք ունիք և ոչ հեկեկանք,
Ոչ ալ մէկը որ լար 'ւ ըսէր ափսոս,
Վերջին բոպէին ձեզ իբրև յարգանք:

Գուք ցոլքեր, ժպիտ, երազներ կուտաք,
Բայց այդ բոլորէն ալ շուտ կը մեռնիք,
Ակնթարթ մ'է՛ ձեր կեանքը վաղանցիկ
Բայց գուք ցոլք, ժպիտ, անուրջներ կուտաք...

(Լօզան)

Տօ՛ր. Գ. ԱՄԱՏԵԱՆ

նոցներու շինութեան ու շահագործումին մէջ ունի կատարելիք խիստ կարևոր դեր մը :

Սպանդանոցները որքան ալ պատկանին կառավարական ձեռնարկութեանց՝ իրեն հանրային օգտին վերաբերեալ հաստատութիւններ, բայց և այնպէս ընդ հրկողութեամբ այդ նոյն կառավարութեան և անոր սահմանած օրէնքներուն ու պայմաններուն ներքե մասնաւորներ ալ կրնան ձեռնամուխ ըլլալ անոնց հիմնարկութեան ու շահագործումին : Ասով թէ՛ պետական գործ մը դիւրացուցած, թէ՛ հանրային կարիք մը գոհացուցած և թէ անհատական դրամագլուխ մը նպաստաւորած կ'ըլլան :

Հետեւեալ տողերուն մէջ պիտի ջանամ ամփոփել այն պայմանները որոնցմով տիպար սպանդանոցները կը տարբերին մեր գիտցած ապահանկներէն :

Ա.— Մեր ամենօրեայ սննդաբուսական սահմանուող ընտանի կենդանիներէն կը պատահի որ շատեր ունենան կարգ մը հլւանդութիւններ, ինչպէս ձարակախտը (trichinose), փամփշտախտը (cysticerose), թենեան (taenia-solium), հիւծախտը ևն :

Անհրաժեշտ է ուրեմն միջոցներ ձեռք առնել արգիլելու սպառումը այս տեսակ հիւանդութեանց կենթակայ կենդանեաց միսերուն, ասոր համար ալ պէտք կայ գիտական շուրջ հսկակչոյի :

Բ.— Տիպար Սպանդանոցներու յատուկ է գլխաւորաբար պաղարաններու (frigorifiques) գոյութիւնը, որոնք կը ծառայեն պահելու մեծ քանակութեամբ միս, ամառ ժամանակ մասնաւոր, այս պաղարանները խիստ կարևոր ծառայութիւն մը կը մատուցանեն, ոչ միայն այնուզի միսերը երկար ժամանակ կարելի է սպասցնել առանց աւրուելու ու թարմ վիճակի մէջ, այլ նաև ասոնց գոյութիւնը՝ զուգահեռաբար անասուններու յատուկ վանառասեղիներու՝ (marchés aux bestiaux) որոնք նոյնպէս յատկանշանական մէկ կարևոր շինուածամասերը կը կազմեն ընդարձակ համեմատութեան մը վրայ շինուած տիպար սպանդանոցներուն, մեծապէս կը նպաստեն, արգիլելու համար ծախու միսերու գնոյն տարապայման բարձրացումը :

Արդարև միսերը միայով երբ աւրուին յառաջ եկած

վնասը կամ մասվաճառը պիտի կրէ, ստիպուած ըլլալով փճացնել զանոնք և կամ սպառողը, երբ սա առանց ուշադրութեան և կամ խարդախութեան մը զո՛հ գնած պիտի գտնուի այդ միսերէն : Ահա այս աննպաստ վիճակին առաջքը առնուած է միմայն պաղարաններու գործածութեամբ որոնք կը գտնուին ոչ հեռի սպանդարաններէն և կը ծառայեն երկար տևողութեան համար մեծ քանակութեամբ միս պատասպարել մաքրութեան ու առողջապահութեան առաւելագոյն պայմաններու մէջ :

Յայտնի է թէ ցրտութեան ազդեցութեան ներքե միսերը անաղարտ կը մնան, առ այս սառի գործածութիւնը միսերու պահպանման համար ամենուս ալ արդէն ծանօթ է, և սակայն, այս եղանակը ոչ միայն անբաւական՝ այլ նաև վնասակար նկատուած է ինչ ինչ պարագաներու մէջ : Արդարև երբ սառը կը հալի խոնաւութիւն կ'արտադրէ, ինչ որ միսերուն ապականութիւնը փութացնելու ընդթն ունի : Ասոր համար, փոխանակ ջուրը պաղեցնելով սառի զրաններ շինելու որոնք իրենց կարգին միսը պաղ պիտի պահեն, մտածուած է ուղղակի որոշեալ միջավայրի մը օդը պաղեցնել . ճիշդ այնպէս, որպէս calorifères կազմուածք մը պիտի ծառայէր միլենոյն միջավայրին մթնոլորտը տաքցնելու : Այս սկզբունքով կարելի եղած է ձեռք բերել ուղուած աստիճանով ցուրտ միջավայր մը որ միլենոյն ժամանակ կատարելապէս չոր ըլլայ և հետեւաբար զերծ՝ ամեն խոնաւութենէ : Այսպէս պաղարանները երկու մասերէ կը բաղկանան, ա՛յն՝ որու մէջ ցուրտ արտադրող մեքենաները հաստատած են, ու ա՛յն՝ որ ստորաբաժանումներու վերածուած իբր հանրային պահարան կը գործածուի միսերու պահպանմանը համար :

Գ.— Տիպար Սպանդանոցի մը մէջ յատկանշական նկատուած շինուածամասերէն մին ալ Սպանդարանէն է, (halle d'abattage) ճիշդ հակառակը նախնական դրութեամբ կառուցուած բազմաթիւ սպանդի խոցերուն (échaudoirs), որոնք շուրջ երեք մէթր լայնք և հինգ մէթր երկայնութիւն կ'ունենան, քով քովի, բայց իրարմէ անջատ կերպով զետեղուած միլենոյն անցքին վրայ նայող և որոնց մէջ կը կատարուին կենդանեաց խողխողումը, առանձնաբար մինչ սպանդարանները,

հաստատութեան կարևորութեան համեմատ, մէկ կամ առ
 առաւելն երկու ընդարձակ սրահներէ բաղկացած կ'ըլլան
 ու անոնց մէջ կենդանեաց սպանդը կը կատարուի գի-
 տական մեթոտներով, ու առանց կենդանիները չարչարան-
 քի ենթարկելու: Այս սրահներուն մէջ ամեն գործողու-
 թիւն հաւաքաբար կատարելուն կարելի եղած է առաջ-
 քը առնուլ մասվածառններուն կողմէ գործուած զանա-
 զան խարդախութեանց, մինչ սպանդախուցներուն մէջ,
 ընդհակառակը, նպաստաւորուած են այս կերպ զեղծում-
 ները: Ասիէ վատ սպանդասրահներուն մէջ, իբր հետե-
 ութիւն իրենց կազմութեան, կարելի է դիւրաւ ձեռք
 ձգել առատ լոյս, մաքրութիւն ու մեքենական շարժման
 փոխանցում (transmission mécanique), մինչ խցիկնե-
 րուն անձուկ համեմատութիւնները ոչ միայն արգելք ե-
 ղած են ապահովելու պէտք եղած կանոնաւորութիւնը,
 մաքրութեան և լոյսի առատութիւնը, այլ նաև անոնց մէջ
 յաճախ անկարելիութեան դատապարտուած են գիտական
 հակադէպի կիրարկումն իսկ, որու կարևորութիւնը բացա-
 տրած էի քիչ մը առաջ:

Սպանդասրահներու այս գաղափարը ծագումով կը
 պատկանի ֆրանսական յղացման, զոր գերմանացիք որ-
 դեգրելով կատարելագործած են զայն՝ նոյնիսկ անոր հեղի-
 նակներէն չճանչցուելու աստիճան, մինչ այս վերջինները
 անզգալաբար հեռանալով անկէ, ինկած են վերջվեր-
 ջոյ սպանդախցիկներու դժբաղդ կարգադրութեան վը-
 րայ, որու իբր էն նշանաւոր նմոյշը կը ներկայանայ La
 Viletteի նշանաւոր սպանդանոցը ի Բարիզ, և որու ընդհ.
 յատակագիծը՝ իր մանրամասնութիւններով հանդերձ կ'ծու-
 քննադատութեանց նշաւակ դարցած է նոյնիսկ ֆրան-
 սացի արդի արուեստագէտներուն կողմէն:

Ի մի բան, տիպար սպանդանոցներուն մէջ կարելի
 եղած է վերածել գրեթէ մեծ մասամբ ամեն գործողու-
 թիւն մեքենական աշխատութեան, մինչ հին դրութեամբ
 կառուցածներուն մէջ կենդանիները դեռ կը զենուէին
 նախապատմական դրութեամբ ու միսերու լուացքն ու
 պատրաստութիւնը կը կատարուէին նոյնքան նախնական
 միջոցներով, որով դիւրին է հետեցնել որ առաջին պա-
 րագային կարելի եղած է մաքրութեան և առողջապա-
 հութեան ինչպէս նաև խնայողութեան առաւելագոյն

պահանջները ի գործ դնել, մինչ երկրորդ պարագային ա-
 սոնց նուազագոյն չափն իսկ կարելի չէ եղած ձեռք ձգել:

Նոր դրութեամբ շինուած սպանդանոցի մը մէջ օ-
 դին, ջուրին և հողին ապականելուն առաջքը առնուած
 է, ինչպէս նաև անոնց շարքին ուրիշ շատ մը առաւել-
 լութիւններ ալ ապահոված են:

Գլխաւորաբար Գերմանիոյ մէջ է որ կառուցուած են
 ամենէն կատարելագործեալ սպանդանոցները, ուր օրէնքը
 կը պահանջէ որ հազար հոգի պարունակող ամեն գիւղ
 իրեն յատուկ հաստատութիւնը ունենայ:

Նոր դրութեամբ կառուցուած սպանդանոցներու վը-
 րայ այս համառօտ տեսութիւնս թերևս ընթերցողնե-
 ըն շատերուն հեգնակախն թուի, ի նկատի առնելով այն
 ամենայրուի պայմանները որոնց ներքև մենք ապրեցանք
 մինչև այսօր թուրքիոյ այս օրհնեալ միջավայրին մէջ
 ուր սկիզբէն ի վեր ամեն բան անտեսուած ու երեսի
 վրայ թողուած է, ուր մարդիկ իրենց նմանները խողխո-
 դած են նմանը չը տեսնուած վայրենութեամբ մը և ուր
 դեռ այսօր հազարաւորներ մեռնելու դատապարտուած
 են անօթութեան երեսէն...

Բայց եթէ պէտք է հաւատալ որ վաղը, մենք ալ
 ազատագրուած միւս ազգերու նման, պիտի ունենանք
 վերջապէս մեր ազատ հայրենիքը, ինչպէս նաև յառաջադէմ
 ու գիտակից վարչութիւն մը, որ կոչուած պիտի ըլլայ
 ամեն բան ի հիմանց նորոգել և ոչինչէն ինչ ստեղծել,
 ամեն բան ի հաւատալ որ չայն ալ իր կար-
 վերջապէս եթէ պէտք է հաւատալ որ չայն ալ իր կար-
 գին հրաժարելով ալաթուրքա աշխատութեան եղանա-
 կէն պիտի թօթափէ միանգամ ընդ միշտ իսարհի մաս-
 շահաքի կործանելիք ունակութիւնը, ընթանալու հա-
 մար գուգահեռաբար գիտութեանց, արուեստից ու
 ճարտարարուեստից զարգացման հետ... Ահա ճիշտ այդ
 երիցս ցանկալի ժամանակաշրջանի՛ն է որ ներկայ տո-
 դերս պիտի ստանան իրենց լրջութիւնն ու ակնկալուած
 կարևորութիւնը:

Ս. ՐԱՄ Թ. Ա. ՀՏԱ. ՃԾԱ. Ն

ՉՄԻՌՆԱԶԱՅ ԴԻՍԱՍՏՈՒԵՐՆԵՐ

ԱՐԱՄ ԲԱՆՏԱՃԵԱՆ

Կեդրոնականցի մը...

Եւ այս հանգամանքն իսկ պիտի բաւէր, որ մասնաւոր ու երայրական ուշադրութեան մը առարկայ ընէի, հոս, Պ. Արամ Թահտաճեանը:

Ինձեան Արբաղանէն ետքը՝ երկրորդ կեդրոնականցի մտաւորականն է որուն հանդիպելու հաճոյքն ունեցած եմ Իզմիրի մէջ: Եւ «Կեդրոնականցիութիւնը» տեսակ մը ֆրանս-մասսակական կապ է՝ որ իրարու կը մօտեցնէ ամենուրեք հայկական խոչալիզմի մեծ օճախներէն մէկուն մէջ մկրտուած սերունդի մը վայրավատին անդամները:

Արուեստագէտի մը՝ գեղագիր Խաչիկ Թահտաճեանի որդին ճշմարիտ արուեստագէտ մըն է ինքն ալ:

Պ. Արամ Թահտաճեան, վկայեալ ճարտարապետ, նախկին աշակերտ Փարիզի Դեղարուեստից Վարժարանին, 1900 ի տիեզերական ցուցահանդէսին իր մասնակցութեան և մասնաւորապէս հայ ճարտարապետական ուճին վրայ կատարած իր կրեւոր ուսումնասիրութեանց առթիւ, պատուոյ յիշատակութեան և մէտալի վարձատրութեան արժանացած է, ինչպէս նաև Ֆրանսական ճարտարապետական մեծագոյն օրկանին՝ Լ'Առշիթիքի թիւր հանգէսին մէջ Տրեբիտի

և Փրանց Ժուռտէնի պէս քննադատներու ներքողալից գնահատումներով արտասպուած են իր գործերը:

Իր թեֆնիք բարձր ձեռնհասութիւնը Պոլսոյ եւրոպական մամուլին կողմէ դրուատուած է ամենադժուարին շինութեանց առթիւ, ինչպէս Ղալաթիոյ Համտի Փաշախանի ընդերկրեայ յաւելումը, ճարտարապետական քառ սը ֆօռս մը: Պ. Արամ Թահտաճեան 1909էն մինչև 1912 ճարտարապետն եղած է օսմ. հանրային կրթութեան ու ծովային նախարարութեանց, իսկ 1912էն մինչև 1914 Deutsche-Rumanische Petroleum-Gesellschaftի ու Չմիւռնահայ Առաջնորդարանի:

Իր գիտութեան ու գոլբողութեան խնամքին կը պարտինք Ս. Ստեփաննոսի անթերի վերանորոգութիւնը, որուն մէջ երկու կեդրոնականցիները՝ Առաջնորդ Ինձեան և ճարտարապետ Թահտաճեան զերար կը չբացընէին՝ խորհրդաւոր զուգադիպութեամբ մը՝ առաջինն առհանդիպով Չմիւռնահայուն առ այդ անհրաժեշտ նիւթական զոհաբերութիւնը, իսկ երկրորդը բերելով իր տաղանդն ու բարեխիղճ աշխատութիւնը:

Պ. Ա. Թահտաճեան, բացի այն մասնակցութենէն զոր ունեցած է՝ Պօլիս և Իզմիր՝ ազգային շինութեանց մէջ, միշտ շահագրգռուած է հասարակական հրատապ հարցերով:

Զինադադարէն յետոյ, ատեն մը, Տարագրելոցի ու Ազգ. Հիւանդանոցի Հոգաբարձութեան անդամակցած, ինչպէս նաև «Հորիզոն» օրաթերթին հիմնարկութեան մէջ որոշ բաժին մը ունեցած է: Բայց ի վերջոյ այս ամենէն ալ հեռացած է համոզուելով որ արուած պայմաններուն մէջ իր ըմբռնած կերպով օգտակար պիտի չի կրնայ ըլլալ:

Նոյնպէս սրտագին մասնակցութիւն մը ունեցած է Իզմիրի Հայկական Միութեան, Հայ Արուեստաւորաց Միութեան հիմնարկութիւններուն մէջ, և կը շարունակէ մնալ երկուքին ալ վարիչ մարմիններուն անդամ, առաջնոյն իբրև խորհրդական, իսկ երկրորդին՝ իբրև ատենապետ:

Ե. Տ. ՍԻՐՈՒՆԻ

Է. Պ. ԻՐԱՅԱՆ ԵՎ Ե. Ս. ՍԻՐՈՒՆԻ

Տ Ե Ն Ի Մ Ի Կ Ի Ե Կ

Ահ, ջիրցա՛ք հսկե՛ր ինձ հետ ժամ մ'իսկ արթուն՝
 Զրագին պես դիւրաշէջ,
 Ու քնացա՛ք միե՛ն իմ հոգիս ասուածներուն
 Կաղերուք եջն հոգւոյս մէջ...
 Ու ջարթեցա՛ք ասուածներն երբ խուցս իջան
 Ու համբոյրով օձեցին
 Տեւոյն ճակատս ու աջէրս հրահոսան,
 Ու բացին սիրսս՝ բոցին...
 Տեսիլն հոգւոյս, ահ, ջարտե՛ց պահ մ'իսկ վրդով
 Զեր երագներն հողեղին,
 Հա՛րս, չի՛ ծնիր Ասուած երկչոս երագներով,

ՉՄԻՆՎԱԶՅԱՅ ԶԱՀՍԱԿԻՆԵՐ

ՓԱՆՈՒՍ ԿՈՍԱՆՆԻ (ԵՐԻՏԱՍՈՐԻ)
 ՄԵԹՈՏԻ ԵՂԱՆՈՒՄ ԶԵՂԻՆՈՒՄԸ
 Եղբայր՝ Տօթ. Գ. ԿՈՍԱՆՆԻ

Կամ ասդերուն նայեղեն...
 Հա՛րս իմ, իջի՛ր, մեղմիս վառած ճրագդ շեն,
 Աղբիւրն իջիր պարտեցիս,
 Ու երբ գաս վեր՝ գուցէ գտնես խորհուրդի մէջ՝
 Ասուածներու հետ հոգիս...
 Ու մայր իմ, դուն աչ խուցիս մէջ շոս ծիւխ խունկ...
 Տեսիլիս մէջ, ես, գիւն՛վ,
 Ասուածներուն ցողած երգին դեկտով ունկ՝
 Պիտի հսկե՛մ ժամերով...:

Ե. Տ. ՍԻՐՈՒՆԻ

ՉՄԻՒՌՆԱՀԱՅ ԹԵՄԵՐԸ

Զմիւռնիա Առաջնորդական վիճակներու շարքին մէջ մէկն է այն կարևորագոյն կեդրոններէն, որոնք ոչ միայն իրենց տեղական զիրքով ու հանգամանքներով այլ նաև շրջակայ թեմերով ու անոնց ժողովրդով կը կազմեն ազգային բազմապիսի գործունէութեան ընդարձակ միջավայր մը:

Զմիւռնիա ունեցած է նախապէս 15 ընդարձակ թեմեր, որոնց մէջ կը գտնուէր նաև Ա.քչէհիր, իր 3000 ի մօտ հայութեամբ, և որ սակայն իր ընական զիրքին բերումով կցուած է ի վերջոյ Գօնիսի Առաջնորդութեան:

Այժմ կան 14 առանձին թեմեր, իրենց մօտակայ փոքրիկ գիւղերով: Մասնաւոր վիճակագրութեամբ զանոնք ծանօթացնելէ առաջ յարմար կը դատենք ընդհանուր ակնարկ մը նետել նախ անոնց հաւաքական վիճակի մասին հետեւեալ համառօտ գիծերով. —

Աշխարհագրական. — Մեր թեմերը առհասարակ կը գտնուին երկաթուղիի երկու ծանօթ գիծերուն վրայ (Փասապա և Այսրև). և կամ անոնցմէ հազիւ քանի մը ժամուան հեռաւորութեամբ, այնպէս որ փոխադրութեան զիւրին միջոցները աւելի ևս արդիւնաւորած են զանոնք ամեն կերպով: Իրենց ընական առաւելութիւններն եղած են, թուզի, չամիչի, խոզկաղինի, ձիթապտուղի, ինչպէս նաև արմաթիքի տարեկան խոշոր արտադրութիւններն, որոնցմով առեւտրական հրապարակի վրայ մեծ դեր կատարած են. քիչ չեն սոյս կարգի վաճառակոնութեանց մէջ փայլուն զիրքեր գրաւող մերիներու թիւը:

Ազգային — Եկեղեցական. — Թեմերու հայութեան ընդհանուր թիւը եղած է 1902 ին՝ ըստ Առաջնորդարանի մարդահամարին 7500 - 8000 հոգի. 1913 - 1914 ին գրեթէ մօտեցած է 9000ի. պատերազմէն վերջ, թէև տակաւին մարդահամար չէ կազմուած, սակայն մեր

քաղած ստոյգ տեղեկութեանց համաձայն կրցած ենք ձեռք բերել թէ այս թիւը իջած է 6600-7000ի. պատճառ եղած է այս նուազումին՝ պատերազմի մէջ զինուորութեամբ տրուած կորուստներն ու քաղաքական ղէպքերու բերմամբ վերջին 5-6 ամիսներուն մէջ ղէպի Իզմիր եղած գաղթը:

Թեմերու հայութիւնը շուրջ 200 տարուան գաղթականութիւն մը կը ներկայացնէ: Ինչպէս ցոյց կուտան առհասարակ գտնուած հին արձանագրութիւնք և եկեղեցիներու հիմնարկութիւնք: Սկիզբէն ի վեր թեմերու մեր ժողովուրդը եղած է մեծ մասամբ արհեստաւոր, երկրագործ և քիչ թուով ալ վաճառական կամ այլ ճիւղերու հետևող: Ընդհանրապէս բարեկեցիկ վիճակ մը ունին. կեդրոնի օժանդակութեան կարօտ չի մնալէ զատ, ազգային կարևոր ձեռնարկներու կամ հանդանակութեանց մէջ իրենց մասնակցութիւնը ունեցած են քիչ թէ շատ: Միայն մի քանի թեմերու հայութիւնը վերջին քաղաքական կացութեանց բերմամբ զոհ գացած է չէթէական թալանին:

Ի ոլոր թեմօրէք ունին եկեղեցի ու դպրոց, որոնք կը մատակարարուին առանձին քահանաներով ու թաղական խորհուրդներով, ամենքն ալ համարատու Իզմիրի Գաւառ. Ազգ. վարչութեան:

Ունին նաև իրենց ձայնը ներկայացնող առանձին կամ միացեալ երեսփոխաններ, թուով տասը, Իզմիրի Գաւառ. ընդհանուր ժողովոյ մէջ:

Յրուան Առաջնորդները իրենց կարգին հովուական այցելութիւններով մօտէն իրազեկ կ'ըլլան անոնց վիճակներու մասին:

Գիշազդաբար մեր թեմերու մէջ ալ պակաս եղած չեն վէճերու յռօժի շրջաններ, քահանայի ու թաղականի վարժապետի ու վարժուհիի անվերջանալի խնդիրներ, որոնք պահ մը տեղւոյն ազգային անդորր կեանքը խանգարելէ վերջ ստիպուած են զազրիլ Առաջնորդարանի կողմէ զրկուած քննիչներու միջամտութեամբ:

Հոս քանի որ առիթը եկած է, ներուի մեզ փոքրիկ արտայայտութիւն մը ունենալ, այն ամեն տխուր անցուդարձերու մասին՝ որոնք զժբազդաբար վատ տպաւորութիւն մը թողած են մեր վրայ, ամեն անգամ որ

վերահասու եղած ենք անոնց բոլոր իրազարձութեանց մեր պաշտօնին բերմամբ :

Թեմերու մէջ մերթ ընդ մերթ ծագում առնող վէճեր ու երկպառակութիւններ, իրենց էութեան մէջ յաճախ շատ ոչինչ ու ճղճիմ խնդիրներէ յառաջ եկած են, անձնական համոզումնիս ղժբաղգարար այն եղած է որ գտնուող թեմական հոգեւոր հովիւները չեն կրցած (բացառութիւնները յարգելով անշուշտ) իրենց քահանայական կոչման ու պաշտօնին բարձրութեանը վրայ մնալ և նոյնիսկ ուղղակի պատճառ դարձած են ժողովրդին պառակտումին, նկատի ունենալով որ այս վերջինը արդէն միամիտ զգացումներու և տկար դատողութեանց բերմամբ շատ աւելի հակամէտ է անոնց սխալ քայլերուն գոհուելու. մեր լրատները հիմնուած են բնական է նախընթաց շատ մը ցաւալի իրողութեանց վրայ, որոնք երկար ատեն զբաղեցուցած են ազգային իշխանութիւնը :

Մենք կը կարծենք թէ պարտաճանաչ ու գիտակից քահանայ մը շատ դիւրաւ կրնայ իր թեմին ազգային կեանքը խաղաղ վիճակի մէջ պահել, և չարծարծել երբէք ուէ վէճ կամ խնդիր, եթէ ինք արդէն յաջողած է ունենալ յաջա ժողովրդեան իրմէ պահանջուած դիրքն ու հեղինակութիւնը, ինչպէս ունեցած ենք օրինակները : Իրաւ է թէ ապրուստի պարագաներ ալ տեղի տուած են յաճախ նմանօրինակ խնդիրներու, սակայն լրջօրէն դատելով ներքի չը պիտի ըլլար անշուշտ այդ տեսակ պարագաներով ժողովուրդը իրար խառնելու աստիճան յառաջ երթալ, ցորչափ պակաս չեն անոնց համար դարմանումի ողջամիտ միջոցներ՝ իբրև խաղաղութեան պաշտօնեայ : Այս պարագան ալ անցողարար կուզենք մեր հոգեւոր իշխանութեանց ուշադրութեանը յանձնել :

Կրթական. — Մեր թեմերու կրթական վիճակը մասամբ միայն կրնայ գոհացուցիչ պարագաներ ունենալ. գտնուած վարժարանները, մեծ ու փոքր, նախակրթարաններ են պարզապէս, և կրնանք ըսել թէ ազգային մանկուոյն դաստիարակութեան մէջ ունեցած են իրենց անմիջական օգտակարութիւնը : Անոնցմէ մի քանիները մանաւանդ ունեցած են իրենց կրթական փայլուն շրջանները մօտիկ անցեալի մէջ : Առանձին վիճակագրական բաժնին թողլով իւրաքանչիւր թեմի կրթական

աւելի որոշ ծանօթութիւններն, հոս պիտի յիշենք անմիջապէս թէ՛ կրթական միօրինակ ծրագրի և թեմական ընդհանուր քննիչի պակասներն ալ զգալի կերպով ազդած են թեմերու վարժարանաց կանոնաւոր ու բարւոք վիճակի մը մէջ չի յարատեւելուն, այնպէս որ՝ շատ մը թեմեր շարունակ ուսուցիչ կամ ուսուցչուհի փոխելու կամ գտնելու պատճառներով տուժած են յաճախ իրենց դպրոցներէն, շատ քիչ թեմեր յաջողած են ունենալ կարող դաստիարակներ և զանոնք երկար ատեն պահել. ասոր ալ պատճառը գլխաւորաբար դպրոցներու համեստ պիւտճէներն են, որոնք չեն կրցած բնականաբար գոհացնել այն քանի մը կարող կրթական աշխատաւորները՝ որոնք եկած գացած են վիճակին մէջ :

Ինչ որ ալ ըլլայ սակայն՝ կը կարծենք թէ այլևս ժամանակը անցած է այս մասին նոր միջոցներու վրայ խորհելու, միակ և հիմնական դարմանը կը յուսանք թէ դէպ ի նորաչէն Հայրենիք մեր ընդհանուր գաղթը պիտի ըլլայ, մանաւանդ մեր թեմականներուն համար, որոնց մեծագոյն մասը կ'իմանանք թէ արդէն օրամաղիր են առաջին առթիւ իսկ հրաժեշտ տալ իրենց առժամանակեայ այդ ուստաններուն, և երթալ, հաստատուել նւաւիական հողին վրայ, ուր պիտի կրնան գտնել իրենց զաւակներու կրթութեան ու դաստիարակութեան լաւագոյն պայմաններն ու հիմնական միջոցները :

Այժմ կ'անցնինք մեր թեմերու առանձին վիճակագրական ծանօթութեանց :

1.— Մեկեմեկ՝ մէկ ու կէս ժամու հեռաւորութեամբ փոքր թեմերէն մին է. այժմ հազիւ 40 երկսեռ հայու թիւն կայ, գրեթէ բոլորն ալ արհեստաւոր. Ունի Ս. Սարգիս եկեղեցի, վերաչինեալ 1835ին, ամեն տարի ուխտագնացութիւն կ'ըլլայ Իգմիրէն՝ Ծնունդի և Չատկի տօներէն վերջ : Ունի Սրամեան վարժարան հիմնեալ 1875ին. հազիւ 15 երկսեռ մանուկներ ուսանող :

2.— Մաղնիսա, նախապէս առաջնակարգ թեմն էր Իգմիրի, այժմ երկրորդ թեմը կը նկատուի : Բաժնուած է երկու թաղի՝ Մալթա և Վերի թաղ : Մալթա ունի այժմ 1500 երկսեռ հայութիւն, իսկ Վերի թաղ 100 հոգի. կարևոր մէկ մասը Իգմիր հաստատուած է, մանա-

ւանդ բարեկեցիկ եղողները: Մաշքա-ուների Ս. Սիօն եկեղեցի՝ վերաշինեալ 1831ին, Ս. Խաչի տօնին ուխտագրանացութիւն տեղի կունենայ:

Ունի Ս. Լուսաւորչեան՝ մանչերու վարժարան, հիմնեալ 1881ին, և աղջկանց Գայիանեան վարժարան՝ 1876ին, նոյնպէս Մանկապարտէզ մը՝ 1885ին հիմնեալ: Երկսեռ ուսանողներ ունի 200ի մօտ, 6-7 ուսուցիչ, ուսուցչուհի: Վերի թաղը ունի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցի, 1875ին վերաշինեալ. Լուսաւորչեան-Սանդուխտեան երկսեռ վարժարան մը 1888ին հիմնեալ, և 30-40 երկսեռ ուսանող:

Մաղնիսայի հայութիւնը մեծ մասամբ ուստայնանկ է, կան նաև ուրիշ արհեստաւորներ ալ: Տնտեսական և ազգային իրենց դիրքով ուշագրաւ են՝ Պ. Պ. Յարութիւն Քէօլեան, Յ. Յովհաննէսեան, Յ. Կղերունի, Մ. Դերձակեան, Ս. Պալեան, Ունձեանները, և Մ. Սարըեան՝ որ Իզմիր հաստատուած է կանուխէն և որու Մաղնիսայի կտաւի ընդարձակ գործարանը պատերազմի միջոցին գրաւուած էր թուրքերու կողմէ, այս միջոցիս իրենց օձիկը արդարութեան ձեռք տուած: Եկեղեցին ունի բաւական կալուածներ՝ հինէն նուիրուած: Դրպրոցները ունեցած են փայլուն չրջաններ՝ մինչև պատերազմի սկիզբը, անկից յետոյ խանգարուած. այժմ ևս կանոնաւորաբար կը շարունակուին: Մաղնիսա ունեցած է ժամանակին 500 տունէ աւելի հայութիւն և 5-6 քահանայ. այժմ միայն 2. քահանայ մնացած են: Ազգասիրական հասիքաւ ունեցած է մանաւանդ բռնապետութեան օրերուն՝ յեղափոխութեան նուիրուած շատ մը երիտասարդներովը՝ մանաւանդ նահատակ Ռ. Զարգարեանի տեսչութեան միջոցին: Այժմ ունի Տիկնանց Միութիւններ՝ Ազգատախնամի և Կարմիր Խաչի:

3.— Գասապա, 3 ժամ հեռու. երկսեռ հայութիւն 300 հոգի, մեծ մասամբ արհեստաւոր և մի քանի վաճառական, ինչպէս Պ. Յակոբ ձէվահիրձեան, իբրև ազգ. գործոց մէջ ալ մեծ դեր ունեցած:

Ունի Ս. Ածածին. եկեղեցի, 1840ին հիմնեալ, և ձէվահիրձեան երկսեռ վարժարան 1893 ին հիմնեալ, 40 երկսեռ ուսանող և մէկ վարժուհի: Ունի Երիտասարդաց «Յառաջդիմասէր Միութիւն և Ակումբ մը:

Մերձակայ գիւղերն են՝ Սալէշի — 20 տուն Հայութեամբ և Ահմէտի 8 - 10 տուն Հայութեամբ:

4.— Աֆիխար 6 ժամ հեռաւորութեամբ: Ունի 400 ի մօտ երկսեռ հայութիւն արհեստաւոր երկրագործ և վաճառական: Ունի Ս. Ածածին. եկեղեցին 1834 ին հիմնեալ. Լուսաւորչեան վարժարան մանչերու՝ 1856 ին հիմնեալ և Աւետիքեան աղջկանց վարժարան 1891 ին հիմնեալ երկսեռ ուսանող 75 — 80, և 2 ուսուցիչ: Գլխաւոր բերքը՝ չամիչ, ծխախոտ և արմտիք: Այժմ գրեթէ բոլոր հայութիւնը գաղթած է Իզմիր և Մաղնիսա, Չէթէներու վտանգէն խոյս տալու համար: Աքհիսարի հայերէն կրնան յիշուիլ իրենց տնտեսական դիրքով՝ Պ. Պ. Կ. Կոստանեան և Կիւրճեան:

5.— Գրգաղաճ, 8 ժամ հեռու, 500 երկսեռ հայութիւն, որոց մէջ կան արհեստաւոր, երկրագործ և մի քանի վաճառական: Ունի Ս. Աստուածածին եկեղեցի 1865 ին հիմնեալ. երկսեռ վարժարան մը — Նարեկեան — 100 աշակերտով, և երկու ուսուցչով: Ունեցած է փայլուն չրջաններ՝ 200 աշակերտներով և 6 ուսուցիչներով: Այժմ չէթէական վտանգով կորսնցուցած է ազգային գործունէութեան ամեն միջոց և կարելիութիւն: Գրգաղաճի վաճառականութեան մէջ կրնան յիշուիլ հայերէն՝ Պ. Պ. Գարրիէլ Գազազեան, Հայկ Թաղիկեան, Մ. Սահակեան և ըն.:

6.— Գրնըզ. — Տիփլիէ 5 ժամ ներս, կամ թրէնով 8 և կառքով 4 ժամ հեռու: Ունի Ս. Աստուածածին եկեղեցի, 1847 ին վերաշինեալ, և վարդանեան երկսեռ վարժարան մը 70 երկսեռ աշակերտով և 2 ուսուցիչ, ուսուցչուհիով: Երկսեռ հայութիւն՝ 350 ի մօտ, մեծ մասամբ արհեստաւոր և երկրագործ: Իբրև վաճառական պէտք է յիշել Կիւզէլեան եղբայրները: Այժմ Հելլէն գրաւման տակ կը գտնուի Գրնըզ:

7.— Պերկարեա, հեռաւորութիւն 8 ժամ երկաթուղի և 6 ժամ ալ կառք: Ունի Ս. Աստուածածին եկեղեցի 1818 ին հիմնեալ. երկսեռ հայութիւն՝ 500 ի մօտ, մեծ մասամբ արհեստաւոր: Ունի Ներսէսեան երկսեռ վարժարան՝ հիմնեալ 1875 ին, 90 ի մօտ երկսեռ ուսանող, մէկ ուսուցիչ և մէկ վարժուհի:

8.— Էօսկմիշ, հեռաւորութիւն ժամ: Առաջնա-

կարգ թեմն է Իզմիրի: Ունի երկսեռ հայութիւն մը 1500 ի մօտ և գրեթէ մեծ մասամբ բարեկեցիկ. զբաղում՝ արհեստ և վաճառականութիւն: Ունի Ս. Հովիտի մէջ եկեղեցի վերաշինեալ 1805 ին. Ս. Լուսաւորչեան մանչերու վարժարան՝ հիմնեալ 1837 ին, իսկ Վարդուհեան աղջկանց վարժարան 1881 ին: Երկսեռ ուսողութիւն 200: Բարձրագոյն նախակրթարան եղած են Էօտէմիշի ազգ. վարժարանները և գրեթէ միշտ փայլուն վիճակ մը ունեցած: Երիտասարդութիւնը շատ եռանդուն է և միշտ ազգ. գործունէութեան օգտակար ազդակ մը եղած: Ունի երիտասարդաց Միութիւն, ընթերցատուն, Պոյ—Սքառութի կազմակերպութիւն, և երկսեռ Կարմիր-Սաչի Միութիւն: Էօտէմիշցի ազգ. մեծ հանգանակութեանց մէջ մասնակցած է ամեն անգամ ինքնարեւրար և ցոյց տուած է արդարեւ իր ազգասիրութեան դրական արդիւնքը, ինչ որ մեծապէս գովելի է: Առևտրական զիրքով և Ազգ. գործունէութեամբ աչքառու տեղ մը կը զբաւեն: Գաւիթեան եղբարք:

9. — Պաչքընքըր, հեռաւորութիւն ժամ, 200 ի մօտ երկսեռ հայութիւն, արհեստաւոր և վաճառական՝ ընդհանրապէս: Ունի Ս. Ածածին, եկեղեցի, վերաշինեալ 1858 ին, և երկսեռ վարժարան մը, 40 աշակերտներով և մէկ վարժապետով:

Ունի Կարմիր Սաչի Միութիւն մը:

10. — Գուչասա 3 ժամ թռեւով և երկու ժամ կառքով. միակ ծովեզերեայ թեմն է: Հազիւ 40 հոգի ունեցած է հայութիւն, որոց ամենքն ալ վաճառական և բարեկեցիկ են: Ունեցած է Ս. Ածածին, եկեղեցի՝ 1768 ին հիմնեալ, և Ազգանաղեան վարժարան 1845 ին հիմնեալ, հազիւ 10 աշակերտով: Եկեղեցին հարուստ է ազգ. կառուածներով: Ղժբաղդարար պատերազմի միջոցին ուժրակոծուած քանդուած են ամբողջութեամբ Հայոց թաղերը. իսկ եկեղեցին թուրքերու կողմէ կողպուուած և այրուած: Այժմ ամբողջ հայութիւնը Իզմիր կը գտնուի: Գուչասայի ազգային կեանքին մէջ մեծ օգտակարութիւն ցոյց տուած է Պ. Ա. Պինաթեան:

11. — Սկօֆե 5 ժամ հեռու. 50 ի չափ հայութեամբ, որոց մէջ կան 2 փոստափան, մի քանի վաճառական ինչպէս Պ. Պ. Լաթիֆեան, Մարեան և Ճամհեան: Մնաց-

եախերը գործաւորներ են: Աէօքէցիք մեծ մասամբ բարեկեցիկ են: Ունի Ս. Ածածին, եկեղեցի՝ 1792 ին հիմնեալ և Մեսրոպեան երկսեռ վարժարան, հազիւ 10—15 աշակերտով պատերազմի սկիզբէն գոց մնացած է: Այժմ հայութիւնը հազիւ մի քանի տունուոր մնացած է, միւսները գաղթած են Իզմիր: Աէօքէի բնական արտադրութիւններն են արմախք և մատուտակ (բիան):

12. — Այքըն, 6 ժամ հեռու. 200 ի մօտ հայութեամբ որոց մեծ մասը արհեստաւոր և մի քանին ալ վաճառական. ընդհանրապէս բարեկեցիկ եղած են. ունեցած է Ս. Ածածին եկեղեցի հիմնեալ 1834 ին և Ս. Գրիգորեան վարժարան՝ 1876 ին հիմնեալ, 30 երկսեռ աշակերտներով: Այժմ բոլոր հայութիւնը Իզմիր գաղթած է. եկեղեցին և թաղերը բոլորովին քանդուած և այրուած են չէթէներու կողմէ: Հազիւ 5 տուն հայ մնացած է: Այտընի թուղը, ձիթապտուղը և բամպակը յիշատակութեան արժանի են: Այտընի ազգ. գործոց մէջ ալ յիշատակելի է փաստարան Պ. Յովհաննէս Մարեանը:

13. — Նազիլի 8 ժամ հեռու, 350 ի մօտ հայութիւն, մեծ մասամբ արհեստաւոր իբրև վաճառական կրնան յիշուիլ Զաքէեանները: Ունի Ս. Ածածին, եկեղեցի 1843 ին հիմնեալ, և Հայկազեան վարժարան 1856 ին հիմնեալ երկսեռ 130 աշակերտով 2 վարժուհիով: Գժբաղդարար չէթէական վտանգին տակ գտնուելով՝ յարաբերութենէ խզուած է Իզմիրի հետ և տեղեակ չենք տեղւոյն հայութեան մասին: Նազիլի խիստ պտղաբեր է իր հողովը. թուղի, ձիթապտուղի և բամպակի բերքը առատ եղած է և միանգամայն ընտիր:

14. — Տեհիզի.— հեռաւորութիւն 10 ժամ երկաթուղով, վերջին թեմն է Այտընի գծին վրայ. ունի 600 երկսեռ հայութիւն. զյխաւորարար առևտուրով զբաղող, և միանգամայն արհեստներով: Ունի Ս. Ածածին, եկեղեցի հիմնեալ 1885 ին, ուր կը յաճախեն 100է աւելի ուսանող, և մանկապարտէզ մը 70 երկսեռ մանուկներով: Ունի 4 ուսուցիչ և վարժուհի: Ունի նաև ընթերցատուն ունի նաև ընթերցատուն մը, Այժմ սակայն չէթէներու գոյութեան պատճառաւ խզուած է ամեն յարաբերութիւն Տէնիզլիի և չըջակայից հետ: Իզմիր հաստատուած են բաւական թուով Տէնիզլիցի հայ վաճա-

ուսանանք (Մանիֆատներ) ուրք են՝ Պ. Պ. Գուշակ-
ճեան, Ղազէրեան եղբարք, Փէշթիմալճեան և Գէորգեան:
Տէնիզլի նշանաւոր է այլերի գործարաններով և արմը-
տիքի արտադրութեամբ:

* * *

Վերջապահ. — Կը յուսանք թէ վերելի մեր ընդհա-
նուր ու մասնակի ծանօթութիւններով յաջողեցանք ամ-
փոփ գաղափար մը տալ Չմիւռնիոյ թեմերու մասին:
Որքան կը յիշենք, մօտ ժամանակի մէջ ունէ վիճակա-
գրական կամ ազգագրական ուսումնասիրութիւն տեղի
չէր ունեցած արդէն, այնպէս որ Պ. Պարթեանի Տա-
րեցոյցը լաւագոյն առիթ մը ընծայեց այս մասին հա-
մառօտ յիշատակութիւն մը կատարելու, մեզ թողլով
թեմական բաժնի ուսումնասիրութիւնը: Փափաքելի էր
անշուշտ աւելի լայն սահմանով մը կատարել մեր աշ-
խատութիւնը, իւրաքանչիւր թեմի ունեցած ազգային
կեանքի անցեալ ու ներկայ պատմական կարևոր պա-
լագանները ըստ կարգին յիշատակելով, այլ սակայն ներ-
կայ քաղաքական պայմանները և մասամբ ալ ժամա-
նակի նուազութիւնը դժբաղդաբար թող չը տուին ըն-
դարձակ ուսումնասիրութիւն մը մէջ բերելու: Մեր տը-
ւած բոլոր տեղեկութիւնները ու յիշատակութիւնները
կատարուած են արձանագը-
րութեանց և իրազեկ աղ-
բիւրներու վրայ հիմնուած,
ինչպէս նաև տարիներէ ի
վեր ազգային կեանքի մէջ
թեմերու և թեմականներու
մասին մեր կազմած անձնա-
կան համոզմանց համաձայն:
Թերևս կրկին առիթը
ներկայանայ օր մը աւելի
ընդարձակ պատմականը ը-
նելու Չմիւռնիոյ թեմերու
հայութեան, և այն ատեն
լրացնելու ինչ որ գուրս մը-
նայած է մեր ներկայ համա-
ռօտ ուսումնասիրութիւնէն:

ՆԵՐՍԷՍ ԲԵՐԵՍԵԱՆ

ԶՄԻՌՆԱՅՅ ԴԻՄԱՍՏՈՒԵՐՆԵՐ I

ՀԱՅԿ ԲԵՐԵՍԵԱՆ

Ուրի՛չ անձնուէր մը՝ զմիւռնահայ բարեգործական
մարզին մէջ ժողովուրդի զաւելի ու խոնարհներուն հաս-
նողի, անլրէպ հոգատարի իր սրտոտ կեցուածքով ու-
շազրաւ:

Բսանը - եօթ տարի ա-
ռաջ, չուկան պզտիկ կըր-
պակով մը սկսած, եագ-
ւնաի առևտուրին մէջ հը-
նարաւոր յաջողութեան
հասնելէն ետք՝ ընդարձա-
կած է իր գործառնու-
թիւնները և տասն-երեք
տարիէ ի վեր մանիֆա-
թուրաի կարևոր վաճա-
ռատուն մը կը վարէ:

Այդ վաճառատունը,
— տարօրինակ չի՛ թուի
ըսել, երկրորդ Առաջնորդարան մըն էր գրեթէ վերջերս:
Հոն կը դիմէին ազգային բարեգործական ղոններէն ձեռ-
նուռայն ետ զարձողները, կամ ստիպողական կարիքէ մը
մտրակուած հայրենակիցներ, վստահ գտնելու կարեկից
սիրտ մը:

Զինադադարէն ստղին՝ Բէրէսթէճեան վաճառատու-
նը ազգային դարմանատար խորհրդակցութիւններու,
անպաշտօն ժողովներու կայան մը եղաւ: Պօղոս Նու-
պարի Հանգանակութեան, Տարագրելոյն, Որբախնա-
մին գործերը, հոն, յաճախորդներէն ու սեփական ղոր-
ծառնութիւններէն աւելի տեղ ու ժամանակ գրաւեցին
յաճախ:

Գաւառականին մէջ Իզմիրի երեսփոխան, Պ. Հայկ
Բէրէսթէճեան, քիչ խօսող, բայց շատ գործող ու միշտ
զոհաբերող, համեստ, այլ պատուական ազգայիններու
չարքին կը պատկանի:

Ազգ. Հիւանդանոցը մանաւա՛նդ խոշոր երախտիք
կը պարտի իրեն:

ԳՐԻԳՈՐ ԳՐԳԻՔԵՍԵԼԻ

Ժողովրդական տիպար մը: — Ազգայինձի, տեղական - ազգային հարցերով միշտ զբաղած է, առանց անոնց մէջ իր ամբողջ շահագրգռութիւնը սահմանափակելու:

Գրչեր, շուկայէն, իրեն չափ ուշադրութեամբ հետեւած են մեր քաղաքական իրադարձութիւններուն:

Գորտէլիօյի չողենաւնւրուն վրայ միշտ մէկ քանի խօսակիցներով շրջապատուելու գաղտնիքն ունեցած է, ինչպէս նաև իր խօսքը հաճոյքով մտիկ ընել տալու:

Եթէ Հայեր չըլլան այդ խօսակիցները, Թուրքեր կ'ըլլան, և Գրգքէսէլին զիտէ հիանալիօրէն ըսել անոնց ինչ որ ուրիշներ չի

պիտի կրնային սպրդեցնել առանց անպատեհութեան:

Կատարեալ pince - sans - rire մը:

Պատերազմի տարիներուն ալ կրցաւ խօսք հասկցնել անոնցմէ ամենէն դաժաններուն, և մեծապէս օգտակար եղաւ իր հայրենակիցներէն շատերուն՝ միջամտելով անոնց ինպատ օրուան Զատէներէն մէկուն կամ միւսին մօտ:

Վերջին աշնանամուտին՝ Եւրոպա գնաց Վիչիի cure մը առաջադրելով: Բայց Վիչիէն կազդուրուած՝ Մանչեսթր անցաւ՝ ուր կը մնայ, և գուցէ պիտի մնայ այսուհետև:

Ձեռներէց առևտրական, ինքնօգնութեամբ տիրացած է բաւական ուշադրաւ զիրքի մը: Պաքրճեան վաճառատան մէջ պաշտօնեայ, օրին մէկը միտքը զբաղ է իր հաշուոյն վաճառականութիւն ընել, և ամիս մը յետոյ ապացուցած է հրապարակին վրայ թէ ցնորքի մը ետեւ չի վազեր:

ՊՈՒՃԱՅԻ ՄԵՆԱԿԵԱՅԸ

Իզմիրի մէջ ծանօթ էր Պուճայի Մենակեացը՝ որուն մասին կ'ուզեմ գրել հոս, իբր ժամանակակից հետաքրքրական տիպար բանդագուշանք: Նախապէս ըսեմ որ այս երանելի մարդը ինքնահնար տիեզերական լեզու մը ունէր, որով գրած էր նաև այբբենարան մը, քերականութիւն մը, բառարան մը: Աւելորդ է ըսել թէ հեղինակն ալ, քերականն ալ, քերականութիւնն ալ, բառարանն ալ մոռցուած են այսօր, յիշեալ Պուճայի Մենակեացին մահէն անմիջապէս ետքը: Վօլաբիւքը, Խարէրանթօն, այսօր, միլիօնաւոր հատորներով կը տարածուին և դարձեալ անկ կացութեան մատնուած են: Սակայն ամեն շրջան իր այլանդակ բերքը կուտայ: Այսպէս եղած է դարերէ հետէ: Պուճայի Մենակեացէն վերջը, մինք ունեցանք Անտրօնիք Եանէսքուն, Հայ Հայրենիքի անմարելի կարօտովը հոռեփուած այլանդակ, տարօրինակ եզական լեզուամօլներու խմբակէն: Ապագան պիտի դատէ այդ հսկայ խեւերը:

Պուճայի Մենակեացը իւրակերտ լեզուին լեզուամուլթեանը պատճառաւ 50 երկար ամերէ հետէ առանձնացեր է Իզմիրի Պուճա արուարձանին մէկ բլրակին վրան, մօտերը ա՛յն ծառերուն՝ ուր երբեմն կը գրէր աւելի հսկայ խեւ մը՝ Լորտ Պայրն, զոր իր խի մայրը կը կոչէր ԿաղՍասանայ:

Պուճայի Մենակեացը կը բնակէր զիցարանական ճաշակով, մեհեանի նմանօր բնակարանի մը մէջ որուն ներքեւը շրամբար էր...: Ամառ առան, առաւօտները կը նստէր մեհեանին գուռին առջևի պատմական քարին վրայ, Միւնակեաց Միմօնին կամ Թէօնասին նման, խոկալով իր լեզուական յեղափոխութեան վրայով: Կէսօրուան տաքէն պատասպարուելու համար, միշտ կը քնանար կամ կը մտածէր գերեզմանոցին մէջ, Ուրու վիլուայի տեսարան մը երևակայելով, կամ Հոսրրայի առանձնական խաղաղութիւնը երազելով: Իր լեզուամուլթական ձգտումներէն աւելի, բնութեան աննման սիրա-

հարութիւնը կը դրուատեմ բոլոր ուժով: Տրակոնի հո-
 յատեսիլ բարձրաւանդակներուն հանդէպ, Բակօսի պատ-
 մական կիսաստուերին տակ, Հերմեան ծովածոցին ծի-
 ծաղուն ժպիտներուն առջև, ո՛հ, ձգեցէք որ մտածէ՛
 Պուճայի Մենակեացը: Հոչակաւոր ծերունազարդ Մօն-
 թէ - Գրիսթօ կոմսն ալ ասանկ կը բարձրանար երբեմն
 իր մերկ ժայռերուն վրան և կ'օրհնէր մայրը հասարակաց
 պարգևողին: Պուճայի Մենակեացը միս չի կերաւ մինչև
 վերջը, իր սպասաւորին ալ միս չի կերցուց: Կենդանի-
 ներու հանդէպ չափազանց գթօտ էր: Ահա՛ մարդը, ա-
 հա՛ իմաստասէրը, ահա՛ եզրայր մը: Իր շինած լեզուին
 օգտակարութիւնը բացատրող պզտիկ պրակներ հրատա-
 րակեց ամենէն գործնական լեզուներով: Բնականաբար
 ասոնք եղան ձայնեւ բարբառոյ յանապատի: Իր շինած
 լեզուին խօսակցական մասը հիանալի էր, կ'ըսեն, մա-
 նաւանդ բառերու դաշնաւորութիւնը՝ որ կը յիշեցունէ
 եղբի իտալերէնի անմահ քաղցրութիւնը: Ո՛վ որ իր լե-
 զուն սորվիլ կը փափաքէր, դրամ կը ստանար: Ահա՛
 բարերար մըն ալ: Ներկայ Իզմիրցի հայութիւնը մոռցած
 է զինքը: Բնական էր այս: Սակայն պիտի գայ ժամա-
 նակ մը, երբ բովանդակ մարդերը մէկ հօտ պիտի ըլ-
 լան, հովիւ Յիսուսի մականին տակ միայնակ, թերևս
 այն ատեն իր փառքը պիտի ստանայ Պուճայի Մենակ-
 եացը, գաղափարի այդ հսկայ խեւ ախոյեանը: Մոռ-
 ցայ ըսելու թէ Պուճայի Մենակեացը Հայ էր, Պետրոս
 կը կոչուէր, Թնկրեան Կարապետի զաւակն էր:

Մենք միայն իբր եզրայր պիտի յարգենք ասոր յի-
 շատակը, որովհետև կը հաւատար Սուրբ Աւետարանի
 համամարդկային ազամանդէ սկզբունքներուն:

Հանգի՛ստ անոր ճամբորդող հոգիին, մինչև որ Ա-
 լանդողին ձեռքէն ելածին նման մաքուր հանդիսանայ,
 իր ծնած օրուան նման սպրկիկ, աստուածային, նուէ-
 րական:

ՀԱՄՊՊԵՐ ԶՈՒԱՆՇԻՐ

Ի ԶՄԻՐԻ ՀԱՅ ԲԺԻՇԿՆԵՐԸ

Հայերը ո՛ր շրջանին մէջ և ո՛ւր որ գտնուած են,
 ունեցած են իրենց անուանի բժիշկները, որոնց կեն-
 սագրութեան խիստ շահեկան վերլուծմամբ զբաղած է
 Վիէննայի «Հանդէս Ամսօրեայ» ին մէջ Տօքթ. Վ. Թոր-
 գոմեան: Իզմիր ալ իբրև հայկական կեդրոն, ունեցած
 է իր ականաւոր բժիշկները ամէն ժամանակ:

Քաղաքիս հանգուցեալ բժիշկներուն մէջ պէտք է
 մտնաւորապէս յիշատակել Տօքթ. Թ. Վարդանեանը,
 որ նշանաւոր եղած է որչափ իր արհեստին մէջ ունեցած
 հմտութեամբ, այնքան իր անշահախնդիր բնաւորու-
 թեամբ և մեծ ժողովրդականութիւն շահած է իր ժա-
 մանակին:

Արդի բժիշկներուն մէջ ամենէն առաջ պէտք է յի-
 շել Տօքթ. Պ. Կոստանդ, իզմիրի Հայ բժշկական դա-
 սուն նահապետը, վկայեալ Փարիզէն, իր մեծ ձեռնհա-
 սութեամբ ու մարդասիրական գաղափարներով միջազ-
 գային համբաւ մը շահած է, ազգային շրջանակին մէջ
 ալ իր փափուկ զգացումներով ժողովրդին սիրելի եղած
 է: Գոհութեամբ կը յիշուին իր կարևոր նուէրները Հ.
 Բ. Ը. Միութեան և գրական արժէքաւոր պարգևները
 ազգային վարժարանաց:

Տօքթ. Ա. Ճեյկպեան, վկայեալ էտիմպուրկէն, ինքն
 ալ միջազգային համբաւ մը շահած է իբրև քաջ վիրա-
 բոյժ: Թէ Տօքթ. Կոստանդ և թէ Տօքթ. Ճէյկպեան
 երկար ատեն իրենց ծառայութեամբ օգտակար եղած
 են իզմիրի Ազգային Հիւանդանոցին:

Տօքթ. Տիգրան Սպարթալը, վկայեալ Փարիզէն, նշա-
 նաւոր վիրաբոյժ:

Տօքթ. Սիմօն Սպարթալը, վկայեալ Փարիզէն, մաս-
 նազէտ կոկորդի, ականջի և լին. հիւանդութեանց:

Տօքթ. Տ. Էնփիլիանեան, վկայեալ Պոլսէն, յետոյ Փա-
 րիզէն՝ իբրև ականաբոյժ, երկար ատեն ախիսատած է գա-
 լառներու հայութեան մօտ. ինչպէս նաև եգիպտոս: Եր-
 կար ատենէ ի վեր Իզմիրի Ազգ. Հիւանդանոցին ակնա-

բուժարանին մէջ կ'աշխատի իբրև բժշկապետ: Առաջ-
նորդարանի ժողովներուն ալ իր օգտաշատ անդամակ-
ցութիւնն ու գործակցութիւնը զլացած չէ:

Տօք. Ռննէան, վկայեալ Պոլսէն, զինւորական բը-
ժիշկ հազարապետի աստիճանով, այժմ հանգստական:

Տօք. Իւթիւնեան, նոյնպէս վկայեալ Պոլսէն, զին-
ւորական բժիշկ զեր - գնդապետի աստիճանով, այժմ
հանգստական:

Տօք. Տ. Թօփաշեան, վկայեալ Փարիզէն, բժիշկ ծո-
վածոցի շոգենաւային ընկերութեան, այցելու բժիշկ
Ազգ. Հիւանդանոցին, երբևի՜ անդամ Ուսումն. Խոր-
հրդոյ և այժմ Թաղ. Խորհրդոյ Գօրտէլիօյի:

Տօք. Յ. Փաշայեան, վկայեալ Պէյրուսի Ձրան-
սական բժշկ. վարժարանէն, այժմ հաստատուած Գօր-
տէլիօ, ուր ընդհ. բժշկութեամբ և վիրաբուժութեամբ
կը զբաղի:

Տօք. Ս. Գալստիան, վկայեալ Պոլսէն, երկար
ատեն աշխատած զաւանդներու մէջ, օգտակար եղած
Կեսարիոյ որբախնամ գործին:

Տօք. Ս. Ժաւկոչեան, վկայեալ Ամերիկայի Միչի-
կան համալսարանէն:

Տօք. Գ. Կաշեան, վկայեալ Պոլսէն, թաղապետա-
կան բժիշկ Գօրտէլիօյի, անդամ Թաղ. Խորհրդոյ նոյն
արուարձանին:

Տօք. Ա. Խաչատուրեան, վկայեալ Պոլսէն, այցելու
բժիշկ Ազգ. Հիւանդանոցին:

Տօք. Գ. Անասեան, վկայեալ Լօզանի բժշկ. համալ-
սարանէն, երկար ատեն ծառայած տեղւոյն «Ազիլ տը
Սէրի» շրջային ու մտային հիւանդութեանց մեծ դար-
մանատան, մէջ իբրև սնորհի ու բժշկապետի օգնական
և իբր այն՝ փորձառութիւն ձեռք բերած. այցելու
բժիշկ Ազգ. Հիւանդանոցին:

Տօք. Կ. Խաչերեան, վկայեալ Պոլսէն:

Տօք. Կ. Եղիայեան, վկայեալ Պէյրուսի Ամերիկեան
Բժշկ. վարժարանէն, այցելու բժիշկ Ազգ. Հիւանդանոցին:

Տօք. Ս. Վարդանեան, վկայեալ Փարիզէն:

Տօք. Մ. Միևասեան, վկայեալ Պոլսէն, Տնօրէն
Ազգ. Հիւանդանոցին:

Տօք. Մ. Փեշիւնաշեան, վկայեալ Պոլսէն, երկար

ատեն ծառայած Ազգ. Հիւանդանոցին իբրև Տնօրէն:

Տօք. Ս. Փիղիպպոսեան, վկայեալ Պոլսէն:

Տօք. Յ. Դարբինեան, վկայեալ Պէյրուսի Ամերիկ.
Բժշկ. վարժարանէն, բժիշկ Ազգ. Տարագրելոց Մարմնոյն:

Տօք. Գալուս Գալսեան, վկայեալ Պէյրուսէն, այ-
ցելու բժիշկ Ազգ. Կեդր. Որբանոցին:

Ինչպէս կը տեսնուի վերի ցանկէն, Իզմիրի Հայու-
թիւնը ունի իր ծոցին մէջ այժմ բժիշկներու յոգնաթիւ
կաճառ մը, որու անդամները, վկայուած զանազան
բժշկական վարժարաններէ, զիտական ծանօթութեանց
պատկանելի պաշար մը բերած, հաւաքած են այս մի-
ջաւայրին մէջ: Ասոնցմէ ոմանք, երէցները, իրենց
մասնագիտական հմտութեամբ ամենամեծ նպաստ մա-
տուցած են Իզմիրի բնակչութեան և իրենց ցեղին, ու-
իչներ՝ զաւստացի ժողովրդին մէջ աշխատելով, գնա-
հատելի ծառայութիւններ մատուցած են զժբազդ պա-
րագաներու ատեն: Իսկ ոմանք՝ աւելի երիտասարդ,
նոր հաստատուած են Իզմիր, որու ազգ. վարչ. կազ-
մին և ընդհանուր բնակչութեան օգտակար ըլլալու
տեսչով տոգորուած են, բայց բոլորն ալ, երիցագոյն,
երէց, ու կրտսեր, մտաւորական ու բարոյական կարու-
ղութեանց կալուածին վրայ պատուարեր զիրք ունին
և համազգային ու օտար ընկերութեանց մէջ ցեղին
փայլն ու շուքն աւելցնելու կը ձգտին:

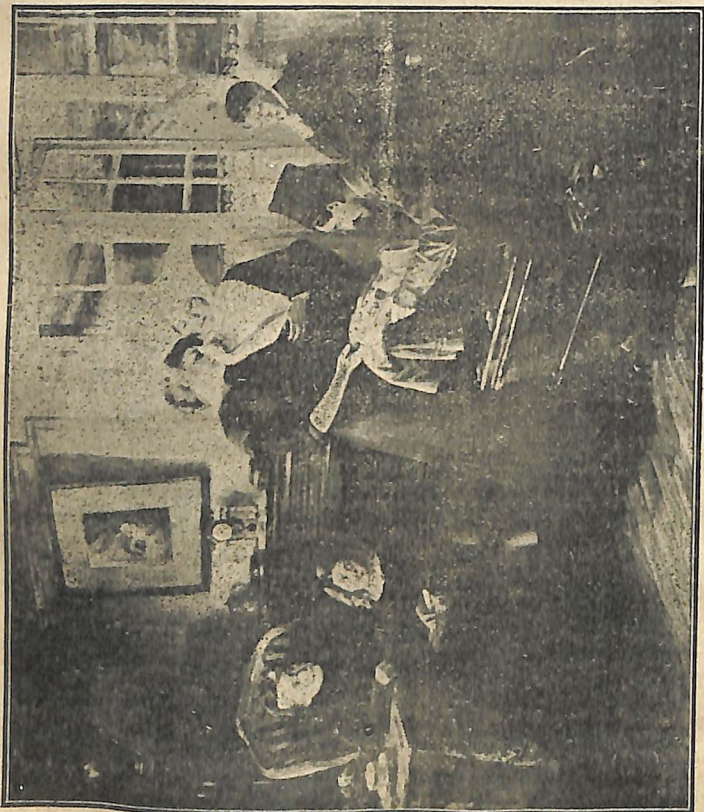
ԻԶՄԻՐԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԾՐԱՆԻՆ

ՊԶԻՆՉ, կամ գրեթէ ոչինչ փոխուած էր հոս
կեանքի սովորական ընթացքէն:

Ամնութիւն, առատութիւն, խինդ ու խնձիզ, զարդ
ու զարդարանք, սնկոյր ու չպար, նազ ու նազանք,
զրօսանք, հաճոյք, կեր ու խում կային, կեցան միշտ
ու կը տեսն ալ զեռ, որպէս թէ տարբեր մոլորակի մը
վրայ ապրէին Իզմիրցիք, ընդհանրապէս, և Զմիւռնա-
հայր՝ մասնաւորաբար, և ճշմարտութիւնն ըսելու հա-

մար, պիտի աւելցնեմ նոյնիսկ թէ՛ շատ անգգալի, անցողակի թեթեացումով մը, Զմիւռնահայր, մեծ մասով, ապրեցաւ այդ կեանքը, նոյնիսկ իր ամենէն տազնապալից օրերուն, մտահոգուելով միայն այնչափով թէ ինք — ջերմանոցի փափուկ տունկ — ի նչպէս պիտի ապրե՞ր օտար միջավայրերու մէջ, հեռի իր սիրական Գէէն, Սբօրթիկէն, Հալլայֆէն և ին. և չի մոռցաւ, առ ի կանխագգուշութիւն շղարչազարդ լայն եզր կամ ցցունաւոր բեղորը և բարձրակրունկ կօշիկները զետեղել ճամբորդութեան պայուսակին մէկ անկիւնը, բեհեղեայ կարճ չրջագլխատին և թուլբերան, թևատ, շարմաղ corsage ին մօտիկը...

Տարագրութիւններուն հետ, ծայր տուաւ նաև կեանքի

ՍՈՒՆԷ ԵՎ ՄՏԻՆԷ ՍՄԵՆ ՏՈՒՆԷ ՆՍԻՍ

քի յարաբերական սղութիւնը — արդիւնք՝ պատերազմին առած յաջորդական փուլերուն և զինուորական պարտաւորիչ ծառայութիւնն ալ ստեղծեց այն տեսակ գոյավիճակ մը, որ սրեց շատերուն հնարամտութիւնը դիմելու անուղղակի միջոցներու, զերծ մնալու համար այդ ատելի և կորստարեր ծառայութեան հարկէն և շատերն ալ կամաւոր արձանագրեց «առաստաղարնակներու ստուարաթիւ լեգէոնին»: Ես իսկ ծառայեցի պահ մը այդ հոչակաւոր լեգէոնին, իբր վաւերագիր՝ ալևոր մազ ու մորուքս ունենալով միայն մինչև որ բարեկամի մը բարեհաճ աջակցութիւնը չնորհից ինձի՝ հոչակաւոր բաբաղաձայնիս, քաղցրալուր երաժիշտի պատուակալ տիտ, դոսը, զոր պահեցի մինչև զինադադար, այնպէս ինչպէս լին ազնուական մը կը պահէ իր պապենական périmé տիտղոսը և կը ցուցադրէ զայն ամեն առիթով:

Պահ ընդ մէջ զինուորական պաշարեալ խուզարկութիւններ սրտագողի կը մատնէին, սակայն, «առաստաղարնակ» լեգէոնականները, բայց Թալէաթին «օրհնեար» վիսիգան և, նոյնիսկ երբեմն, տակը կնիք մը կոխուած որևէ՛ թուղթի կտոր անուս զինուորին աչքին կը զօրէին շատ անգամ անցնելու «Ռապրէի քառորդ ժամը» և ազատելու օձիքը:

Եթէ չար բողբոջ նպաստաւոր չըլլար այս ձեռնածութիւններուն, անդին կար դիւ զինուորագրութեան դիւանատան, հիւանդանոցի վարչութեան և սեվգրչաքի «զթառատ» պաշտօնէութիւնը որ 90% կը գտնէր միջոցը ազատ թողլու քեզ և կամ քեզի անձանօթ մէկ հիւանդութեանդ ախտանիշները գտնելու վրադ, բաւ էր որ գիտնայիր համազօր նոյնքան «առաստաձեռն» չօչափելի եղանակով մը գնահատել մատուցուած «ծառայութիւնը»:

Սյդ էր էականը՝ իսկ անոնք որոնք գուրկ էին այդ միջոցներէն և կամ ո՛չ այնքան հնարիմաց, եթէ ձեռք տային օձիքնին, չունչերնին կ'առնէին հո՛ն, ուրկէ շատ քիչերը վերադարձան, և ի՛նչ վերադարձ... Միւրած, քայքայած, մահուան դուռն հասած եղկիւրներ շատ անգամ, որոնք, կարծես, քաջքաճ էին հէզ գոյութիւննին, գալ հանգստանալու համար իրենց ծննդավայրի գերեզմանատան ծոցը...

Կեանքի սղութիւնը հեազհետէ ա՛լ աւելի զժուարին դարձուածք մը ստացաւ տակաւ համեստ քսակներու համար, շնորհիւ փոխադրութիւններու զժուարութեան, երկաթուղիներու միացեալ պետական վարչութեան մէջ ծնունդ առնող «անաֆոր»ի զրութեան — զոր Ալի Հիբ մէթ պէյ եկաւ վերջէն կանոնաւորել և օրինադրել, վա- կոն գլուխ 150—200 ոսկիի ազուէսի զողութեան սակը՝ 2000—2500 ոսկիի ազնուապետական աւազակութեան բարձրացնելով—, և վերէն քաջարեւոյն չարաչահու- թիւններու, այն աստիճան որ՝ հէզ ժողովուրդը պէտք ունեցաւ, ալիւրով լիտիլ մթերանոցներու մօտ, մըզ- լոտած բակլային և փոշիացած խոզկաղինի մասնոցի խառնուրդէն բաղկացած ցեխի պէս հացով մը ծանրա- բեռնել իր վատոյժ ստամոքսը և աւերումի, կոտորածի պատրաստ դաշտեր պատրաստել թանչքի, քօլէրայի, բժաւոր ժանտատեհիկի և որ ըստ կարգին:

Աւելցուցէք սասնց վրայ երբեմն մեզ այցելող հա- մաձայնական սաւառնակներու անախորժ կատակները, որոնք լեղապատառ կը փախցնէին մանաւանդ Պասմա- մանէի և Հալգաբունարի մօտ բնակողները նիւղներու խորը, խտամնացներուն և կամ չարարողներուն չը- ուայելով քիչ մը բիրտ զգուանքներ, որոնց առաւելու- թիւնը կը կայանար ննթական իր տառապագին կեան- քի յողնութիւններէն հանգստանալու համար, անդեհա- կը զրկելուն մէջ:

Ինչպէս միշտ, Հայը հո՛ս ալ տուաւ զոճերու համե- մատաբար իր առաւելագոյն բաժինը, միջակօրեար և աղքատ դասակարգէն ընդհանրապէս:

Այս վերջինին քամբազողութիւնը չէր սահմանափակ- ուեր սակայն սաւառնակներու վտանգներուն մէջ: Զին- ւորի անօք—անօգնական մնացած ընտանիքներու ան- զամները դառնութեան, թշուառութեան բաժակը ցըմ- բուր քամեցին, ծախեցին, ծախձիւնցին ինչ որ ունէին, որպէսզի չմնան, մինչ հարուստը կը ցուցադրէր ան- զին իր զեղխ ու չոսյլ կեանքը ամենուն աչքին, երե- կօյթներով և բարեկենդանի ցնծալից կայթատներով, զուտ պատուան բաց, չտես ցուցամուրութեան մը տես ջէն բռնուած, երբ անդին փողոցի մայթերուն վրայ կը պարզուէին աղեկաւոր թշուառութեան սրտամորժօք տեսարաններ:

Քիչ լսուեցան միթէ պղտիկ մանուկներու «մամա՛քա մու, բինօ՛, մամա՛քամու, բինօ՛...» ողբալից ազազակ- ները և անօթութեան մագիլներուն տակ թալթիլոյ եղ- կիլներու հոնդիւնը:

Ականատեսն եղայ ես, օր մը, վտիտ, ծիւրած մար- մինով խոռոչացած փոսն ինկած այտերով, մարած աչ- քերով երկու հայ մանուկներու պաշքարին՝ շան մը հետ դրան մը դուրսը ձգուած հնդկահաւի մը ոսկորներն ի- բարու բերնէ խլիլու համար: Յաղթանակը շունին մնաց դժբաղդարար, և պարտուածները հեռացան, վիզերնին ծռած, յուսահատութեան դառնութիւնը աչքերնուն մէջ սառած...:

Եւ որպէս թէ չէին բաւեր այս ամենը, «բարեխնամ» կառավարութիւնը հանձարեղ յղացումն ունեցաւ իրենց զլխուն բերելու նաև «համամա»ին փորձանքը:

Սիրելի ընթերցող, եթէ Իզմիրցի չէք, չէք կրնար գիտնալ թէ ինչ էր «համամա»ն:

— Երեակայեցէք Անատօլուի խորերէն «հեմեճուխ» հասած erasseux, աղտոտ, չաբաթներով անլուայ մնա- ցած, դէմքն ու ձեռները կեղտէն սեփսե, համազգեստը պատառատուն, փոշիթաթախ նորագիր զինուոր մը, որ իր սարերուն կամ դաշտերուն հովուական ցուպին պէս ցուպ մ'առած ձեռքը, կը հետապնդէ փողոցին մէջ այն ամենը՝ որոնց զրսերեւոյթը զիւր չեգար իր փորձագէտի վարժ աչքերուն, մաքրութեան տեսակէտով անշուշտ, ça se comprend, և սագերու երամի մը պէս կը վարէ զանոնք դէպի որոշ չըջանալի մը հաւաքավայրը, ուրկէ պիտի առաջնորդուին բաղնիք, մինչ փողոցի լաճերը escorte կը կազմեն այդ «համամի»ներու թափօրին, կո- կորդալիլ երգելով միաբերան:

— Համամա՛... կէլիօ՛ր... համամա՛... կէլիօ՛ր...:

Այս միևնոյն mise en scèneով կը տարուին բաղնիք, առանց ուշ գնելու խեղճերու բողոքին թէ՛ մաքուր են, գործ ու զրազուժ ունին, պէտք է օրուան ապրուստ- նին ձարեն, և հո՛ն մաքուրներն ալ ալտոտուելով, կըր- կին կը հազնին իրենց նախապէս կրած ձերմակեղէններն ու զգեստները, առանց որեւէ մաքրութեան, հակամե- խուժի ու... պրծա՛ւ գնաց: Մաքրութիւնը կատարեալ է:

Ահա թէ ի՛նչ էր «համաման»ն:

Փոխադրութիւններու վերև նկարագրուած դժուարութիւններուն և գաղթաբերքի և կտաւեղէններու ներածումին չգոյութիւնը, միանալով զինուորական գրաւումներու կազմակերպեալ չարաչահութեան հետ, ազդեցին բնականաբար ապրանքի պատրաստ մթերքին գիւններուն հետզհետէ անհամեմատ բարձրացումին վրայ, և մէկ քանի հարիւր ոսկիի դրամագլուխներ քառասպատկուեցան, տասնապատկուեցան, հարիւրապատկուեցան քիչ ժամանակէն, ու ստեղծեցին հարուստներու նոր դասակարգ մը—պատերազմի հարուստները—, մինչ անդին՝ բուն հարուստներուն դրամագլուխը կը հասնէր ցնորեցուցիչ համեմատութիւններու, նո՛յն համեմատութիւնով արծարծելով իրենց մէջը զիգելու, չատցնելու անյագուրդ տենջը:

Իթթիհատական կառավարութիւնը կը ճգնէր, ամեն միջոցով, երկրին հարստութիւնը և առևտուրը կեդրոնացնել թուրք տարրին ձեռքը, հաշտ աչքով դիտելով նաև հրեային և չրվանթեկն առանձնաչնորհեալ դասակարգի մը այդ մասին բերած օժանդակութիւնը, և սունկերու պէս բուսան համագործակցական, հաւաքական, գլխադրական ընկերութիւններ, որոնք՝ մէկ օրէն միւսը, անազին շահեր գոյացուցին, ծնունդ տալով նաև զաւտներու նոր սերունդի մը՝ որոնց նախահայրերուն երթալ պէտք չկար, ստուգելու համար իրենց «զատէ»ութեան աղբիւրը, ոչ ալ երկմտելու իրենց տրուելիք տիտղոսի մասին, որովհետև ամենքն ալ պէյ «դառան», հաւաչն ալ, չաւաչն ալ, և էֆէնտին մնաց քրիստոնէին բաժին:

Շահերու այդ կուտակումին հետ սկսաւ սանձարձակ տենջ մը վայելելու, տիրելու, ցուցադրուելու, և զեղև ու շուայտ կեանքը՝ իր բոլոր գձձութիւններով, իր բոլոր նեխութիւններով, յորդահոս տարածուեցաւ Իզմիրի մէջ, վերէն վար, իր անխոստովանելի ներքինով, քչելով տանելով անյարիր նկարագրով անհատականութիւնները և ազդելով մանաւանդ օտարազգիներու վրայ, որոնց մօտ՝ մեր ազգիներուն պատահական սայթաչքումները աննչան ըսուելու չափ քիչ էին, և եթէ մեր հարուստներէն ոմանք բացին իրենց դռները այդ պաշտօնական թէ քաղքենի arrivistներուն տիրող տարրին պարտադրող աներեսութիւնն էր շատ անգամ ատոր պատճառը,

քան թէ սիրալիր և համակիր յարաբերութիւններ մշակելու փափաքը և, քիչ մ'ալ, շնորհիւ այդ յարաբերութիւններուն, անոնցմէ գալիք պատահական չարիքին հակազդելու կանխանօգութիւնը:

Պիչմեմ նե գասե պեյերուն կառքերն ու պոեֆները զիրար կը խաչաձևէին Քարալին վրայ ծանրաբեռնուած ալլատարը զիւրամատոյց գեղուհիներու հոյլերով: Պաշտօնատուններն ու վաճառատունները իրենց ժամադրութեան պահերն ունեցան, առիթ տալով մինչև դատարաններու սրահներն արձագանգող վալսօնի և ֆոլիզեղծումներու և հրապարականախատ գայթակղութիւններու:

Գերման զինուորականը իր գոռոզ, անբարտաւան եւր պտտցուց, արհամարհոտ, մեր մայթերուն վրայ, և աւստրիացի բարեհամբոյր զինուորը քաղաքին հանդիպակաց ափին վրայ հիւսեց հովուերգութիւններ՝ որոնք, կ'ըսուի թէ, ո՛չ նուազ բանաստեղծական էին քան քան վերգելիականները:

Թրքուհին դուրս ելաւ պահ մը իր կղզիացած վիճակէն և հպարտօրէն, անգաղտնապահ քօղի մը տակ, բեմադրեց քարափին երկանքը, իր բնորոշ գեղին հետ, ճոխութեան և արուեստի այն խոռուսուրդը, ուր ճաշակը չէր որ կը պակսէր երբեմն և զոր իր ամուսինին և կամ պարագաներուն զիւրասրաց շահերը առատօրէն կը տրամադրէին իրեն:

Տեղական մամուլը իր «Քէօյիլ»ով, «Անատոյու»ով, «Ահէնկ»ով, «Լա Բէֆօրմ»ով և յունական քանի մը օրաթերթերով, օրը օրին կը հրամցնէր մեզի կեդրոնական տէրութիւններուն յաղթանակներուն made in Germany մընիւն յեղակարծ դրօշազարդութիւններու առիթ ստեղծելով յաճախակի և առիչգոյէ արտաքին աշխարհի հետ յարաբերութիւններու, անստուգութեան մէջ տարուբերող մեր սրտերը տագնապի մատնելով անզթօրէն:

Թէև կային տեղային մասնագիտական զարբնարաններ, որոնք de toutes pièces կը կերտէին ականջէ աւանջ փափսացուող զգայացունց լուրեր, բայց այդ լուրերուն ստուգութիւնը երաշխաւորողները այնքան վստահելի էին, որ քան իրենց զարբնած սուտերուն

անհեթեթութիւնը և աւելի կը դառնացնէին մեզ քան թէ կը սփռփէին:

Մեր այդ զգացած դառնութիւնը ա՛յլ աւելի չեշտելու համար, մէկ կողմ դնելով «Աա Րէֆորմ»ը և յունական թերթերը, որոնք ստիպուած էին պատեհապաշտ ըլլալ, «Քէօյիւ» և «Անատօլու» կարծես իրարու հետ կը մրցէին:

Դառն է յիշել մեզի, զարմանալու համար մարդկային հոգիին աներեակայիլի զիմայեղութիւններուն վրայ, «Քէօյիւ» ին — Բանմիին՝ զոչ պիշէիլի, եւորոշու իր վալիին այդ յաւիտենական խնկարկուէին այդ օրերու arrogance, երբ փառաց ի փառս կը բարձրացնէր կեղրունական պետութիւններու փառքն ու զօրութիւնը, Անգլիոյ ձօրձ թագաւորին պատահած ձիու արկածը անպատկառօրէն կը նկարագրէր, վանի վերագրաւուէն վերջ, «զարձեալ երկու հազար Հայեր ալ սասկեցուցիւնք» ըսելով կը պարծենար և թուրքի մը տունը գտնուող հայ որբունիի մը՝ երեսկայական թունաւորիչի դեր վերագրելով, կը հրահանգէր մոլեռանդ և զիւրախար թրքութիւնը «ճգմել, որպէսզի չի ճգմուի, որովհետեւ ա՛ն որ չի գիտեր ճգմել, կը ճգմուի»: Եւ ամէն պատեհ առիթէ կ'օգտուէր Հայերէն կրծելու ոսկոր մը փրցնելու համար, ու կարդալ զինադադարեան ուղղութիւնը՝ ուր միևնոյն զիւրութիւնով դատախազ է դարձեր իր պաշտած, փառաբանած Իթթիհատին և չի կարմիրը Անգլիոյ պաշտպանութիւնը մուրալու, անոր հաւատարիմ և մշտանեաց բարեկամը դաւանելով ինքզինք, կ'երևի քաւած ըլլալ կարծելով վէնիզէլուսի անուան ուղղած իր պատմական ձեռամբարձ mea culpa ով յոյն սղզին հասցէին իր թափած լուտանքը:

Այս մասին «Անատօլու»ն աւելի հաւատարիմ գտնուեցաւ իր կոչումին և աւելի հետևողական իր գաղափարներուն, որոնք կարմիր իթթիհատական էին և մնացին ցվերջ, մինչև որ Մայիս 15ի յունական գրաւման բանակը վերջ տուաւ իր չարաղէտ շահատակութիւններուն:

Ասոնց մէջ, «Ահէնկ»ը այն միակ թուրք թերթն է որ պահեց միշտ իր ուղղութիւնը, որքան կը ներէին պարագաները, և ոչինչ կայ ըսելիք իր մասին:

ԳՄԻՆԵՆԱՅՈՒ ՉԱՍԿԻՐՆԵՐ

Գ Դ Ի Գ Ո Ր Մ Ս Ե Ր Ե Ա Ն

Վեհապետ «Միւսթափա»

ԻԶՄԻՐԻ ՀԱՅ ՓԱՍՏԱԲԱՆՆԵՐԸ

Իզմիր, իբր առևտրական ամենակարևոր կեղրոն, ունեցած է իր հայազգի փաստաբաններն ու իրաւագէտները, որոնց համար հայ հասարակութիւնը, իբրև բնակչութեան վաճառական առաջնակարգ տարրը, կրնայ պարծենալ:

Հանգուցեալ փաստաբաններուն մէջ ուշադրաւ աշուտն մը թողած է ողբացեալ Գէորդ Պուլլի, իր բազմակողմանի հմտութեամբ, լիզուազիտութեամբ, մանաւանդ իր մարդասիրական ամենատաք զգացումներով սիրուած Իզմիրի հայ և օտար ամէն դասակարգի կողմէ: Յաւալի է որ ազգային և օտար շքանակներու մէջ իր խօսքով ու օգտակար ծառայութիւններով նշանաւոր հանդիսացած այսքան կարևոր անձնաւորութեան մը յիշատակը յաւերժացնող գէթ կենսագրական մը չի հրատարակուեցաւ զմիւռնահայ մամուլին կողմէ:

Արդի փաստաբաններուն մէջ պէտք է յիշել հետեւեալ ներքեւ .

Գրիգոր Չիլիկիտեան, մեծանուն վէթերանը, որ Գասապայի երկաթուղիներու ընկերութեան իրաւագէտ խորհրդականն է : Չիլիկիտեան կը նկատուի հայ փաստաբաններուն նահապետը և իր յառաջացեալ տարիքին բերմամբ քաջուած է ասպարէզէն և զիւր ու երջանիկ ծերութեան մը օրերը կ'անցնէ :

Կարապետ Սեփականեան, փաստաբան, օրէնագէտ, որ երբեմն զբաղանութեամբ ալ զբաղած է՝ աշխատակցելով «Արեւելեան Մամուլ»ին :

Տիրան Աշևան, երբեմնի դատաւոր, փաստաբան, իրաւագէտ և Ազգային Առաջնորդարանի ժողովներուն մէջ օգտակար ծառայութիւններ մատուցած :

Վահան Պարտիզպանեան, հայ փաստաբաններուն մէջ պատուաւոր զիրք մը ունի հմտութեամբ, կենցաղագիտութեամբ և ազգային օգտակար ծառայութիւններով :

Մանուկ Գալիպեան, նմանապէս օգտարար եղած է իր ազգային պաշտօններով :

Նազարէք Ներսիսեան (Հիլմի), փաստաբան, օրէնագէտ և ազգային պաշտօնայ :

Սերովբէ Դաւիթեան, վկայեալ Պոլսէն, քաջ իրաւագէտ, անվեհեր փաստաբան, որ իր արուեստը կը կիրարկէ իբրև անաթոր, և առաւելագոյն կը զբաղի առևտրական գործերով : Իզմիրի մէջ միշտ իր կարևոր զերը ունեցած է իբրև ազգային երեսփոխան և քաղաքական գործիչ :

Բարսեղ Կիւրչեան, վկայեալ Պոլսէն, հմուտ փաստաբան, լուրջ իրաւագէտ, օգտակար՝ իր ազգային ծառայութիւններով, գործնք զեռ կը շարունակէ :

Ուրիշներ ալ երբեմն դատաւորական պաշտօն ունենալով, այսօր քաջուած են այդ ասպարէզին և փաստաբանութեամբ կը զբաղին :

Ասոնցմէ պէտք է յիշել .

Գրիգոր Մեհիկեան, Նախգհ. Առևտր. Դատարանի : Ա. Աթիկեան որ ազգային ծառայութիւններով ալ օգտակար լլալու ջանահար՝ ծանրախոհ իրաւագէտ մըն է :

Մ. Ճեփահիտեան, Ս. Ազգայեան, Յ. Կէօպէքճեան, Տեփանեան, Թէքէեան էֆէնտիները այլևայլ տեղեր դատաւորական պաշտօններու մէջ տէրութեան օգտակար պէս ծառայելի վերջ այսօր մեկուսացած՝ փաստաբանական ասպարէզը ընդգրկած են :

Ուրիշներ, ընդհակառակն, ինչպէս Յ. Պահարեան, բոլորովին լքած են փաստաբանական գործը՝ վաճառականութեամբ զբաղելու համար :

Այս վկայեալ ու տիտղոսաւոր փաստաբաններէն ու դատաւորներէն զատ, կան փոխանորդութեան գործնական ճիւղին մէջ աշխատելով ու յառաջանալով՝ բացի վճարեկ ատեաններէ, օսմ. քաղաքային դատարաններու առջև փոխանորդութիւն ընող ձեռներէց անձնաւորութիւններ, որոնցմէ պէտք է յիշել .

Թ. Փիլիպպոսեան, հմուտ ու լեզուագէտ փաստաբան, Տ. Նալպանդեան՝ ինքնագարգացմամբ ու յամառ աշխատութեամբ զիրք մը բռնող անձ մը, Յ. Ալեքսանեան, Պ. Էպլիզաթեան՝ նոյն պայմաններու մէջ ասպարէզ նետուած երիտասարդներ :

Բոլոր այս տիտղոսաւոր ու անտիտղոս փաստաբաններէն, դատաւորներէն ու օրէնագէտներէն վերջ կ'ուզեմ պատուոյ նօթ մը արձանագրել հոս Լ. Երկանեանի, Յ. Սապօնճեանի, և Յ. Մաճարեանի, երեքն ալ նորաւարտ և խոստմնալից երիտասարդ իրաւագէտներ, որոնց առաջինը Պոլսոյ, իսկ վերջին երկուքը Ժընէվի իրաւագիտական Ֆախիլթէն վկայեալ են և առաջադրած են հայկական իրականութեան մէջ աշխատելու և օգտակար հանդիսանալու :

մատենադարանով ու հնութիւններով, որոնց մէջ անուանի են կայսերական տաճարը, միւս մեհնանները, միջնաբերդը, պալատները, քարափը, կամուրջները ու փապուղիները: Հոն էր նաև Ասկըպիոն քաղաքը՝ համբաւաւոր իր բաղնիքներով, զբօսարաններով, օղի ու ջուրի հարստութեամբ:

Բայց այս բոլոր յիշատակարանները հեռուէն միայն դիտուած էին՝ առանց զիտակաւ գննութեան ենթարկուելու: Հիւնամ Գերմանացիին վիճակուած էր անցեալ դարուն մէջ խղճամիտ խուզարկութեանց ձեռնարկել: Անիկա չորս տարուան պեղումներէ վերջ, ճշդեց Արամազդայ տաճարին և անոր յարակից բոլոր հնութիւններուն դիրքը, ու երևան հանեց պատմական ամենամեծ արժէք ունեցող յիշատակարաններ, հեղինակաւ գեղարուեստին ամէնէն զարգացած ու նրբին ոճով քանդակուած երկու հարիւրի չափ անդրիններ, խարխաններ և որ ամէնէն անգին հնութիւն է՝ հսկայից ու աստուածներու գուպարը ներկայացնող հարիւր մէթրէ աւելի երկայնութեամբ սքանչելի ծոփորներ (frises) որ այսօր Պերլինի թանգարանին փառքը կը կազմեն:

Պերզամոնի մատենադարանին ձեռագիրները գրուած էին Պերկամեան կոչուած մագաղաթի վրայ: Գալիանոս հռչակաւոր բժիշկին ծննդավայր եղած է Պերզամոն:

Պերզամոնէն հեռու չէ Հերմոսի (Կէտիզ - Չայ) յուսթի և ընդարձակ հովիտը, ուր գետին տղմուտ ու հանդարտ ալիքներուն ափունքը և դարատափներուն վերայ կը բարձրանային Ֆիլատէլֆիա և Սարգիկէ՝ Լիւդիոյ հռչակաւոր մայրաքաղաքը և Մագնեսիա (Մանիսա), այսպէս կոչուած՝ իր մագնիսախառն ժայռերուն համար:

Սարգիկէ իր հարստութիւնը կը պարտէր չըջակայ մարգերուն մէջ սողոսկող Պակտոյ կոչուած առուակին, որու աւազներէն հաւաքուած ոսկիի հատիկները ծառայեցին առաջին դրամահատութեան, և Պակտոյ անունը հոմանիշ դարձաւ ի հնուին Զանսպառելի հարստութեան, որով օժտուած էին Սարգիկէի թագաւորները և ի մասնաւորի ոսկերարձն կրեսոս: Հաւանական է որ Սարգիկէի և Ֆիլատելֆիայի գերբուկները թանկագին հնութիւններ երևան հանեն, եթէ պեղումներ կատարուին:

Այսօրուան Մանիսա քաղաքէն քանի մը քիլոմէթր

հեռու, ժայռի մը մակերեսին վրայ քանդակուած կը տեսնուի հսկայական արձան մը, զոր շատեր կը նոյնացնեն Իլիականին նկարագրած Նիոբէ խրոխտ դիցուհիին հետ, որ միւս աստուածներուն վրէժխնդրութեան զոհ գնաց՝ մշտնջենապէս ողբալու իր երկու եօթնեակ երկսեռ զաւակներուն կսկիծը՝ արտասուայից ժայռի փոխուելով:

Յոնիայ մայրաքաղաքն էր տիեզերահռչակն Չմիւռնիա, համանուն խորախոր ծոցին մէջ թաքչած, որու հիմնարկութեան թուականն ու պարագաները ծածկուած են խոր հնութեան ու մթութեան մէջ: Սակայն քաղաքին հետ անընդմիջաբար կը յիշուի Մելէս գետակը, որու ափերը ականատես եղած են Հոմերոսի ծնունդին:

Արդեօք ո՞րն է Չմիւռնիոյ հնագոյն դիրքը, որու պարիսպները կը քերէր հռչակաւոր գետակը: Հարցում, որու մասին տարակարծիք են հին ու նոր հնախօսներ: Ոմանք Մելէսը կը նոյնացնեն արդի Մելասի, որ Տմոլոս լեռան դարատափներէն իջնելով, և հանրածանօթ ջրմուղներէն ու կարաւաններու կամուրջէն անցնելովներքին ծոցը կը թափէ իր տղմուտ ալիքները: Ուրիշներ զայն կը նոյնացնեն Սև Աղբիւրին կամ ուրիշ անունով Անահտական բաղնիքին՝ փաստարկելով որ սարսուցող մարմանդներու և մօրուտ եղախերներու մէջէն սողոսկելով սահող այս ջինջ առուակը Մելէսն իսկ է «յստակ ալիքներով և թանձր շամբերով» ինչպէս կը նկարագրեն հին հեղինակներ:

Ի՞նչ հնութիւններ ունի Չմիւռնիա: Եթէ չհաշուենք Պագոս լեռան ամրութեանց մնացորդները, որոնք աւելի հին միջնաբերդի մը վրայ բարձրացած են, ինչպէս նաև մերձակայ կրկէսին, թատրոնին, և Ս. Պողիկարպոս վկային գերեզմանին հետքերը, Չմիւռնիա գէթ առայժմ հարուստ չէ հնութեանց կողմէ: Բայց բրիտանական հովանաւորութեան պատճառաւ անվթար պահուած հեղինակաւ ձօխ թանգարանն ու մատենադարանը, որոնք առանձին ու մանրակրկիտ ուսումնասիրուած թեան արժանի են իրենց արժէքաւոր ու հետաքրքրական հնութիւններով, պատիւ կը բերեն քաղաքին, մասնաւոր յոյն հասարակութեան:

Յոնիոյ մայրաքաղաքը իր շուրջ հաւաքած էր ինչ-

պէս մայր մը իր զաւակները, հնագոյն քաղաքներ. Տէ-
ոս՝ ծննդավայր Անակրէոնի և հոչակաւոր Բաքոսի տա-
ճարով, Կլազոմէն՝ ծննդավայր Անաքսագորաս փիլիսո-
փային, Գլարոս՝ անուանի իբր պատգամատեղի, վեր-
ջապէս Կողովոն՝ որու անուանով ճանչցուած է զեղնորակ
ու թափանցիկ ուտին մը, զոր արտադրող շոճիներէն
զեռ կը տեսնուին՝ չըջակայ բլուրներուն կողերը:

Յոնիոյ մաս կը կազմէր բարձրաբերձ լեռներու և
անդնդախոր կիրճերու մէջ սեղմուած կայխատրոսի (Քիւ-
չիւք Մէնտէրէս) արգաւանդագոյն հովիտը, որու յաւի-
տնական փառքը կը հանդիսանար այն պատկառազու-
հուութիւնը որ կը կոչուէր Ասիոյ Աչքը, նախանձելին ու
փառաշուք մայրաքաղաքն յոնիական զաշնակցութեան,
բնակարանն քուրմ թագաւորներու, կրօնարոյր մեծ
վառարանը, վերջապէս բնակավայրն անաւոր զիցուե-
ւոյն Անահտականն Արտեմիայ, որ կ'իջէր Ասիոյ ու
Ներոպայի վրայ իբրև Մայր բնութեան և Ազբիւր ամե-
նայն եղերոց, և որու ամենուստ մեծարեալ արձանը
քանդակուած էր երկնառաք ոփիի մը նուիրական կոճ-
ղէն: Այս էր եռաքաղաքն Նփեսոս, սիրելին, սիրալին
ու սքանչելին հանուր հեղին աշխարհին:

Նփեսոսի լայնածաւալ աւերակներու թոճուբոհին մէջ,
Վուտ անզլիացիին վիճակուած էր 1871ին ութ տար-
ուան անընդհատ պեղումներէ վերջ, գանել Նփեսոսի հը-
րաշափառ զանձը, հին աշխարհի եօթներորդ հրաշալիքը,
Արտեմիայ սրբավայրը, վեց միթրէ աւելի թանձր հո-
ղակցտերու ներքեւէն, ոչ հեռու այն բլուրէն ուր կը
բարձրանայ Այասուլուզի մզկիթը՝ հնագոյն եկեղեցիի մը
զերբուկներուն վրայ կառուցուած:

Այսպէս անա, աշխարհահոչակ տաճարը, Պարթենոնի
քառապատիկ մեծութեամբ, ի յայտ կուգայ յանկարծ հը-
նագէտներու առջև, որոնք անշուշտ անոր զանազան
մասերուն քննութեամբ ու երևակայութեամբ վերանո-
րոգած են զայն և ի ցոյց զրած իր բոլոր շքեղութեամբ
ու ճոխութեամբ արուեստի պատմութեան փառաւոր
կոթողներուն շարքին մէջ:

Այժմ բրիտանական թանգարանը փոխադրուած զար-
մանահրաշ բեկորներ, այլապէս, բաւական են գտա-
վար տալու հեղին հանճարին պարճանքն եզոզ այս սրբ-

բավայրին վրայ. որու զերբուկներէն օգտուած են յե-
տոյ օղակառոյց ջրմուղին և մզկիթին շինութեան համար,
որ ինքն ալ թրքա—պարսկական արուեստին ինքնատիպ
ու հետաքրքրական մէկ յիշատակարանն է՝ զեղազար-
զուած գուրանի համարներով, որոնք ճոխ արաբազար-
դերով ընդելուզուած են:

Իրիստոնէական չըջանին ալ Նփեսոս սրբազան քա-
ղաք մը ըլլալէ չզաղրեցաւ: Հոն էր Ս. Պօղոսի բանտը,
Մարիամ Մազդաղենացիին գամբարանը, վերջապէս այն
քարայրը՝ ուր կ'ծկտած քնացան երկու հարիւր տարի
Նփեսոսի եօթն մանուկները՝ իրենց հաւատարիմ շան
հետ, մինչդեռ իրենց շուրջը իրարու կը յաջորգէին սե-
րունդներ, և հեթանոս կրօնը տեղի կուտար քրիստոնէ-
ութեան:

Նփեսոս Յովհաննէս աստուածաբան աւետարանչին
բնակավայրն էր, ըստ աւանդութեան, և Այլոս Թէոդո-
կոս բառերը ուսմիկ թուրքին բերնին մէջ զարձած և
զած է Այս—Սուլուզ:

Նփեսոս իր այսքան հարստութիւններէն զատ, բարո-
յական բեղմնաւորութենէ ալ անմասն չէ եղած՝ ծնունդ
տալով Հերակլիտոս փիլիսոփային և Ապեղէս նկարչին:

Անցնելով Մեծ Մէնտէրէսի հովիտը, այսօր հոն ալ
կը տեսնուին ոչ նուազ նշանաւոր քաղաքներու աւե-
րակներ՝ ապացոյց յունա հռոմէական քաղաքակրթու-
թեան:

Իեաին վերի հովտին մէջ, Տէնիզլիի մօտերը և Պա-
պա—Տաղիի զարագայներուն ու կողերուն վրայ, կը
տեսնուի Լաւոյիկէ Ասիոյ եօթն եկեղեցիներէն մէկը,
խիստ հարուստ ու բազմամարդ ներկայ թուականին
սկիզբը, որմէ կը մնան օղակառոյց ջրմուղին, տաճար-
ներուն և երկու թատրոններուն պատկառելի հուլիթիւն-
ները, որոնք այսօր հաւաքաբար կը կոչուին Էսքի—Հի-
սար: Դէպի արեւելք կը նշմարուին զերբուկներ Կողոտա
քաղաքէն, առ որ Պօլոս գրեց իր չորեքասան թղթե-
րէն մէկը, զէպի արեւմուտք՝ Պապա—Տաղի հակադիր
զառիփայրին վրայ կանգուած էր Նրապոլիս, որու եկե-
ղեցիի փոխարկուած հն օգոյն տաճարին յոնիական ըս-
քանչելի սիւները և թատրոնին նատարանները ժամանա-
կին ու մոլիտանդութեան ձեռքերէն լաւագոյն կերպով

պահպանուած են :

Բայց մեծ գետին ստորին հովիտը , մանաւանդ գետաբերանին կազմած թերակղզին կը կազմեն մեզուանոց մը յոնիական մեծապանծ քաղաքներու , որոնց մէջ պէտք է յիշե՛լ արդի Այտընի մօտերը , Տրալլա՝ որու մարգարանին ճակատը դեռ կիսականգուն կ'երևի Մագնեսիա Մէանդրեան՝ կայուած Թեմիստոկլէսի , Բրիէննոս՝ ծննդավայր Պիասի , և նշանաւոր՝ Արամագդի տաճարով , նոյն յոնիական ճարտարապետութեան զարգացման չրջանին , ինչպէս կը վկային Բիւլան Անգլիացիին ձեռքով բրիտանական թանգարանը փոխադրուած բեկորները և ուրիշներու կողմէ կատարուած վերանորոգութիւնը :

Այտընէն 20—30 քիլոմէթր վար գետին կազմած մէկ արմկաձևին ետևը պահուած է խեղճուկ գիւղակ մը Պալթիա՝ աւերատեղի հոյակապն ու փառահեղն Միլէդի , հայրենիք Թալէսի և Անաքսագորասի : Ասիոյ ամենամեծ թատրոնին դերբուկները և ցախերու մէջ ծածկուած ուրիշ բեկորներ կը կազմեն աշխարհահռչակ քաղաքին մնացորդները , որոնք այսօր Փարիզի Լուվր փոխադրուած են : Միլէ՛դ անմոռանալի իր փառքով , ճոխութեամբ և քաղաքակրթութեամբ , որ կը վայելէր յոնիական քաղաքներուն գերազանցութիւնը : Բիլ մը անդին՝ Հերակլիա՝ ուր լոյս տեսած է Զեւքսիս , վերջապէս Դիդիմոս՝ անուանի իր հոյաչէն տաճարով ընդարձակագոյնն յԱսիա և անզուգականն իր քանդակներու ճոխութեամբ՝ փոխադրուած նոյնպէս բրիտանական թանգարան , ամէնքն ալ կործանուած , մոխրի ու փոշիի վերածուած , և սակայն ամէնքն ալ կենդանի վկաներ՝ բարձրադրոյն մշակոյթ՝ ունեցող արթուն ժողովուրդի մը :

Այսպէս՝ Մեծ Մէստէրէսի ստորին աւազանին մէջ , գերեզմաններու նման՝ խիտ առ խիտ ցանուած ուրիշ աւերակներէ անցնելով կը մտնենք Կարիա լեռնային երկրին ատամնաձև ծովափունքը , ուր հնախոյզը նոյն կը հանդիպի Պոտրուսի՝ հինն և հռչակաւորն Ալիկառուասի , նաւահանգիստ հիանալի դիրքով , հայրենիք պատմաբաններու հօր՝ Հերոդոտոսի : Իր ցանուցրիւ բազմաթիւ աւերակներու մէջ նշանաւորագոյնն է Մաւսոյէ՝ յիշա-

տակարան՝ Արտեմիս թագուհիին կողմէ կանգնուած՝ ի պատիւ իր ամուսնոյն , և անջինջ կոթող ամուսնական յաւիտենական սիրոյ , և որ հանդիսացած էր ըլլալ հընութեան եօթն հրաշալիքնուրէն մէկը : Անոր կառուցման համար հրաւիրուած էին հելլեն աշխարհին ամէն կողմերու նշանաւորագոյն քանդակագործներն ու ճարտարապետները : Երկար դարեր անաղարտ պահպանուած էր յիշատակարանը՝ ամէն տիրապետողի ու աշխարհակալի հիացման առարկայ . մինչև որ Ս. Յովհաննու ասպետները , բարբարոսութեամբ յարձակեցան չքնաղ շիրմաները , բարբարոսութեամբ յարձակեցան չքնաղ շիրմատաճարին վրայ կացինով ու բրիչով քանդելու հանձարին ստեղծագործ արդիւնքը , Նոդոսի ամբուլթեանց համար քար ու կիր պատրաստելու նպատակով : 1857—1858 ին Նիւթըն և Բիւլըն Անգլիացիները ի վեր հանեցին Մաւսոյէի արժէքաւոր բեկորները հողին տակէն և Լօնտոն գերի տարին :

Միլէդէն հեռու չէ նշանաւորն Կնիդոս , համանուն հրուանդանին մօտ , դորիական վեցաքաղաքներուն գլխաւորը , Աստղեան սիրական վայրը , Պրաքսիդէլի կողմէ քանդակուած չքեղ արձանով , և աւերակներու , չիրիմներու , Կիկլոպեան շէնքերու դերբուկներով , որոնք ծառայեցին Մէհմէտ Ալի փաշային պալատներու շինութեան :

Իսկ Կարիոյ և Լիւկիոյ լեռնային երկիրներուն զլխաւոր հնութիւններն են Տելմէսոս , այժմու Մագրիի մօտ , պատգամատեղի վնուկներու , անուանի իր տաճարաձև դամբաններով՝ ժայռերու մէջ փորուած , Բասնիթոս՝ համանուն գետակին ափը , որու դերբուկներուն բազմաթէք մնացորդները նոյնպէս Լօնտոն փոխադրուած են Ծէլլօուս Անգլացիին կողմէ : Ասոնք չիրիմներ ու հարթ քանդակներ են՝ արուեստի պատմութեան տեսակէտով շատ հետաքրքրական :

Նոյն հնախոյզը 1838ին Լիւկիոյ աւերակներուն խուզարկութեան ձեռնարկելով՝ երևան հանեց տասնէ աւելի քաղաքներու բեկորները :

Իսկ Շէժոնպօրն չորս տարի վերջ ձեռք զարկաւ բրքրելու Կէօլպալի դերբուկները , ուր գտաւ զարմանահրաշ հնութիւններ , որոնց ճոխութեան և գեղեցկութեան վրայ կը հիանան վիէննայի թանգարանը այցելողներ , ուր փոխադրուած են անոնք : Հելլեն դիցաբանութիւնը

իր դիրքերով, հերոսներով և անոնց արչաւանքներով, յոյն առասպելական պատմութիւնը իր առաքելական ու մոլեկան իրազարծութիւններով, վերջապէս հելլեն հանձարին նորորինակ ու շողարձակ ճառագայթովը ի յայտ կուգայ հոն՝ քարերուն շուէչ ու հոգի տալու որ զգան շարժին ու խօսին :

Գ. Յոյն գաղթականներուն կեցեցադը

Ինչպէս Եւրոպայի յոյները, նոյնպէս Ասիացիները առաւելագոյն վաճառական, նաւորդ ու ձկնորս էին և իրենց կեանքը կ'անցունէին ծովուն հետ մաքառելով՝ անկէ հանելու համար իրենց գոյութեան միջոցները : Անոնք փիւնիկեցոց նման յանդուգն նաւազներ՝ կը յաճէին Միջերկրականի ամբողջ ծովափունքը, մինչև Աև Ծովու հեռաւոր եզերքներն, ուր կը փոխադրէին իրենց հոտաւէտ գինիները, թուղերը, լւզերը, խայճղանքը, բանջարեղէնները, խաղողը, նուշն ու նուռը, լեւոնն ու նարինջը, և ինչ ի փոխարէն անկէ ստանալով արծաթ գերիններ, ձուկ, և ինչ :

Անոնցմէ կ'ելլէին ճարպիկ ձկնորսներ և անվեհեր լուզորդներ : Մինչև ցարդ նշանաւոր են անոնք իրենց ծովափին ու կղզիներուն խարակներուն կառչած սպունգը որսալու մէջ : Անոնք առանց վախնալու իրենց ծովերուն մէջ վխտացող շանաձուկերուն վոհմակներէն, կը խիզախեն ջուրերուն յորձանքներուն դէմ : Մինչև իսկ կը պատմուի թէ ամէն երիտասարդ պարտաւոր է քսան գրկաչափ սպունգ որսալու՝ ամուսնութիւն մը կնքելու արժանիք ունենալու համար : Մինչև ցարդ, ինչ ինչ տեղեր, ժողովուրդը հանդիսաւոր մրցումի մը ներկայ կը գտնուի, ուր հաւաքուած յոգնախուռն բազմութիւնը կը դատէ ու կը ծափուզունէ լուզորդներուն ամէնէն քաջը, որուն խոստացուած պէտք է ըլլայ չրջանին ամէնէն չքնազ կոյսը :

Անոնք ձեռներէց, կոյովի, հաստատամիտ էին և անվհատ ու անխոնջ պայքարող բնական ու քաղաքական գծաւարութեանց դէմ : Երկրաչարժի, հրաբուխի, ուղողումներու, արչաւանքներու և կործանումներու սարսափն ու արհաւիրքը անկարող էին զանոնք զինաթափ ընելու կեանքի պայքարին դէմ : Անոնք իրենց աւերուած բնակարաններն ու հասարակաց շինութիւնները

խկոյն նորոգելու և կեանքը շարունակելու կը սկսէին ժիր մեղուներու և մրջիւններու նման : Անոնց թոռներն ու սերունդը չե՞ն այժմու կղզեցիները, որոնք անկախութեան պատերազմին մէջ կորսնցուցին հարիւր հազարաւոր հայրենակիցներ իրենց բոլոր հարստութիւններով, և սակայն անոնք որ օտար աշխարհներ ապաստանելու բախտն ունեցան, իրենց հնարագիւտ ու ձեռնարկու ոգիով, եւրոպական նշանաւոր շահաստաններու մէջ ինչպէս Լօնտոն, Մարսիլիա, Լիւփորնոյ և այլուր շուտով առեւտրական բարգաւաճ տուներ հիմնեցին և հեռուէն ու մօտէն վերանորոգեցին իրենց աւերեալ ծննդավայրը : Անոնք յաճախ իրենց այլազոյի զրացիներուն յարձակումներէն ու հալածանքներէն հողի ու մոխրի վրայ նստելէ վերջ, քիչ ատենէն կը վերականգնէին իրենց տնակներուն հետ ապրուստի միջոցները և ականատես կ'ըլլային իրենց կողովադիրներուն մուրդութեան :

Յոյն ժողովուրդը նանրահաւատ ըլլալու չափ կրօնասէր էր : Ամէն քաղաքի մէջ կանգնուած բազմաթիւ սրբավայրերը, որոնց ճոխութեան ու շքեղութեան համար ոչինչ կը խնայէին, իրենց կրօնասիրութեան յայտարար ապացոյցներն էին : Այսօր հնախոյզը մեծ ատաններու մէջ, ամէն քայլափոխի, կը հանդիպի տաճարներու դերբուկներու . ասոնք իբրև պատգամատեղի և երգեհոն իբրև ուխտավայր իրենց կը ձգէին չրջակայ բարեպաշտ ժողովուրդները, որոնք տօնախմբութեանց առթիւ կը հաւաքուէին, մեծահանդէս արարողութիւններ կատարելու համար, ինչ որ սիրոյ, ազգայնութեան ու եղբայրութեան կապերուն ամրապնդման զօրաւոր միջոցներ էին :

Տաճարներէն զատ, ամէն լեռ, ամէն բլուր, աղբիւր, անտառ, ծառ կրօնական գաղափարի մը հետ կապուած էր և ժողովրդին ներշնչման վառարան դարձած :

Բայց Ասիացի Հելլենը, այս ամէնէն վեր և ամէնէն առաջ, գեղեցկագէտ ժողովուրդ մըն էր՝ օժտեալ ըլլալով գերազանցապէս արուեստի ճաշակով : Իր մէջ ծաղկած էին քանդակագործութիւն, ճարտարապետութիւն, նկարչութիւն, երաժշտութիւն, բանաստեղծութիւն, գրականութիւն, գիտութիւն և իմաստասիրութիւն : Ասիական գաղութներն էին որ բեղմնաւոր որորաններ դարձան

հելլեն արուեստին ու հանճարին մեծագոյն վարպետներուն :

Զիւքսիս և Ապեղէս կը գեղազարդէին տաճարներն ու հասարակային շինութիւնները. Սքոպաս և Պրաքսիդէլ իրենց գրոցին շնորհիւ կը ձօնացնէին զանոնք. Անակրէտոն և Սրիոն քնարերգակները իրենց քնարին լաւում կը յուզէին գաղափարապաշտ ժողովուրդ մը. Ապիփոյ քերթողներն և Ալկէոս քերթողը մրցանակէն ստանալով կը կազմակերպէին Պիւթագորաս, Անաքսագորաս, Հեւրակլիտոս, Թալէս և Անաքսիմանդր իմաստասէրները փիլիսոփայական դպրոցներ կը հիմնէին և դասախօսութիւններ կը սարքէին, որոնց ունկնդիրներէն Սոկրատի ու Պերիկլէսի նման հանճարներ կը յառնէին. Հերոդոտոս՝ պատմութեան հայրը, իր խուզարկով ճանապարհորդութեանց կը ձեռնարկէր՝ հնութեան ամէնէն թանկագին պատմական յիշատակարանը կազմելու համար. Իսկ Իբոկրատ ու Գալիանոս ըմբիշները հրապարակային դասեր կուտային իրենց սեփական դպրոցին մէջ և մրցանակներ կ'առաջարկէին լուծելու :

Քիտս կղզիին գլխաւոր հրապարակը մինչև ցարդ հովանաւորուած է 19 մէթր շրջագիծ ունեցող գեղուղէշ ու լայնանիստ սօսիով մը, որուն կողմնակի վայրահակ ձիւղերը ամբողջապէս համար մարմարէ նեցուկներ հաստատուած են : Աւանդութիւնը կ'ըսէ թէ Իբոկրատ այդ նուիրական ծառին ներքե կուտար իր դասախօսութիւնները :

Աւելորդ է ըսել թէ Յոյնը սրբան սիրահար էր թատերական ներկայացումներու : Եփեսոսի թատրոնը այնքան ընդարձակ էր որ ըստ ոմանց 35, ըստ այլոց՝ 65 հազար ունկնդիր կրնար պարունակել : Ինչ վեհափառ տեսարան. 30 - 40 հազար հետաքրքիր հանդիսականներու բազմութիւն հաւաքուած նոյն յարկին տակ, իր մտաւոր ու հոգեկան ծարաւը յագեցնելու. անիկա մերթ կը ծիծաղի, կը ծափահարէ, կ'աղաղակէ և մերթ կը տխրի, կուլայ, կ'անիծէ մէկ մարդու պէս : Թատրոնը յոյն ժողովրդին համար բարոյական, հայրենասիրական, քաղաքացիական առաքիտութեանց ներշնչարան մըն էր որ կը մագնիսացնէր, կ'կենքտրացնէր զայն : Քաղաքին լաւագոյն ու բարձրագիւր վայրը կը

գրաւէր այն և կեդրոն մը ու հրապարակ մը բռնած էր, որու կը յանգէին բոլոր պոզոտաներն ու ծառուղիները իրենց սիւնազարդ կամ անդրիաշար չքողութեամբ : Յաճախ տաճարներն ու թատրոնները ծովագերեայ սքանչելի տեսարան ունէին. ուր ժողովուրդը կը վայելէր երկնքի կապոյտին հետ ծովուն կապոյտին անհունութիւնը կամ անտառներուն և դաշտերուն անծայրածիր դալարին. հոն հոգիները կը վերանային, միտքերը կը յափշտակուէին և զգայարանքները կը պարբէին :

Բայց պատմական իրողութիւնները վերլուծող անաչառ գրիչ մը բացի հիացումէ ոչինչ գնահատում կըրնայ ունենալ այս պատուական ժողովուրդին մասին, որու քաղաքացիական բարեմասնութիւնները պարզապէս օրինակ կրնան հանդիսանալ նոյնիսկ ներկայ քաղաքակիրթ համարուած ազգերու : Անոնք վարչական գեղեցիկ սկզբունքներով և հայրենասիրական առաքիտութիւններով ալ օժտուած էին գերազանցապէս : Մէն մի հասարակութիւն կամ համայնք որ անկախ կառավարութիւն մը պահելու ջերմ նախանձախնդրութիւնն ունէր, գիտցած էր հարեան քաղաքներուն հետ միանալ և փոխադարձ իրաւունքներու վրայ հաստատուած դաշնակցութիւն մը կազմել : Համայնքը իր անկախութիւնը պահպանելու համար հայրենասիրութենէ աւելի բան մը ունէր, հպարտութեամբ և ծայրագոյն եռասիրութեամբ ընդելուզուած խիզախ քաջութիւն մը, որով շատ անգամ իրմէ հարիւրապատիկ նիւթական ոյժերու դէմ կը մաքառէր, ինչպէս Կիւրոսներու և Ալեքսանդրներու դէմ :

Ու ժողովուրդ մը որ այսքան բարձր մշակութիւն ունեցեր է, որուն լոյսը ցոլացեր է ի պիլոսոս հելլեն աշխարհին և անկէ ա'լ աւելի հեռաւոր ուրումներ, որուն արուեստի ճանազայթները զեռ կը չողան քաղաքակիրթ Եւրոպայի վառարաններուն մէջ իսկ, վերջապէս որուն հանճարի ցոլացումները զեռ կ'անդրադառնան մարդկային մտքի մշակութեան դաշտերուն մէջ, այդ ժողովուրդը մեռած չէ. անիկա կ'ապրի իր աւերակներու մոխիրներուն մէջ, իր արուեստի գլուխ գործոցներուն մէջ, որոնց միջոցաւ այն կը խօսի, կ'ողուի, կը ներշնչէ ամբողջ սերունդներ :

Այլ ժողովուրդը կ'ապրի հոգիով արդի Հելլենութեան մէջ, անոր դպրոցներուն, անոր դպրոցականներուն, անոր մտաւորականներուն մէջ: Այո՛, Ասիացի նախնի Հելլենը այսօր իսկ իր գոյութիւնը կը շարունակէ նոյն Ասիացի արդի Հելլենութեան հոգիին, սրտին, զգացումներուն ու խոհանքերուն մէջ: Անիկա փոխանցեր է իր իմացական, հոգեկան ու ֆիզիքական ձիրքերը արդի Հելլենին, որուն հետ նոյնացեր, միացեր, ձուլուեր ու տարրացեր է իր բոլոր էութեամբ: Անիկա փիւնիկի պէս իր մոխիրներէն վերածներ, իր աւերակներէն վերակենդանացեր ու նոր կեանք ստացեր է: Հին Ասիացի Հելլենը թիթեռնիկի կերպարանաձևութեամբ դարձեր եղեր է նոր Ասիացի Հելլեն՝ իր հանձարի բոցով ոգևորելու տխուր միջավայրը, չէնցնելու, ծաղկեցնելու և նախկին բարձրագոյն մշակոյթով զրախտի վերածելու ամայացած բուրաստաններ:

Արդ, ո՛վ ազգեր ու ժողովուրդներ, այլևս թերահաւատ մի՛ ըլլաք, ելէք քննեցէք զիրքերը և տեսէք թէ Աստուծոյ Բանն ու Իմաստութիւնը որ Եզէկիէլ մարգարէին միջոցաւ դաշտին մէջ ցրուած ոսկերոտին կենդանացուց՝ անոնց ջիղ, միս, շունչ ու հոգի տայով, հիմայ ալ ամբողջ համայնքներ, ժողովուրդներ, տէրութիւններ որ դարեր ու դարեր խոր քունով կը ննջէին՝ կենդանացուց զանոնք:

Յարգանք նոր Եզէկիէլին, որ սփոփանքի ու բերկրութեան մեծ աւետիսը չեփորեց ընդհանուր Հելլենութեան: Հիացախառն զգացումներով ողջո՛յն Մեծ Հելլեն Բաղաքացիին և Հայութեան վեհանձն բարեբարին:

Ս. ԱՄՍՏԵՍՆ

Ա Չ Գ Ա Յ Ի Ն Կ Ե Դ Բ . Ո Ր Բ Ա Ն Ո Յ Ը

Մ Ի Ս Ի Ս Գ Վ Ս Բ Ա Վ Ա Ն Է Թ Ը Ն

Իզմիրի Ազգ. Կեդրոնական Որբանոցը Ձինադադարէն անմիջապէս յետոյ հիմնուած որբախնամ կարեորագոյն հաստատութիւնն է այս գաղութին:

Հայ մարտիրոսագրութեան բոլոր ճամբաներէն հաւաքուած շուրջ չորս հարիւր որբ Հայորդիներ պատրասարուած են սոյն յարկին տակ, և կը վայելեն գուրգուրոտ հոգածութիւն մը:

Այս հաստատութեան ներքին կեանքին ջերմեռանդ կազմակերպիչն ու հսկիչն է Միսիս Գլարա Վան Էթըն,

Ամերիկեան Բըլիֆի պատուական կամաւորուհին, որ իր առաքելութեան մէջ գործնականապէս ապացուցած է մեծ ձեռնհասութիւն, ինչպէս նաև բոլորանուէր անձնուիրութիւն:

Միսիս Վան Էթընի միսիսընը գերջերս իր վախճանին մօտեցած ըլլալով՝ Ազգ. Կեդր. Որբանոցի Վարչութիւնը բաւական մտահոգուած կը զգայ ինքզինք անոր արժանաւոր յաջորդ մը գտնելու համար:

Միսիս Վան Էթըն՝ Չմբռնանայ իրազեկ չըջաննորու անվերապահ համակրութիւնը և Հայ որբուկներուն անմոռաց երախտագիտութիւնը պիտի տանի իրեն հետ:

ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏ ՄԸ

ՅԱԿՈՒՔ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Հայնոցին չիտակը, Պատմահանէին մօտիկ, վերագըտայ զինք բացօդեայ իր աշխատանոցին մէջ որուն մարմարի ձիւնափայլ կարկանդակն զարմացական ուշադը

րութիւն մը պիտի առինքնէին՝ եթէ այդ խիստ բանուկ ճամբուն անցորդներն ընդունակ ըլլային կաւը ցիւխէն աւելի հրապուրիչ և արուեստագիտական ձևերը կ'պիտ տձևութիւններէն տարբեր գտնելու:

Յակոբ Փափազեան, տաղանդաւոր արձանագործը, որ տասնամեակ մը առաջ զմիւռնահայ հրաշալի յայտնութիւն մը եղած էր ինծի Հայնոցին մէջ, իր չարքայ աշխատաւորի կերպարանքին վրայ կը մատնէր երկարօրէն կըրուած ու ոգի ի բռին տարուած տախանքի մը խոնջէնքն ու դառնութիւնը:

Սաղազութիւնը բարեգութ չէր արդէն մեր արուեստագէտներուն համար, իսկ Պատերազմը անողորմ եղաւ անոնց նկատմամբ:

Այս մէկը գոնէ կրցեր էր վերապրիլ հնգամեայ մը ճաւառնջէն, որուն տակ, շատերու պէս, ժահագեր գացեր էր ուրիշ զմիւռնահայ խօստմնալից տաղանդ մը, գեռատի արձանագործ եղերաբաղդ Կէօյնիւ Պէօյնիւքեանը. զո՞նք քիչ մըն ալ իր տղայական լաւատեսութեան: Այս վերջնոյն մահագոյժը, զոր իր անդրանիկ եղբայրակցէն կ'իմանամ, խորունկ տրամութեամբ կը համակէ զիս:

Փափազեանի աշխատանոցին մէջ կը վերագտնեմ հինին ինծի ծանօթ իր մէկ քանի գեղեցիկ գործերը, որոնց կողքին Բահմի պէյին արձանը կը ցցուի անկիւն մը, Յուշարձան մը, կարծես բռնաւոր փառքի ու ճակատագրական տապալումի...

— Ի՞նչ ըրիր, այսքան տարիներէ ի վեր, կը հարցնեմ, անձկոտ հետաքրքրութեամբ մը արուեստիդ համար նպատաւոր պարագաներ չի ներկայացան ըրբաւ...

— Ոչինչ, կը պատասխանէ Փափազեան, առաջ գոնէ գերեզմաններ կերտել, շիրմարձաններ կանգնել կուտային ինծի երբեմնակի... Հիմա սա՛ անօգուտ մարմարներուն տակ ճգմուած կը գդամ... Գոնէ աւոնք ծախել կարենային Ամերիկա երթայի. ազատէի... Հո՞ն, եթէ իբրև քարակոփ օրավարձով աշխատէի, ասկէ տասնապատիկ հանգիստ կ'ապրէի...

— Կեցիր, մ'աճապարեր, Հայաստանը քեզի պէտք պիտի ունենայ իր փառաւոր զաւակներուն յիշատակը իր կողերուն վրայ յաւերժացնելու համար...:

Ակեպտիկ ժպիտ մը կը պատասխանէ ինծի արուեստագէտին կէս ժողատ բերնէն:

Յետոյ հեզնօրէն կ'անդրադառնանք միասին սա յատ

կանչական պարագային վրայ՝ թէ Պատերազմին երեսէն պերճանքի ու միլիոններու մէջ շողացող մեր կարգ մը հին ու նոր ջոջերն ու ջոջուհիները փորձուած չըլլան իրենց պիւսքերը քանդակել տալու մարմարին ու բրոնզին մէջ:

Ու ես կը մեղադրեմ պատուական արուեստագէտին մօնսանիթի իր պակասը: Ուրիշ մը, իրմէն նուազ տաղանդաւոր, պիտի յաջողէր թերեւս շատ աւելի ճշկնութեամբ:

Իրողութիւնն այն է թէ Հայնոցին շիտակը, կէս բացօղեայ աշխատանոցի մը մէջ, տապանաքարեր դառնալ երազող մարմարներու տակ ճնշուած հազուադիւտ արուեստագէտ մը ունինք, որ կ'անձկայ Ամերիկա մեկնել անվերագարձ...:

Սատանային Հարսանիք

Սիրելի Պարբերեան,

ՏԱՐԵՑՈՅՑԻԿ համար երգիծաբանական մը գրել խօստացած էի: Երանի թէ չը խօստանայի:

Վեց շաբաթներ անցան, Տարեցոյցիդ ելնելուն ալ աչք բանալ գոցելու հազիւ ատեն մնաց, սակայն զեռ չեմ կրցած արտագրել տող մը իսկ, զոր կարդացողը կ'ըսէ ոչ քա՛հ քա՛հ մը գէթ քմծիծաղ մը ունենայ:

Այդ չարաբաստիկ խօստումէս ի վեր հանգիստս ու քունս վրդոված, հոգիս բերանս եկած ու զեռ ինչե՛ր ըլլալէ յետոյ օր մը վերջապէս կրցած էի երգիծաբանականի մը կմախքը յօրինել մտքիս մէջ:

Նոյն իրիկունը գարեջրով շոգեւորուելէ և ընթրիքով ոգեւորուելէ վերջ վազեցի տունս, փակուեցայ սենեակս, վառեցի ճրագս և տեղաւորեցի ինքզինքս գրասեղանիս առջև:

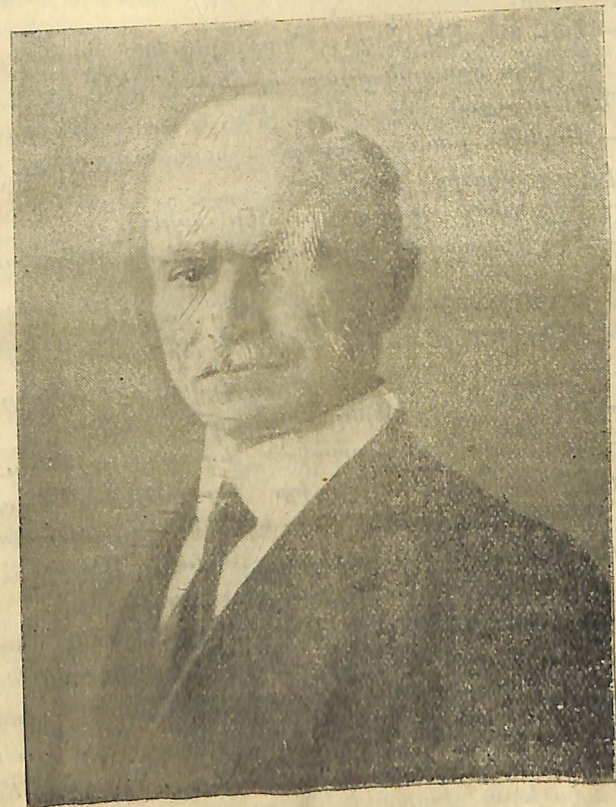
Մէկ, երկու ըրելու չմնաց, յօդուածիս խորագիրը գրոջմուեցաւ թուղթիս վրայ «Սատանային Հարսանիք»:

կարդացի ու խնդացի, խնդացի ու կարդացի, անգամ մըն ալ կարդացի, անգամ մըն ալ խնդացի:

Վերջին անգամ մըն ալ սրտճացի յօգուածս որ, իր անըջութեանը մէջ լրջութիւն պիտի պարունակէր և որ երգիծանք մը ըլլալով մէկտեղ պիտի բովանդակէր ընկերական և ընտանեկան հարցերու շուրջ սրամիտ խորհրդածութիւններ:

Այդ խորհրդածութիւնները կազմելու համար, արդի կիներուն ու այրերուն կենցաղին նկատմամբ ծանօթութիւններ պրպտելու պէտք պիտի ունենայի, սակայն յաջողութեանս հեռապատկերին առջև ա՛յդքան մը աշխատանք որ՞ու հոգ:

Ոգեւորութեանս գագաթնակէտին հասած մէկ վալրկեանն էր, ի գո՛րծ գոչեցի, անգամ մըն ալ ճշդեցի

ՅԱՆՈՒ ՏԷՐ. ՅԱՆՈՒՆՅԱՆ (Յ. ՏԷՐԵՆՅ)

գիրքս գրասեղանիս առջև, զոն անդր յառաջ, գրիչո ձեռք առի, մի ձա՛րս, խորագիրս անդամ մըն ալ կարգացի և հազիւ թէ բերնէս ելած էր մի անջ... «Միւսիւ խաբուեալ ա՛յ» լսուեցաւ ձայնը եօզդատցի պառաւ տանտիրուհիիս :

Դուռս բացուեցաւ : Բահանայ մը ցցուեցաւ դիմացս : Տէր կիպրիանոսն էր, ծնողքս պսակողը, զիս մկրտողը, հայրս թաղողը, և վերջապէս հինէն իվեր մեր տան երէցը :

— Ողջո՛յն, օրհնած, յատկապէս ուշ եկայ որպէսզի քեզ սենեակիդ գտնեմ, ըսէ նայիմ, ի՛նչպէս ես, լա՞ւ ես : Պատճառը ինծի անծանօթ եղող այս անհաճոյ այցելութիւնը զիս շատ բարկացուց, սակայն պաղարիւնս չը կորսնցուցի և իրմով զբաղելու ժամանակ չունենալս անուղղակի կերպով հիւրիս ազդարարելու համար, պատասխանեցի :

— Լաւ եմ, Տէր Հայր, Ծնորհակալ եմ : Կերևի թէ շատ ու շատ զբաղած ըլլալս գիտնալով ինծի օգնել եկած էք, ա՛յսքան ուշ ատեն, չէ՞ :

— Որեմն, ըսաւ քահանան, շուտ աւարտենք որպէսզի շուտ մեկնիմ :

— Ի՞նչ պիտի աւարտենք, Տէր Հայր :

— Քեզ խոստովանցնել նեկած եմ, մտիր վերարկուիս տակ :

— Ինչի՞ խոստովանութիւն, Տէր Հայր :

— Ս. Ծնունդի առթիւ որպէսզի արժանանաս...

— Բայց, Տէր Հայր, խոստովանանքը եկեղեցւոյ խորհուրդ է, ինչպէ՛ս ներելի է դուրսը կատարել :

— Պատէն աւելի պապական եղա՞ր, տուներու և պանդոկներու մէջ կատարուիր ներելի եզող Պսակը միթէ՛ եկեղեցւոյ խորհուրդ չէ՞, եկեղեցի գալ չուզողներու մասին այս է իմ որոշումս, մտիր վերարկուիս տակ, Մեղայ ամենասուրբ երրորդութեան...

Մոլիէօի Բռնի Աւուսնուքիւն խաղը տեսած ըլլողը միայն կրնայ երեւակայել իմ կացութիւնս և սենեկիս մէջի անցուզարձը : Ես վերարկուէն կը խուսափէի «խոստովանիլ չեմ ուզեր» կրկնելով, մինչ քահանան զիս կը հարածէր, անընդհատ արտասանելով զղջումի քահաձևը : Վերջապէս եկաւ վայրկեան մը որ ես շատ բարկանամ և պոռամ քահանային երեսին :

— Բայց, քանի՞ անգամ պիտի կրկնեմ, չեմ ուզե՛ր...
— Կամայ և ակամայ գիտութեամբ և անգիտութեամբ...

Տեսնելով որ բարկանալէս օգուտ մը քաղել կարելի չըլլար, մտադրեցի դարձեալ մեղմութեան դիմել և մօտենալով քահանային— երբ անիկա յափշտակուած դիրքով մը կը շարունակէր արտասանել իր ճառը— ըսի :

— Տէր Հայր, դուք իմ խորհուրդներուս կարավանը խրտչեցուցիք և ցիրուցան ըրիք ամէնքը, ես ինչպէ՛ս պիտի մեկտեղեմ զանոնք այլեւս, անոնք երկար ժամանակեայ տքնութեանս արդիւնքներն էին : Այս ժամուս իմ գլխաւոր պէտքս խոստովանանքը չէ, այլ գիտնալը թէ՛ արդի երիտասարդը ինչպէ՛ս կանցնէ իր ժամանակը...

— Յանկութեամբ մարմնոյ, հեշտութեամբ, պղերզութեամբ, յօրանջմամբ քնոյ, շարժութեամբ մարմնոյ, զազրագործութեամբ ի պէս պէս խխտս...

— ... նոյնպէս արդի կինը ի՛նչպէ՛ս...

— Բսու դատարկարանութեամբ և ծաղու զրախօսութեամբ, հերձախօսութեամբ և անիծարանութեամբ, տրանջելով, դժգոհելով, բանբասելով...

Համոզուած այլևս որ քահանան ոչ իսկ ձայնս կը լսէր, բռնեցի իր երկու ուսերէն և լաւ մը սարսելէ վերջ գինք ըսի :

— Տէր հայր, վազ անցիր առ բռնի խոստովանանքէն և պահ մը հաճէ զիս լսել :

— Հոգևովս և գօրութեամբ սորա, մտօքս և շարժմամբ սորա...

— Յօգուածիս համար...

— Ամենայն յօգուածօք շինուածոյ և...

... ընկերական և ընտանեկան լուրջ հարցեր ունիմ լուծելիք, Տէր հայր, զորօրինակ կուզեմ գիտնալ թէ կին մը ի՛նչպէս կուզէ վարձատրել իր այրը...

... ամենայն անգամօք մարմնոյ, հնգեակ զըզայարանօք և վեցեկի շարժմամբ, վերամբարձ ոտնահարութեամբ...

... եւ կամ ի՛նչպէս պատժել զայն :

— Յաջ և յանեակ խոստորելով, զառաջնոցն մեղանչելով և վերջնոցն չար նշաւակ գոլով...

— Բայց, Տէր Հայր, աս ինչ անտարբեր մարդ էք, վրձակս չէք տեսներ, հիմա պիտի խնդրենամ:

— Ողորմեացի քեզ մարդասէրն...

Կատարութիւնս և յուսահատութիւնս գազաթնակէտին հասան, խոյացայ քանոնային վրայ, օձիկէն բլունցի և բոլոր ուժովս գոչեցի:

— Տէրտէր, պիտի լռե՞ս, թէ ոչ ո՞ճիր պիտի գործեմ:

— Աստուած թողութիւն չնորհեացէ: Գիշեր բարի օրհնած:

Հեռացաւ քահանան իր պարտականութիւնը կատարած մարդու մը գոհունակութեամբ, իսկ ես մնացի ցետտ ճամբուն վրայ էջը տակէն աննուած մէկու մը մտածկոտութեամբ:

Ահա՛, բարեկամս, այս դժբաղդ պարագան պատճառեղաւ որ ես չը կարենայի հասցնել իմ երգիծարանական յօդուածս:

Ապաւինելով ներօղամտութեանդ

Մ'նամ յարգանք
Յ. ՏէրեՆՅ

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

«ԶԱՅՆՐ ՀՆՁԵՑ...» Ի ՆԵՐԿԱՅԱՅՄԱՆ ԱՌԹԻԻ

...սը Սմիռնի մէջ 11 Յունիս 1920 Կիւսիսոյ, խառն բազմութեան մը ներկայութեամբ Սուրեն Պարբեռեանի «Զայնր» ամսագրի շնորհիւ իրականացիտեալ Վերականգնողական Կոմիտէի մը Օրոգրութեան խանդավառ և բարձրացաւ եւ

Թեաք
...իակի կես օրեկ
...յութեան քեանդու
...Հնչե՛ց...» տալիք, որ
...ւարմնաւորեց Զմիռնիայ
...Օփեղիս Բախալաճեան: — Ժ
...երկերուն վրայ հեղինակը
...հիշք արտասանեց —
...ստորինը,
...ձեր խանդակը

Զմիռնահայ բնմը, որուն վրայ այնքան անգամներ ողջունած էք զիս, միշտ այլասիրական դատի մը համարձակ պաշտպանութեան կեցուածքին մէջ, այսօր կը վրդովէ զիս, երբ ան կը թուի ինձի վերածուել ասեանի մը ուր կանչուած ըլլայի իմ իսկ անձնական դատս պաշտպանելու:

Այդ դատը, սակայն, հայ գրականութեան, հայ գեղարուեստին, հայ մշակոյթին նուիրական դատն է, որը աւելի ամենութեամբ պիտի պաշտպանէի, անուշտ, եթէ իմ մէկ թատերագրական գործիս բեմադրութեան առթիւ չի կոչուէի այդ խնամքին, և եթէ ժամանակն ալ տարապայմանօրէն անթուլատու չըլլար:

Ես ինքզինքս կը չնորհաւորէի՝ այդ դերը յանձնած ըլլալ կարծելով արեւմտահայ իրաւագէտներու ամենահզօրին, Մէթու Հմայեակ Խոսրովեանի, որ արդարութեան գործով մը մեր մօտ կը գտնուի առեւտէ մը ի վեր, և որ այս ցերեկոյթին նախաձեռնութիւնը ներշնչող, անոր թափ տուող մեծ ու անձնուէր եղբայրակիցն եղաւ ինձի համար: Բայց ականաւոր իրաւագէտը, որուն իրաւարարի կոչումին մէջ Իգմիր ներկայութիւնը արդարահատոյց նէմէսիսի մը հաւատքը կ'ամրապնդէ մեր ներսիդին, կը խնդրէ ինչ ուրիշ պատեհութեան մը վերապահել տալ զինք լսելու վայելքը:

Ուրեմն ինձի կը մնայ նորէն գէթ քանի մը բոպէ ձեր ուշադրութիւնը կեղրոնացնել անտեսուած մեծ հարցի մը վրայ:

Նիւթական բարգաւաճումը, ֆիզիքական գոյութիւնը, աշխարհագրական կամ հողային սահմանները չեն որ կը կազմեն ազգերու իսկական կերպարանքը: Գրականութիւնը, արուեստը, մշակոյթն են որ կը շինեն այդ հաւաքական գիմագծութիւնը:

Պարպեցէ՛ք Ֆրանսան իր գրականութենէն, իր գեղարուեստէն, իր մշակոյթէն, ահա՛ ոչինչ կը մնայ այն բոլորէն որ այդ երկրին մեծութիւնը յօրինած են, և զայն հիանալի ու երախտաւոր կացուցած յաչս մարդկային սեռին:

Գրականութիւնը ժողովրդի մը պատմական գոյութեան գլխաւոր վկայարանն է: Եթէ հայ անցեալին մը շուրջ փարատել ուզենք, ուրիշ բան չպիտի գտնենք

կառչելու բայց եթէ քանի մը փոքրիկ հատորիկներ, Սորենացի մը, Փարսեցի մը, Նդիչէ մը, Լաստիվերտացի և շն. . . Հայ դարաւոր եկեղեցին անյարիր փլուզումով մը գետնի հաւասարած, անհետացած պիտի ըլլար, եթէ վարդապետական, ծիսական աւանդներէ աւելի հիմնուած չ'ըլլար Սահակ-Մեսրոպներու, Շնորհալիներու, Նարեկացիներու միտքիք զրականութեան վրայ:

Հայութեան ներկան ալ ահաւոր ծամածուծութիւն մը, անանուն ու քստմնելի քոսս մը պիտի ձեւացնէր, եթէ հայ միտքը արհաւիրքներու ընդմէջէն չի վերապրէր ամեն անգամ և ցեղին անվերջ եղբորդութիւնը արծառացնելով արուեստին յաւերժական ձևերուն տակ՝ Հայ հոգին չի փրկէր անվերականգնելի բարոյալքումներէ և անդարմանելի քայքայումներէ:

96-ի աղէտները մեր երեք հարիւր հազար նահատակներուն հետ հայ հոգին ալ դիականացուցած պիտի ըլլային, եթէ արտասահմանի հայկական հանգրըուաններուն մէջ չի յառնէին Սիամանթօներու, Վարուժաններու նման աստուածաշունչ քնարերգուներ և ահաւոր ճգնաժամը բեղմնաւորող, մարդկային կեղծիքը դիմագերծող և սին պատրանքներու մէջէն ցեղին խտայր փրկագործող հոյակապ գրագէտներ:

Դարձեալ անյիշատակ ու անարձագանգ խողխողումի մռայլ գրուագ մը պիտի ըլլար 909ի Կիլիկիան արհաւիրքը, եթէ հայ քերթողին և գրագէտին կողմէ անկորնչելի յուշարձաններ չի կերտուէին ամբողջ այդթափուած արիւններէն ու կուտակուած աւերներէն, եթէ հայ գրականութիւնը, այդ առթիւ ալ, ճակատագրական գահավիժումներու և անխուսափելի վերահասութիւններու ահագանգը չի հնչեցնիր:

Ի՞նչ ահաւոր, ի՞նչ անագորոյն բան պիտի ըլլար մըտածել թէ վերջին հընգամեայ մղձաւանջը կրնայ անցնիլ հեռանալ առանց որ Հայուն գերագոյն մարտիրոսութիւնը կոթողուի գրականութեան ու արուեստին, յաւերժական ձևերուն տակ. . . Կարելի է հանդուրժել որ լուծեան ու մոռացումին մէջ թաղուի, կորսուի հայ գողգոթան, թէ մարդկային խղճմտանքը սասանեցնող, զայն ծուռգի բերող սարսուռ մը չի մնայ հայկական խաչելութենէն. . . Ի՞նչ, պիտի անապատներուն

մէջ մ'արի՛ն յաւիտեան մեր եղբրական աղջիկներուն հառաչներն հոնդիւնները, ցեղի մը գերագոյն յուսահաւութեան նայուածքներն ու աղաղակները. . .

Ուրեմն, սիրելիներս, կ'զգաք ու կ'ընդունիք թէ կենսական է հայ դպրութեանց, հայ արուեստին, հայ մշակոյթին բաժինը՝ մեր ազգային վերածնունդին մէջ: Հայ հոգիին պահպանման, զօրացման, ազնուացման, հերոսացման գործն է ան:

Դո՛ւք գուրգուրացէք հայ որբերուն, տարավիրներուն ու բոլոր աղէտեալներուն վրայ. աղապատանքով չըջապատեցէ՛ք զանոնք: Բայց միանգամայն մի մոռնա՛ք որ եթէ յաջողիք ամփել ամբողջ հայ տառապանքը՝ հայ մտածումն ու մշակոյթը մեռցնելու գնով, կամ անտեսելով հայ գաղափարին խորանները, դուք անասուններու սերունդ մը միայն պատրաստած կ'ըլլաք և ուրիշ ո՛չինչ:

Թո՛ղ այս թելադրանքներս ձեր մտքերուն մէջ քանդակուին, և ձեր իւրաքանչիւրին սրտին մէջ թո՛ղ ջերմնանդ պաշտում մը վառի հայ գրականութեան, հայ թատրոնին համար:

Մի՛ քրթմնջէք, մի՛ ծամածոէք, մի՛ երես դարձնէք երբ ցրուիչ ձեր դռներն ափ կ'առնէ բերելով ձեզի հայերէն տպագրուած թուղթի կտորներ, թերթ կամ գիրք. . . . Այդ սեցած թուղթերը ձեր ցեղին զոհարեալ բոլոր կարմիր արիւնները կը ցոլացնեն, անոնց վրայ կը հեւայ հայ հոգին, անոնցմէ կը բռնկի անդրժելի խէտաներու հաւատքին ստրուշանը:

Մի՛ նայիք անոնց իբրև աղքատ ազգականներու, եթէ նոյն իսկ նոր դուրս եկած ըլլաք փարթամ սրահներէ, բոխոի փայլուն ֆառէներէ:

Դողահար, պատկառոտ ձեռքերով բռնեցէք հայ գրականութեան այդ բեկորները, որոնցմով պիտի բեղմնաւորուի մեր վաղուան գոյութիւնը, իբրև ազատ ազգ, իբրև արեւեքի մեծագոյն ջահակիր ժողովուրդը:

(Արեւելեան Մատուշ)

Ք Ա Խ Տ Ա Հ Ա Ր Ա

Կախարդ կրնիկ, ի՞նչն մ'ունիս.

Որ՞ն քափէ, քո՞ւղք քափէ.

Եւ ինձ պատմէ գաղսնի՛ս իմ.

Վրճո՛ւկ կնիկ, յո՞յս մ'ունիս.

Ոչո՛ւնիք քափէ, քո՛ւղք շարէ՛,

Այս շո՛ւս կարդա յոյս-գի՛րս իմ:

Բերի՛ կնիկ. քա՛խս մ'ունիս.

Որ՞ն քափէ՛, խա՛ռն ուրունիք,

Եւ ինձ կարդա՛, քախս-գի՛րս իմ:

Բերի՛ կրնիկ. քախսի կնիկ.

Թողքե՛ր շարէ. շո՛ւս ըրէ՛.

Ճանքո՛րդ ունիս՝ վա՛ղ գաղիք.

Կախարդ կրնիկ. կեա՛նիս ընծայ.

Մէ՛յ մ'այ քափէ. ա՛ի՛շս խօսէ՛,

Ճանքոս վրայ ո՛վ կուրայ...:

Բերի՛ կրնիկ. ի՛նչ ընծայ.

Լոկ անվարսն ինձ դսէ,

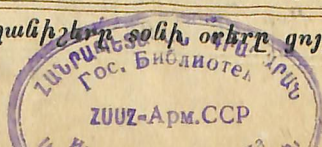
Թէ, եա՛ր մ'ունիս. ե՛րբ կուրայ:

Ս. ՃԻՉՄԷՃՅԱՆ

ԱՄԻՍ	ԲՇ.	ԳՇ.	ԴՇ.	ԵՇ.	ՈՒՐ.	ՇԲ.	ԿԻՐ.
ՅՈՒՆՈՒԱՐ	—	—	—	1	2	3	4
	5	6	7	8	9	10	11
	12	13	14	15	16	17	18
	* 19	* 20	21	22	23	24	25
	* 26	27	28	29	30	31	—
ՓԵՏՐՈՒԱՐ	—	—	—	—	—	—	1
	2	3	4	5	6	7	8
	9	10	11	12	13	14	15
	16	17	18	* 19	20	21	22
	23	24	25	26	* 27	28	29
ՄԱՐՏ	1	2	3	4	5	6	7
	8	9	10	11	12	13	14
	15	16	17	18	19	20	21
	22	23	24	25	26	* 27	28
	29	30	31	—	—	—	—
ԱՊՐԻԼ	—	—	—	1	2	3	4
	5	6	7	8	9	10	* 11
	* 12	* 13	14	15	16	17	18
	19	* 20	21	22	23	24	25
	26	27	28	29	30	—	—
ՄԱՅԻՍ	—	—	—	—	—	1	2
	3	4	5	6	7	8	9
	10	11	12	13	14	15	16
	17	18	19	* 20	21	22	23
	24	25	26	27	28	29	30
31	—	—	—	—	—	—	
ՅՈՒՆԻՍ	—	1	2	3	4	5	6
	7	8	9	10	11	* 12	13
	14	15	16	17	18	19	20
	21	22	23	24	25	* 26	27
	28	29	30	—	—	—	—

ԱՄԻՍ	ԲՇ.	ԳՇ.	ԴՇ.	ԵՇ.	ՈՒՐ.	ՇԲ.	ԿԻՐ.
ՅՈՒՂԻՍ	—	—	—	* 1	2	3	4
	5	6	7	8	9	10	11
	12	13	14	15	16	17	18
	* 19	20	21	22	23	* 24	25
	26	27	28	29	30	31	—
ՕԳՈՍՏՈՍ	—	—	—	—	—	—	1
	2	3	4	5	6	7	8
	9	10	11	12	13	14	15
	16	17	18	19	20	21	22
	23	24	25	26	27	28	29
	* 30	31	—	—	—	—	—
	ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ	—	—	1	2	3	4
6		7	8	9	10	11	12
13		14	15	16	17	18	19
20		* 21	22	23	24	25	26
* 27		28	29	30	—	—	—
ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ		—	—	—	—	1	2
	4	5	6	7	8	9	10
	11	12	13	14	15	16	17
	18	19	20	21	22	23	24
	25	26	27	28	29	30	31
ՆՈՅԵՄԲԵՐ	1	2	3	4	5	6	7
	8	9	10	11	12	13	14
	15	16	17	18	19	20	21
	22	23	24	25	26	27	28
	29	30	—	—	—	—	—
ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ	—	—	1	2	3	* 4	5
	6	7	8	9	10	* 11	12
	13	14	15	16	17	18	19
	20	21	* 22	23	24	25	26
	27	28	29	30	31	—	—

ԾԱՆՈԹ.— Աստղանիշերը օտիկ օտիկը ցոյց կուտան:

ՅԱՆՎ ՆՈՒՅԵՄԲԵՐ

ՍՈՒՐԷՆ ՊԱՐԹԵՒԵԱՆՆ՝	Էջ
Զմիւռնահայ Տարեցոյցը Յառաջաբան	5
» Նոր կեանքի սեմին վրայ	7
Մէթր Գր. Չիլինկիրեան Զմիւռնից. Վերքրան.	30
Միրան Ազնաւորեան » Դիւասուներ	37
Մանկի Գօճամանեան » »	39
Սահփան Իփլիքճեան » »	42
Արթաքի Գալիակեան » »	46
Աղեք. Շաքիան Զմիւռնից. Պարծախ մը	48
(Վերջին Հնգամեակին մեռած) Ստ. Սպարթալի	66
» » » Կ. Արապեան	69
» » » Ս. Թազւորեան	70
Զմիւռնից. Կրթ. Յարկեր Պաքճ. Մանկապարտեղ	72
Տիրան Գասպարեան Զմիւռնահայ. Դիւասու.	74
Յակոբ Միքայէլեան » »	76
Հայրապետ Շահում » »	77
Տիկ. Մարի Զ. Անտոնեան ձեռնակ Դազաղներ	81
» » Զ. Մամուրեան » »	83
Յ. Ալիխար Զմիւռնահայ Գր. Տարին	89
Զ. Մամուրեան » » »	90
Զարթօնք - Ատրուշան, Հորիզոն, Միմոս	91
Զ. Նիքոլեան Զմիւռնահայ Դիւասու.	92
Ա. Համբարձում » »	93
Կ. Պալապանեան » »	95
Ա. Թահտաճեան » »	102
Զ. Քէրէսթէճեան » »	115
Գ. Գրգթէսէլի » »	116
Գ. Վան Էթըն Ազգ. Կեդր. Ո.	144
Յ. Փափազեան Արուեստագէտ մը	145
Հայ Գրականութիւն	152
Մ. ՆՈՒՊԱՐ	
Հին Իզմիրցի Հայերը և Իրենց փառքը	12
Գր. Չիլինկիրեան	
Այխարճն Մեռնիլ Գիտցողինն է	26
ՍՍՀԱԿ ՄԵՍՐՈՊ	
Տէր - Զօր	32

ՎԱՀԷ - ՀՍԹԿ	
Տաղ առ Հայրենիքս	40
ԶՍՐԵՀ ԳՍՎԷՉԵԱՆ	
Խաղը կեանքին Գերթուած	44
ԱՂԵՔ. ՇԱՔԼԵԱՆ	
Վերագարձ Իզմիրի Ծոցը	63
Յ. ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ	
Զմիւռնահայ Բարքերէն (Խառն ամուսնութիւնք)	78
ՄՈՒՇԵՂ ԵՊ.	
Վտանգին Առջև	84
ՏՕՔ. Գ. ԱՄԱՏԵԱՆ	
Մեռնող Վարդեր (Գերթ.)	96
Ա. ԹԱՀՏԱՃԵԱՆ	
Տիպար Սպանդանոցներ	97
Յ. Ճ. ՍԻՐՈՒՆԻ	
Հսկումի Գիշեր (Գերթ.)	104
Ն. ՔԷՍԻՄԵԱՆ	
Զմիւռնահայ Թեմը	106
Հ. ԶՈՒԱՆՇԻՐ	
Պուճաի Մենակեացը	117
Իզմիրի Հայ Բժիշկները	119
ԶՍՐԵՀ ԳՍՎԷՉԵԱՆ	
Իզմիրի պատերազմ. շրջանին	121
Իզմիրի Հայ Փաստաբանները	129
Ս. ԱՄԱՏԵԱՆ	
Հելլենական Ասիա	132
Յ. ՏԷՐԵՆՅ	
Սատանայի Հարսանիքը	148
Ս. ՃԻՉՄԷՃԵԱՆ	
Բաղդախաղը (Գերթ.)	155

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
30	5	դրամարայխական	արամարայխական

1-
ԳԻ
ՈՅՆ ՀԵՂԻՆԱԿԷՆ

1. Քայրայում (Սպառած)
 2. Կիլինեան Արհաւիրքը (Սպառած)
 3. Հայունին (Սպառած)
 4. Սրիւնին Մատենը
 5. Ձախը Հնչեց — Վէպ — (Սպառած)
 6. Անմահ Բոցը - Ձայնը Հնչեց, Տոսմենը (1 հատորով)
 7. Եգիպտահայ Տարեցոյցը Ա. (1914), Բ. (1915),
Գ. (1916), Դ. (1917), Ե. (1918) (Սպառած)
 8. «Հոսանք» ի Հաւաքածուն
 9. Սրարա (Բ. Տպագր.)
-

ԳԻՆ 100 ՂՐՇ.

« Ազգային գրադարան

NL0147338

14213